

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ekrem MEMİŞ

ESKİÇAĞDA YAŞANMIŞ BÜYÜK AŞKLAR

ESKİÇAĞDA YAŞANMIŞ BÜYÜK AŞKLAR

Ekrem MEMİŞ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ESKİÇAĞDA YAŞANMIŞ BÜYÜK AŞKLAR

(Antik ve Klâsik Kaynaklara Göre Kadın-Erkek İlişkileri)

Prof.Dr. Ekrem MEMİŞ

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

17 Mayıs 1956'da Niksar'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini adı geçen yerde, lise öğrenimini ise Turhal'da tamamladı.

1974-1975 öğretim yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde Yüksek Öğrenime başlayan MEMİŞ, 1978 yılında adı geçen fakülte-den mezun oldu. Hiç ara vermeden Yüksek Lisans ve Doktora programlarına devam eden MEMİŞ, 28 Mart 1983 tarihinde "Tarih Doktoru" oldu.

Yüksek Lisans ve Doktora programlarına devam ettiği 1978-1983 yılları arasında Ankara'da Tarih öğretmenliği de yapan Ekrem MEMİŞ, 1984 yılında bu görevinden ayrılarak Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'nda Dr. Araştırma Görevlisi olarak vazifeye başladı. Adı geçen kurumda bir yıl çalıştıktan sonra, 17 Nisan 1985'te Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atanan MEMİŞ, Merkezi Yabancı Dil ve Bilim sınavlarını başararak 1987 yılında Doçent oldu. Ekrem MEMİŞ, 1993 yılında da, adı geçen fakültenin söz konusu Anabilim Dalı'na Profesör olarak atandı.

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, 28 Temmuz 2004 tarihinde Selçuk Üniversitesindeki görevinden ayrılarak Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanlığı görevini üstlendi.

Dekan, Dekan Yardımcılığı, Bölüm Başkanlığı, Anabilim Dalı Başkanlığı, Üniversite Yönetim Kurulu Üyeliği, Senatörlük gibi idari ve akademik görevlerde de bulunmuş olan Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ'in "İSKİTLERİ TARİHİ, 1. Baskı, Konya 1987, 2. Baskı, Konya 2005", "ESKİÇAĞ TÜRKİYE TARİHİ, 1. Baskı, Konya 1989, 2. Baskı, Konya 1995, 3. Baskı, Konya 2001, 4. Baskı, Konya 2002, 5. Baskı, Konya 2003, 6. Baskı, Konya 2005", "TARİHİ COĞRAFYAYA GİRİŞ, Konya 1990", "TARİH BOYUNCA ORTADOĞU-ANADOLU İLİŞKİLERİ, Konya 1992", "ESKİÇAĞ TARİHİNDE DOĞU-BATI MÜCADELESİ, 1. Baskı, Konya 1993, 2. Baskı, Konya 2001, 3. Baskı, Konya 2003", "TÜRK KÜLTÜR TARİHİ, 1. Baskı, Konya 1996, 2. Baskı, Konya 1998, 3. Baskı, Konya 2003", "FİLİSTİNLİLERİN KÖKENİ VE TARİHİ, Konya 1996", "ORTADOĞU SORUNLARI VE TÜRKİYE, Konya 1995", "TARİH METODOLOJİSİ, 1. Baskı, Konya 1989, 2. Baskı, Konya 1995, 3. Baskı, İstanbul 1996, 4. Baskı, Konya 2005", "GENEL TARİH, 1. Baskı, Konya 1997, 2. Baskı, Konya 1999, 3. Baskı, Konya 2002", "YENİ VE YAKINÇAĞDA TÜRK DÜNYASI TARİHİ, 1. Baskı, Konya 1995, 2. Baskı, Konya 2000, 3. Baskı, Konya 2002, 4. Baskı, Konya 2005", "KAYNAYAN KAZAN ORTADOĞU, 1. Baskı, Konya 2002, 2. Baskı, Konya 2006", "ESKİÇAĞDA TÜRKLER, 1. Baskı, Konya 2002, 2. Baskı, Konya 2005", "TROYA VE TROYALILAR (TROYALILAR TÜRK MÜDÜR?)" 1. Baskı Konya 2005, "ESKİÇAĞ MEDENİYETLERİ TARİHİ, 1. Baskı, Bursa 2006" isimli kitapları ile ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış pek çok makalesi ve tebliği vardır.

İngiltere, İtalya ve Mısır gibi ülkelerde alanıyla ilgili araştırma ve incelemelerde bulunmuş olan Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinin yayınlamış olduğu birçok bilimsel derginin yayın kurulu üyeliğini de yürütmektedir.

Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, İngilizce ve Almanca gibi Avrupa dillerinin yanı sıra bilim dili olarak da Hititçe'yi bilmektedir.

ESKİÇAĞDA YAŞANMIŞ BÜYÜK AŞKLAR

(Antik ve Klâsik Kaynaklara Göre Kadın-Erkek İlişkileri)

Prof.Dr. Ekrem MEMİŞ

EKİN KİTABEVİ-2006

© 2006 Ekin Kitabevi

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan kitabevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN

1. Baskı: Ekim 2006

Kapak Düzeni

Ömer MEKİKATAR/BURSA

Baskı

Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti.
K.Karabekir Cd. Tuna Han. 101/2-G
İskitler / Ankara
Tel: 0.312. 384 27 61 - 62

Dağıtım

Ekin Kitabevi
Altıparmak Cad.
Burç Pasajı No. 27 BURSA
Tel. (0224) 220 16 72
Fax. (0224) 223 04 37

ANAHTAR KAVRAMLAR

-Key Concepts-

1. Eskiçağ. 2. Aşk, 3. Eski Anadolu, 4. Mezopotamya, 5. Mısır, 6. Eski Yunanistan ve Roma
-Ancient Times, Love, Ancient Anatolia, Mesopotamia, Egypt, Ancient Greece and Roma-

"Hasret'ime"

ÖNSÖZ

Bugüne kadar hep akademik kitaplar yazdım. Bunların büyük çoğunluğu uzmanlık alanım olan Eskiçağ Tarihi ile ilgili çalışmalarıydı. Ama bu defa, sadece akademik çevreleri ve öğrencileri değil, tüm insanlığı ilgilendiren önemli bir konuyu, AŞK'ı, ele almak istedim. Bazılarına göre AŞK, değersiz ve hattâ eften püften bir konu olabilir. Fakat ben, tam tersini düşünüyorum. AŞK, hem önemli hem de son derece ciddi bir konudur. Eğer AŞK, sıradan bir konu olsaydı, binlerce yıldan beri insanların kafasını meşgul eder miydi? Şimdiye kadar AŞK'ın ne olduğunu tam olarak anlatabilmiş biri var mı? Bize göre AŞK'ın tam bir tanımı yok. Hiçbir zaman olmayacak da. Ama AŞK diye bir şey var. Tanımını yapmakta zorlandığımız AŞK, insanlara neler yaptırmış neler? Kimi aşkından mecnuna dönmüş, kimi aşkı için dağları delmiş, kimi aşkına kavuşmak için denizleri aşmış, kimi kaybettiği aşkını yeniden bulabilmek için diyar diyar dolaşmış.

Fakat ne yazık ki, bütün bu aşklar geçmişte kaldı. Şimdilerde böyle aşklar yok. Günümüzde sevgililer birbirlerine “AŞKIM” diye hitabediyorlar. Ama, “AŞKIM” diyenlerin çoğu gerçekte aşkın ne olduğunu bilmiyorlar. Çünkü aralarındaki bağlar tamamıyla çıkar ilişkisine dayanıyor. Birbirlerini delicesine sevdiklerini iddia edenler, en ufak bir engel karşısında pes edip, aşklarından ödün verebiliyorlar. Severek evlenenler, ekonomik durumları bozulduğunda rahatlıkla birbirlerini terk edebiliyorlar.

Peki ama gerçek AŞK nedir? Gerçekten seven bir insan, sevdiği için neler yapabilir? Günümüzün aşıkları ile binlerce yıl öncesi-

nin aşkıları arasındaki fark nedir? Günümüz insanına gerçek aşkı öğretmenin bir yolu yok mu? Bence var. Zaten bu çalışmanın ilk amacı, binlerce yıl öncesinin büyük aşklarını belgelerin ışığında yeniden gözler önüne sererek, günümüz insanların bunlardan ders çıkarmasını sağlamaktır. Bu satırları okuyanlar kendilerine hakaret ettiğimi, aşklarını küçümsediğimi zannedebilirler. Ama aslında benim amacım, onların aşklarını hor görmek, onları aşağılamak değil. Benim amacım, gerçek aşkı, geçmişte yaşanmış büyük aşk hikayelerinin ışığında gözler önüne sermek ve gönüllere naksetmek.

ESKİÇAĞDA YAŞANMIŞ BÜYÜK AŞKLAR isimli çalışmamız, ÖNSÖZ ve GİRİŞ dışında 6 ana bölümden oluşuyor.

I. Bölümde ESKİÇAĞ kavramını ele aldıktan sonra, eskiçağın zaman ve mekân bakımından sınırlarını belirlemeye çalıştık.

Çalışmamızın II. Bölümünü ESKİÇAĞ KAYNAKLARINA GÖRE EVRENİN VE İNSANOĞLUNUN YARATILIŞI bahsine ayırdık.

Nedendir bilinmez ama, AŞK denilince genellikle kadın-erkek ilişkileri akla gelir. Bu, bir bakıma doğrudur. Ama her nedense, bu ikili ilişkide başrolü hep kadınlar oynar. Bu bir gerçektir. Bu gerçeği inkâr edecek değiliz. İşte bu yüzden ki, çalışmamızın III. Bölümünde KADININ YARATILIŞI üzerinde durduk.

Eserimizin IV. Bölümünde ESKİ DOĞU'DA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ'ni ele aldık. En eski medeniyetlerin vücut bulduğu Mezopotamya-Mısır-Anadolu üçgeninde kadın-erkek ilişkileri nasıl bir manzara arz ediyordu? sorusunun cevabını vermeye çalıştık. Bunu yaparken de daha ziyade hukuki metinlerden yararlanma yoluna gittik.

V. Bölümde Eski Batı dünyasının kadın-erkek ilişkilerini masaya yatırdık. Homeros, Hesiodos ve Herodotos gibi Klâsik Yunan

müellefleri kadın-erkek ilişkilerini nasıl değerlendiriyorlardı? Dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kuran Romalılar aşk konusunda ne düşünüyorlardı? Aşk konusunda Romalılar ile Yunanlılar arasındaki asıl fark neydi? İşte biz bu bölümde bu konuları tartışmaya açtık.

VI. Bölüme gelince; bu bölüm, kitabımızın asıl konusunu teşkil ediyor. Çünkü bu bölümde, eskiçağda yaşanmış büyük aşklardan bir demet sunmaya gayret ettik. Bu demetin içinde aşkı için her türlü belaya göğüs gerenler var. Savaşa giden kocasını, “bir gün mutlaka bana geri dönecek” umuduyla yıllarca bekleyenler var. Sevdığını kaybeden aşkın, hiç değilse öbür dünyada sevgilisi ile beraber olabilmek için, bile bile kendi hayatına son veriş i var. Ama bütün bunların yanında aşkına ihanet edenler ve ne yazık ki aşkta ihanete uğrayanlar var.

Çalışmamızın SONUÇ kısmında, Eskiçağda yaşanmış büyük aşklar hakkında genel bir değerlendirme yaptık. Eserimizin son kısmına ise okuyucularımıza yararlı olacağı inancıyla bir BİBLİYOGRAFYA listesi eklemeyi uygun gördük.

Bu eseri, herkesin anlayabileceği dilden yazdık. O halde, ey okuyucum, fazla zaman kaybetme ve sayfaları çevirmeye başla. Çünkü her sayfayı çevirdiğinde yeni bir şey öğrenecek, merak ettiğin pek çok sorunun cevabını bulacaksın.

Prof.Dr. Ekrem MEMİŞ

11 Temmuz 2006 / Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ESKİÇAĞ KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	5
İKİNCİ BÖLÜM	
ESKİÇAĞ KAYNAKLARINA GÖRE EVRENİN VE İNSANOĞLUNUN YARATILIŞI	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KADININ YARATILIŞI	27
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ESKİ DOĞU'DA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ	41
A) MEZOPOTAMYA KAVİMLERİNDE KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ	41
1. Mezopotamya Tarihine Kısa Bir Bakış.....	41
2. Eski Mezopotamya'da Kadın-Erkek İlişkileri	48
B) ESKİ MISIR'DA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ	56
1. Eski Mısır Tarihine Kısa Bir Bakış.....	56
2. Eski Mısır'da Kadın-Erkek İlişkileri.....	65
C) ESKİ ANADOLU KAVİMLERİNDE KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ	75
1. Eski Anadolu Tarihine Kısa Bir Bakış	75
2. Eski Anadolu'da Kadın-Erkek İlişkileri.....	78

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESKİ BATI'DA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ..... 89

A) EGE VE YUNAN DÜNYASINDA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ 89

1. Ege ve Yunan Tarihine Kısa Bir Bakış..... 89
2. Eski Yunan'da Kadın-Erkek İlişkileri ve Aile Hayatı 101

B) ROMA DÜNYASINDA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ..... 106

1. Roma Tarihine Kısa Bir Bakış..... 106
2. Roma'da Aile Hayatı ve Kadın-Erkek İlişkileri..... 108

ALTINCI BÖLÜM

ESKİÇAĞDA YAŞANMIŞ BÜYÜK

AŞKLARDAN BAZI KESİTLER..... 115

A) TANRILARLA TANRIÇALAR ARASINDA YAŞANAN AŞKLAR..... 115

1. Tanrıça İnanna ile Çoban Tanrı Dumuzi'nin Aşkı 115
2. Tanrı Zeus ile Tanrıça Hera'nın Aşkı 126

B) TANRILARLA İNSANLAR ARASINDA YAŞANAN AŞKLAR..... 131

C) İNSANLAR ARASINDA YAŞANAN AŞKLAR..... 132

1. Çok Sevenler ve Aşkına Sadık Kalanlar 133
2. Aşkı Uğruna Ölenler..... 161
3. Aşkına İhanet Edenler ve Aşkta İhanete Uğrayanlar 175

SONUÇ 199

BİBLİYOGRAFYA 205

İNDEKS 211

GİRİŞ

Nedir aşk? Bilen var mı? Ya Bilmeyen? Bugüne kadar binlerce kez tanımlı yapıldı aşkın. Aşkı anlatan binlerce kitap yazıldı. Ama yine de tanımlayamadılar aşkı. Binlerce yazar, düşünür aşkı anlatan kitaplar kaleme aldılar. Fakat, aşkı bir türlü anlatamadılar. Biz de aldık kalemi elimize. Belki aşkı, ötekilerden daha iyi anlatabiliriz diye. Bunu ne kadar başarabildik, bilmiyorum. Başarılıp başaramadığımızı, kitabımızı okuyanlar karar verecekler.

Prof. Dr. İskender Pala, “KİTÂB-I AŞK” isimli eserinde (Bkz. İskender Pala, Kitâb-ı Aşk, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005) aşk hakkında öyle güzel şeyler anlatıyor ki, herkese bu kitabı okumalarını tavsiye ediyorum.

İskender Pala, adı geçen kitabının 3. ve 4. sayfalarında yer alan AŞKTIR Kİ, GERİŞİ VESAİREDİR... başlıklı yazısında şunları söylüyor:

“Sevgili !...

Aşkın şiirini yazmak isterdim sana; sana aşkı şiir ile yazmak isterdim... Aşkı seninle tanımlamak ister, aşkı sende tanımak isterdim. Ay ikiye bölündüğünde yanında olmak isterdim.

Sevgili !...

Şimdi senden uzakta, aşk şudur diyebilsem eğer, son defa kendimi ve ilk defa okuyucumu kandırmış olacağım. Bildim dediğim bir alandır çünkü o, duydum dediğim bir yanıdır... Aşkın gerçeği değildi bildiğimiz, ama aşkın ateşiydi yandığımız...

Aşk iğnesiyle dikilince bir dikiş, kıyamete kadar sökülmez imiş. Aşk ile insan elbet güneşe benzer; ve aşksız gönül, misal-i taş a benzer. Hayatı aşka bölünce hayat çoğalır; bütün hayatları toplasan geriye aşk kalır...”

İskender Pala, eserinin ilerleyen sayfalarında aşk üzerine o kadar çok ve o kadar güzel şeyler söylemiştir ki, bütün bu güzel sözleri buraya aktarmamız mümkün değildir. Ancak yine de ilginç bulduğumuz pasajları aşağıya aktararak, okuyucumuzun dikkatini çekmek istiyoruz.

“Sevgilim! Halimi arz etmek (aşkıma açıklamak) için seni yalnız bulamıyorum; seni yalnız bulunca da kendimi asla bulamıyorum.” (İ. Pala, a.g.e., s. 7)

“Hatırlayan var mı, sevgi neydi? Leylâ’ların, Şirin’lerin, Aslı’ların nazı mıydı o; yoksa Mecnun’ların, Ferhat’ların, Kerem’lerin niyazı mı? Hangisinde belirmişti ilk kıvılcımı sevginin? Neydi sevgi?...

Sevgi neydi sahi? Bir mektubun ilk satırı mıydı, bir telefondaki ilk ses mi? İnsanı mutlu eden o ilk satır mıydı defalarca okunan, yoksa ilk satır arayışları mı tekrar be tekrarlanan?

Sevgi: İki hece.

Sevgi, sevmek kelimesinden türetilen bütün öteki kelimelerin en güzeli.

Derin uykulara dalmadan önce ilk soru: Sevgilerinizi en son ne zaman hatırlamıştınız ve sevgiyi hak edenleri en son ne zaman?!...

Bir soru daha: Sevgileriniz yalan mıydı yoksa?!...

Ve son soru: Çorak vadilere yönelmişse sevgilerimiz, çevremizi kandırmıyorsa sulara, içimizden akan Nil olsa ne?!..." (A.g.e., s. 10-11)

"Bütün aşk hikâyelerinin en unutulmaz ve heyecan verici sahnesi, sevenin sevgiliye ilk baktığı andır şüphesiz. Daha doğrusu, onun yüzünü ilk gördüğü vakit. Âşıktaki içsel değişimin başladığı an, gözün sevgiliye ilk takıldığı saniye dilimidir ve âşığın bütün biyografisi, bu "ilk bakışın öncesi ve sonrası"ndan ibarettir... Kalpte ateşin yükselmesi, aklın ve sabrın ateşe düşmesi o ilk bakış ile başlar. Kılıcın kınından sıyrılması yahut okun yaydan fırlamasıdır bu." (A.g.e., s. 12-13)

Görülüyor ki, sevgi oku yaydan fırlatıldığı zaman, onu bir daha geriye çevirmek mümkün olmuyor.

Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar isimli bu çalışmamızda, biz de, Aşk Tanrısı Eros'un oklarıyla kalbinden vurulanların öykülerinden bir demek sunmaya çalıştık.

Bu aşk demetinin içerisine, doğrusunu söylemek gerekirse, çok şeyleri sığdırmaya gayret ettik.

Her aşk öyküsünün sonuna, o aşkla ilgili yorumlarımızı ve değerlendirmelerimizi koymayı da ihmal etmedik.

Sözü fazla uzatmanın kimseye faydası yok. Bunu çok iyi biliyoruz. Bu nedenle okuyucumuzun sabrını taşırmadan, onu kitabımızla baş başa bırakmak istiyoruz.

“Antik çağ” olarak da isimlendirilen Eskiçağ ya da İlkçağ, diğer tarih çağlarına göre farklı bir görünüm arz eder. Her şeyden önce Eskiçağ zaman bakımından, diğer çağlara oranla daha uzun bir ömre sahiptir. Gerçekten, yazının icad edildiği MÖ. 3200’lerden MS 7. ve hatta 8. yüzyıla kadar uzandığı kabul edilen Eskiçağın yaklaşık dörtbin yıllık bir ömrü vardır. Üstelik, yazının keşfinden önceki binlerce yıllık süreyi kapsayan tarih öncesi devirler de Eskiçağ tarihinin araştırma alanı içerisine girer.

Eskiçağ tarihinin vesikaları bile diğer çağların vesikalarından farklıdır. Gerçekten, Ortaçağ ve Yeniçağ vesikaları kağıt üzerine yazıldığı halde, Eskiçağ vesikaları kil tablet, taşlar, parşömen ve papirüsler üzerine yazılmıştır.

Eskiçağ tarihi mekân bakımından doğuda Hindistan’daki İndus vadisinden batıda İspanya’ya, kuzeyde Ren ve Tuna nehirlerinden güneyde Büyük Sahra’ya kadar uzanan saha içerisinde cereyan etmiştir. Bu geniş sahanın birbiriyle teması, yalnız Akdeniz aracılığı

ile mümkün olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Eskiçağ tarihine “AKDENİZ MEDENİYETLERİ” de denilir. Hakikaten, ilk büyük medeniyetler, Akdeniz’in doğu bölgesinde vücuda gelmiştir. Bunun başlıca nedeni, coğrafi şartlar ve iklimdir. Nitekim ilk insanlar, yerleşmek için daima sıcak iklim ve kolay ekilebilecek verimli vadiler aramışlardır. Mezopotamya’da Dicle ve Fırat nehirleri ile Mısır’daki Nil nehri, Orta Anadolu’daki Kızılırmak ve Yeşilirmak vadileri ile Kilikya’daki (Çukurova) Seyhan ve Ceyhan nehir vadileri bu şartlara uygun olduğu içindir ki, ilk ve en eski medeniyetler buralarda vücut bulmuştur.

Alman bilgini Spengler’e göre dünya tarihi bir bütündür. Öyle ki, Mezopotamya’da doğmuş, Mısır’da gençlik devrini yaşamış, Yunanistan’da olgunlaşmış, Roma’da ise olgunluğun zirvesine ulaşmıştır.

İspanya’dan Hindistan’a kadar uzanan bu muazzam saha, antik devirlerin yaşandığı binlerce yıllık zaman dilimi içersinde, hiçbir zaman tek ve canlı bir organizma gibi birlikte inkişaf etmemiştir. Fakat zaman zaman, evrensel devlet (dünya devleti) fikri, Eskiçağ tarihinde daima etkili olmuştur. Örneğin Büyük İskender ve Sezar, böyle bir dünya devleti kurmaya çalışmışlar ve bunda da kısmen başarılı olmuşlardır. Özellikle Helenistik çağda (MÖ. 330-30), Roma İmparatorluğu, denilebilir ki, Eskiçağ tarihinin coğrafi hudutlarına egemen olmuş gibi görünür. Fakat Romalılar İran’a kadar gelebilmişler, öteye, Hindistan vadisine geçememişlerdir. Büyük İskender ise Hindistan’a kadar uzanmış, fakat o da batıyı (İspanya, İtalya vs.) ele geçirememiştir.

Eskiçağ tarihinin cereyan ettiği bu muazzam saha içinde doğan, gelişen ve nihayet çökmüş bulunan medeniyetler, Eskiçağ tarihinin konusunu teşkil ederler. Eskiçağ medeniyetlerini aşağıdaki şekilde gruplandırabiliriz:

ESKİÇAĞ MEDENİYETLERİ

A) ESKİ DOĞU MEDENİYETLERİ

1. Eski Mezopotamya Medeniyeti
2. Eski Mısır Medeniyeti
3. Eski Anadolu Medeniyeti
4. Eski İran Medeniyeti

B) DOĞU AKDENİZ MEDENİYETLERİ

1. Fenikeliler
2. İbraniler

C) ESKİ BATI MEDENİYETLERİ

1. Ege ve Yunan Medeniyeti
2. Etrüsk ve Roma Medeniyetleri

D) DOĞU VE GÜNEY ASYA MEDENİYETLERİ

1. Çin Medeniyeti
2. Hint Medeniyeti

E) İLK TÜRK MEDENİYETLERİ

1. Anayurtta Kurulan Medeniyetler
2. Anayurt Dışında Kurulan Türk Medeniyetleri

Yukarıda vermiş olduğumuz tabloyu detaylandırmak mümkündür. Ancak böyle bir çalışma yaparak, okuyucumuzu ayrıntılarla boğmak istemiyoruz.

Eskiçağ tarihinin temelleri ve bunları araştıran bilimler konusu da son derece önemlidir. Bu bilimlerin başında KRONOLOJİ gelir. “**Zaman Bilimi**” demek olan kronolojiye haklı olarak “**Tarihin gözü**” denilmiştir. Bunun nedeni, tarihi hadiselerin tümünün belirli bir zaman dilimi içerisinde ve belirli bir sıraya göre cereyan etmiş olmasıdır. Bu zaman sıralaması sayesinde belli olaylar arasında bağlantılar kurmak ve bunların birbirlerine göre nedensellik ilişkilerini ortaya çıkarmak mümkün olabilmektedir. Olayların za-

man olarak birbirlerine bağlanmış olduklarını göz önünde bulundurmayan kişi, tarih ilminin temel yasalarından birini ihlâl etmiş olur.

Kronolojinin iki önemli görevi vardır:

1. İki ya da daha çok olayın birbirlerine karşı olan zamansal durumlarını tespit etmek
2. Bir olayın, bu olayı inceleyen kişinin zamanına olan uzaklığını bulmak.

Olayların birbirlerine karşı zamansal durumlarının tespiti oldukça önemlidir. Örneğin Yunan tarihindeki Plataia ve Mykale muharebelerinin MÖ. 479 yılında olduğunu, diğer taraftan Attika-Delos Deniz Birliğinin MÖ. 478/77 yıllarında kurulduğunu bilmenin, tarihi bir yargıya varma konusundaki önemi büyüktür; zaman bakımından daha önce cereyan eden muharebeler, daha sonra kurulan Deniz Birliği'nin, kurulma şartını ya da kurulma nedenini oluşturmuştur.

Bir olayın, bu olayı inceleyen kişinin bakış noktasına olan zamansal uzaklığını tespit etmek için tarihçi, geçmişteki bir olayla kendi zamanı arasında bir ilişki kurmak isteyen herkes gibi, yıllara, aylara ve günlere göre ayrılan zaman hesaplamasından yararlanır. Bugünkü zaman hesaplaması kavramları Eskiçağ'a aktarılacak olursa, birtakım güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bunun nedenlerini uzun uzun izah etmek isterdik. Ancak asıl konumuzdan uzaklaşmamak için, bu konunun teknik ayrıntılarına girmek istemiyoruz.

Eskiçağ tarihinin önemli yardımcılarından biri ve hatta onun ikiz kardeşi diyebileceğimiz bilim dalı coğrafyadır. Gerçekten, tarih ve coğrafya arasında Antik dönemde bir ayırım yapılmamıştı. "Tarihin Babası" sayılan HERODOTOS'un 9 kitaptan oluşan Historia (HERODOTOS TARİHİ) adlı eserinde coğrafya, etnoğrafya ve tarih bilgilerinin iç içe girdiği gözlerden kaçmayacaktır. Hatta denilebilir

ki, Herodotos'un söz konusu eseri bir çeşit antik coğrafya kitabı olarak da kabul edilebilir.

Tarih ile coğrafyanın yakın ilişkilerinden doğan ve Eskiçağ tarihi araştırmalarında çok kullanılan yeni bir bilim dalı daha vardır ki, o da Tarihi Coğrafya'dır. Bilindiği üzere, coğrafi faktörler, olumlu ya da olumsuz yönden tarihi olayları etkilemektedir. İşte coğrafi faktörlerin tarih ilmine etkilerini inceleyen bilim dalına "**TARİHİ COĞRAFYA**" denir.

Irklar bilimi demek olan **ANTROPOLOJİ** ile geçmiş medeniyetleri gün ışığına çıkaran **ARKEOLOJİ** de Eskiçağ tarihinin önemli yardımcıları arasındaki yerlerini almışlardır. Eskiçağ tarihinin ayakta durmasını sağlayan temel taşlardan birisi de **FİLOLOJİ**'dir.

Eskiçağ tarihinin kaynakları konusu da üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biridir. Tarih alanında her türlü bilimsel çalışmanın ilk şartı kaynak bilgisidir. Her türlü bilimsel çalışmanın "**öğretilebilir**" ve "**öğrenilebilir**", her türlü bilimsel sonucun ise "**yeniden elde edilebilir**", "**denetlenebilir**" olması zorunludur. İşte bu yüzdendir ki, her türlü tarihi gözlem ve teşhisin başlangıcını, kaynak bilgisi oluşturmaktadır.

"**Kaynak**", tarihi gelişimin akışını belirleyebilmek için elimizde var olan her türlü imkân demektir.

Eskiçağ tarihinde "**kaynak**" kavramı, Önasya ve Mısır'daki Eski Doğu kültürlerinin ve Hellen-Roma uygarlıklarının etki alanındaki tüm mirası kapsamaktadır.

"**Kaynak**" kavramı denilince yazılı ve yazısız bütün vesikalar anlaşılmalıdır. Fakat tarihçi doğal olarak yazılı vesikaları tercih eder. Gerek duyduğu zaman yazısız vesikalardan yararlanmayı da ihmal etmez.

Demek oluyor ki, kaynaklarımız, yazılı ve yazısız kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yazılı kaynakları da, üzeri-

ne yazdıkları malzeme türlerine ve yazarlarının amaçlarına göre, dörde ayırmaktayız:

1. Edebi kaynaklar,
2. Epigrafik kaynaklar (yazıtlar),
3. Papirolojik kaynaklar,
4. Nümizmatik kaynaklar (sikkeler).

Bu tasnifin birçok noktalarda yeniden gözden geçirilmesi ve tamamlanması icabeder. Buna rağmen, söz konusu tasnif yine de oldukça pratiktir. Çünkü, çalışma tarzları göz önünde tutularak yapılmıştır. Ayrıca, öncelikle Hellen-Roma dönemi kaynak türlerine uygundur. Eski Doğu ile ilgili kaynakların önemli bir kısmının “e-pigrafik” nitelik taşıdığı ve bunların arasında edebi türde yazılmış olanların varlığı da dikkate alındığında, böyle bir tasnifin ne kadar pratik olduğu daha iyi anlaşılır.

Eskiçağ tarihi araştırmalarının tarihçesine gelince; bu alandaki araştırmaların tarihçesini

- Klâsik Eskiçağ (Hellas-Roma)
- Eski Önasya
- Eski Mısır olmak üzere üç başlık altında ele almak gerekiyor.

Klâsik Eskiçağ Tarihi'nin temel bilimleri olan Epigrafya, Papiroloji ve Nümizmatik, uzmanlık alanlarına bakılmaksızın Klâsik Eskiçağ Tarihi, Klâsik Filoloji ve Klâsik Arkeoloji'nin ürünleridir. İnsanların Klâsik Eskiçağ Tarihi, yani Eski Hellen ve Roma tarihleri ile ilgilenmesi de, Hümanizma hareketinin bir meyvesidir. Batıda Hümanizma, İtalya'daki Rönesans'la aynı temel nedenlerden kaynaklanmıştır. 14. yüzyıldan itibaren yeniden ortaya çıkarılan ve büyük bir çaba ile toplanan Antik yazarların (Hellen ve Roma yazarları) eserleri, unutulmuş bir geçmişi yeniden canlandırma konusuna büyük ışık tutmuşlardır. Antik yazarlar bu dönemde yal-

nızca okuma parçaları olarak kullanılmıyor, aynı zamanda günlük hayatın pratik konularında da belli birer ölçü olarak kabul ediliyorlardı. Hatta bu durumun, dönemin siyasal hayatını ve düşüncelerini de etkilediğini görüyoruz.

Floransalı ünlü devlet teorisyeni NICCOLO MACCHIAVELLI de, büyük ölçüde Antik yazarlardan yararlanmıştı; aynı şey Romalı tarihçi TITUS LIVIUS'un etkisinde kalan RIENZO için de geçerlidir. Fakat yeniden bulunan şeyler, yalnızca Antik yazarlar ve onların eserleri değildi. Her tarafta aynı zamanda Antik döneme ait yazıtların toplanılmasına da başlandı.

Nasıl Macchiavelli'nin Roma tarihi ile ilgilenmesinin ana nedeni, Roma devletinin yıkılmasına yol açan temel faktörleri açıklamak olduysa, Fransız düşünürü CHARLES DE MONTESQUIEU için de durum budur (eserinin adı: **“Romalıların Büyüklüğü, Nedenleri ve Çöküşleri Üzerine Düşünceler”**, 1734).

İngiliz tarihçisi EDWARD GIBBON'un **“History of the Decline and Fall of the Roman Empire = “Roma İmparatorluğu'nun Çöküş ve Yıkılışının Tarihi”** adlı 6 ciltlik eserinin ana konusunu da yine bu tema oluşturmaktadır. Gibbon'un eseri, Roma Tarihi alanındaki ilk büyük Tarihi Coğrafya girişimidir. Söz konusu eser, MS. 180 yılından İstanbul'un Türkler tarafından alınmasına kadar geçen süreyi ele almaktadır.

Klasik Eskiçağ Tarihi araştırmalarında Alman ekolünün de önemli payı vardır. Bu ekolün temsilcilerinden JOHANN JOACHIM WINCKELMANN'ın (1717-1768) **“Geschichte der Kunst im Altertum = “Eskiçağ Sanatı Tarihi”** (1764) isimli eseri son derece ünlüdür.

Roma Tarihi'nin araştırılması alanında GEORG BARTHOLD NIEBUHR'un **“Römische Geschichte = “Roma Tarihi”** (1811) adlı eseri önemli bir yer tutmaktadır. Niebuhr eserinde Gibbon'dan

çok değişik bir yöntem uygulamıştır. Roma tarihini, özellikle Roma'nın erken dönemlerini **“mytos”** ile **“tradition”**un, yani efsane ile geleneğin tozlarından temizleyen Niebuhr, bunu Romalı tarihçi Titus LIVIUS'un eserindeki kahramanlık öyküleri biçimindeki öğeleri ayıklayarak başarmıştır. Bu alanda sonraki gelişmeler, özellikle Roma Hukuku ve yazıtlar üzerindeki çalışmalarla gerçekleşecektir. Sözüünü ettiğimiz her iki alanın da erişilmez ustası olan THEODOR MOMMSEN (ölümü 1904), insanüstü bir çalışmayla Roma Tarihi'nin her alanında araştırma yapmıştır; denilebilir ki, Roma Tarihi'nde Mommsen'in ilgilenmediği bir konu hemen hemen yok gibidir. Mommsen, **“Römische Geschichte”** = **“Roma Tarihi”** adlı eserinin ilk üç cildinde Roma Tarihi'ni başlangıcından MÖ. 46 yılına kadar getirmiştir. CAESAR'dan DIOCLETIANUS'a değin Roma eyaletlerinin tarihini 5. ciltte anlatmıştır. Eserin 4. cildi çıkmamıştır. Mommsen'in **“Römisches Staatsrecht”** = **“Roma Devlet Hukuku”** adlı yapıtı, **“Römische Geschichte”** (Roma Tarihi) adlı yapıtı kadar dahiyanedir. Mommsen'in ayrıca **“Römische Strafrecht”** = **“Roma Ceza Hukuku”** adlı bir eseri daha vardır. Mommsen'in büyük eserlerinden biri de 16 ciltte topladığı Latince yazıtlardır (= **“Corpus Inscriptionum Latinarum”**). Mommsen'in Roma eski hukuk eserleri konusundaki çalışmaları da özellikle anılmaya değer. Doğrusunu söylemek gerekirse, Theodor Mommsen ile, Roma Tarihi araştırmaları doruk noktasına erişmiştir. Mommsen'den sonra bu alanda çalışanlar Mommsen'in eserlerinden yararlanmayı adeta temel bir ilke saymışlar, hatta onu taklit etmişlerdir. Fakat hiçbir zaman Mommsen'in seviyesine ulaşamamışlardır. Bir bilim adamının dediği gibi, Mommsen'den sonra gelenler, **“bir devin sırtındaki cüceler”** gibidir.

Ancak hemen belirtelim ki, günümüz araştırmalarında Mommsen'in **“universal”** çalışma biçimi bırakılmak ve uzmanlaşmaya gidilmek zorunda kalmıştır. Bu uzmanlaşma akımı, büyük

kolektif eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uzmanların kendi konularıyla ilgili bölümleri içeren araştırma yazıları yayımlanmıştır. Buna örnek olarak öncelikle uluslararası bir kurulun hazırladığı “**Cambridge Ancient History**” (= CAH) gösterilebilir. Adı geçen eser toplam 12 ciltten ibaret olup, 1924 yılından beri yayınlanmaktadır. Eser, Eski Doğu kültürleriyle başlayıp I. CONSTANTINUS’a kadar (ölümü 337) uzanmaktadır.

Avrupa’nın Hellen-Roma tarihleri ile yeniden ilgilenmesi, İtalya’da Roma Tarihi’ne ilişkin alanlarda başlamakla birlikte WINCKELMANN’ın Hellen kültürüne yakınlığı, Eski Hellen Tarihi’ne de yeniden ilgi duyulmasına neden olmuştur.

Alman J.G. DROYSEN (1808-1864), yazdığı “**Geschichte Alexanders**” = “**İskender Tarihi**” (1833) adlı yapıtıyla büyük Makedonya kralının hayatını, tarihi kişiliğini ve icraatlarını ilk kez objektif bir biçimde gözler önüne sermiştir. Bu eserinde yazar, büyük ölçüde, Büyük İskender’in muhalifi DEMOSTHENES’ten yola çıkmıştır. Droysen, böylece yalnız İskender Tarihi araştırmalarına değil, idealist bir hayranlık duygusuyla yapılan Hellen Tarihi araştırmalarına da bilimsel anlamda, bir tarafsızlık anlayışı getiriyordu. Droysen, aynı zamanda kendisinden önce de üzerinde durulmuş bir alanda çalışmalarını sürdürmüştür; bu, “**Hellenizm Dönemi Tarihi**”dir. Bu alandaki eseri “**Geschichte des Hellenismus**” = “**Hellenizm Tarihi**” (I, 1836; II, 1843), her ne kadar MÖ. 221 yılına değin uzanmaktaysa da, Eskiçağ Tarihi’nde Hellenizm ile Roma Tarihi’ne geçiş dönemi ilk kez bu eserle açıklık kazanıyor ve “**Hellenizm**”, Eskiçağ Tarihi araştırmalarında bir kavram olarak ortaya çıkıyordu; Eskiçağ’ın bu önemli dönemi, Droysen’e değin bu yeni görüş açısıyla değerlendirilmemişti.

Şunu da özellikle belirtmek gerekir ki, “**universal**” anlamda bir Eskiçağ Tarihi kavramı EDUARD MEYER (1855-1930) ile baş-

lamıştır. Meyer'in 1884 yılında yayımlanan ve Eskiçağ Tarihi'ni genel anlamda işleyen büyük eseri "**Geschichte des Altertums**" = "**Eskiçağ Tarihi**", ne yazık ki, MÖ. 350 yılında sona ermektedir. Buna rağmen 5 ciltlik yapıtında Eskiçağ Tarihi'ni o zamana değin bilinen tüm kaynaklarıyla işlemiş, böylece de bugün bile değerini koruyan örnek bir yapıt ortaya koymuştur.

Eski Önasya Tarihi üzerine yapılmış çalışmalara gelince; 19. yüzyılın başlarına kadar, Eski Önasya Tarihi ile ilgili kaynaklar, Tevrat'ın ve Klâsik Dönem Eskiçağ yazarlarının bu konudaki haberleri ile sınırlı idi. Eski Önasya tarihine ilişkin yazılı kaynakların değerlendirilmesi yolundaki ilk adım, G.F. GROTEFEND'in (1775-1853) 1802 yılında, Eski Pers dili ile yazılmış çivi yazılı belgeleri kısmen de olsa deşifre etmesiyle atılmıştır. C. NIEBUHR'un 1765 yılında Persepolis saraylarında asıllarına uygun olarak kopya etmiş olduğu bu metinler (Behistun yazıtları), Tevrat ve Eski Hellen yazarlarından tanınan AKHAİMENİD (Pers) kralları DAREİOS ve KSERKSES ile ilgili idiler. Metinler, üç farklı yazıyla ve üç ayrı dilde kaleme alınmışlardı. Bunlardan Eski Persçe metnin çözümü, konu ile 1835'den itibaren ilgilenmeye başlayan İngiliz H.C. RAWLINSON tarafından tamamlanmış ve böylece diğer iki versiyonun okunması ve anlaşılması için önemli bir anahtar elde edilmiştir. Diğer iki versiyondan biri, Susa çevresinin dili olan Elamca, diğeri ise Babil-Asur dili idi. Babil-Asur yazısı çok karışık bir sistemden oluştuğu için çözümlemeye büyük problemler yaratmıştır. Soruna ancak 1857'lerde "**genel olarak çözülmüş**" gözüyle bakılabilmektedir. Babil-Asur yazısının çözümlenmesinin sonuçları ise çok geniş kapsamlı olmuştur; bunun nedeni, Eski Doğu ile ilgili haberlerin çok büyük bir bölümünün, Sami diller grubuna giren bu dilde (Akkadca) kaleme alınmış olmasıdır. Bu dilin çözülmesiyle aynı zamanda Assyroloji Bilimi'nin de temelleri atılmış oluyordu.

Metin çözümleme girişimlerinin uyandırdığı ilgi, daha 19. yüzyılın ortalarına doğru, Yeni Asur Devleti'nin başkentleri **Ninive** (Musul yakınlarında), **Dur Şarrukin** (Musul'un kuzeydoğusunda Korsabad Köyü) ve **Nimrut'ta** (Kalah) geniş kapsamlı kazılar yapılmasına neden olmuştur. P.E. BOTTA, E. FLANDIN ve A.H. LAYARD gibi Fransız ve İngiliz araştırmacılar, kabartma süsleri ile kolosal (çok büyük) figürleri çok geçmeden Louvre Müzesi ve British Museum'un değerli eserleri arasına katılacak olan anıtsal saray ve tapınaklar konusunda ilk bilgileri üretmişlerdir. Bu arada, Ninive'de son büyük Asur kralı ASSURBANIPAL'ın (MÖ. 669-627) kitaplığının da bulunması, büyük bir şans olmuştur; Assurbanipal bu kitaplıkta Babilliler, Asurlular ve aynı zamanda Sümerlerin elde edilebilen tüm edebi ve dinsel yapıtlarını toplatmış ve kopya ettirmişti.

Bu arada Babylonia-Asur bölgelerinin dışında da araştırmalara başlanmıştı. J. DE MORGAN, Susa'da yaptığı çalışmalarla, komşu ülke Babylonia ile yakın ilişkilerine rağmen kendine has özelliklerini koruyabilmiş olan Elam Kültürü'nün araştırılmasında ilk önemli adımları atmıştır. 1887 yılında şans eseri olarak Orta Mısır bölgesindeki Amarna'da, büyüklü küçüklü tüm Önyasya hükümdarlarının Mısır Firavunları III. ve IV. AMENOFİS'lerle (MÖ. 1400-1344) Akkad çivi yazısı ile yapılmış diplomatik yazışmaları ortaya çıkarılmıştır. 1907'de H. WINCKLER, Orta Anadolu'daki Eski Hitit başkenti Hattuşaş'ta Hitit dili ve tarihinin aydınlatılmasını mümkün kılacak olan çivi yazılı bir tablet arşivi bulmuştur. Ancak, Hitit dilinin çözülmesi 1917'de Çek bilgini HROZNY tarafından gerçekleştirilmiştir.

Düzenli kazılar neticesinde ortaya çıkarılan çivi yazılı tabletlerin yanında, Eski Doğu'nun değişik merkezlerinde yapılan kaçak kazılar sonucunda ele geçirilen çok sayıdaki belge de dünya müzelerine dağılmış durumdadır. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ara verilen kazılara, söz konusu savaşın sona ermesiyle birlikte, yeniden başlandığını görüyoruz. Bu kazıların hepsini burada dile getirecek değiliz. Ancak önem arzeden birkaçına değinmekte yarar görüyoruz: Mezopotamya'nın antik kentlerinden Ur'da S.L. WOOLLEY tarafından yapılan kazılar, bu kentte Er Sülaleler Devri'nin sonlarına ait (MÖ. 2450'ler) kral mezarlarının ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Uruk'ta ise MÖ. ca. 3000-2700 arasına tarihlenen Erken Dönem buluntuları ele geçirilmiştir. A. PARROT'un yönettiği Orta Fırat Bölgesi'ndeki Mari kazılarında Er Sülaleler Dönemi ile ilgili önemli buluntular elde edilmiştir. Mari'deki büyük bir sarayda, Babilli HAMMURABİ dönemine ışık tutan ve 10 binin üzerinde tabletten oluşan bir kraliyet arşivi ortaya çıkarılmıştır. CL.F. SCHAEFFER de, Doğu Akdeniz kıyısındaki Ras Şamra'da (Ugarit) o zamana kadar bilinmeyen bir alfabe ile yazılmış kil tabletler bulmuştur. Bu tabletler üzerine yazılmış olan efsane ve destanlarla, Kenan şiir ve mitoloji dünyası aydınlığa kavuşmuştur. Boğazköy'de K. BITTEL tarafından yeniden başlatılan kazılar, Hitit başkentinin tarihi konusunda yeni veriler ortaya koymuştur. Bir Amerikan bilim heyetinin başında E. HERZFELD ve E. SCHMIDT, Persepolis'teki Akhaimenid saraylarının anıtsal kalıntılarını araştırmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı da kazı faaliyetlerinin bir süre için de olsa, kesintiye uğramasına neden olmuştur. Savaştan sonra kazı çalışmaları yeniden başlamış; Boğazköy, Ugarit, Mari, Nimrut, Nippur, Uruk ve Susa gibi eski kazı yerlerindeki çalışmalar sürdürülmüştür. Ortadoğu bölgesindeki günümüzün modern üniversiteleri ve eski eserlerle ilgilenen muhtelif kurum ve kuruluşlar da kendi araştırmacılarıyla kazı çalışmalarına katılmış bulunmaktadır.

Eski Mısır'ın araştırılmasını amaçlayan kişi ise Egiptoloji'nin kurucusu olarak kabul edilen ve ilk kez Mısır hiyerogliflerini çözen Fransız JEAN FRANÇOIS CHAMROLLEON (1796-1832) olmuştur.

Mısır yazıtlarının toplanması faaliyetinden sonra 19. yüzyılın sonlarına doğru Mısır'daki arkeolojik kazılar da büyük önem kazanmış ve giderek Mısır sanatı ve dini konusundaki bilgiler büyük ölçüde artmaya başlamıştır.

Egiptoloji'nin önde gelen temsilcileri arasında Alman A. ERMAN (1854-1937), K. SETHE (1869-1934) ile İngiliz A. GARDINER (1879-1963) gelmektedir. 1892'de Berlin'de profesör olan A. Erman, Eski Mısır Filolojisi'nin kurucusu sayılmaktadır. Mısır grameri ve edebiyatı üzerine çalışan Erman, ayrıca bir Mısır Dili Sözlüğü de hazırlamıştır (= **“Wörterbuch der ägyptischen Sprache”**, 12 cilt, 1926). 1900'de Göttingen'de, 1923'den itibaren de Berlin'de profesör olan K. Sethe ise, Mısır Filolojisi'nin yanında Eski Mısır dini ve tarihi konusunda çalışmalarını yoğunlaştırırken, A.H. Gardiner, edebi, dini ve yönetim tarihi ile ilgili metinleri yayınlarak, bunları tercüme etmiş ve yorumlamıştır.

Eski Mısır anıtlarının yayımlanması etkinliğinde ise ön sırayı Alman R. LEPSIUS (1810-1884) ve L. BORCHARDT (1863-1938) alırlar.

Mısır'daki arkeolojik kazıları sistemli bir düzene oturtan kişi ise İngiliz arkeoloğu M.F. PETRIE (1853-1942)'dir. Adı geçen arkeolog, 1884 yılından itibaren Mısır ve Filistin'de kazılar yapmış ve bu bölgeler için bilimsel kazı yöntemlerinin kurucusu olmuştur. Petrie, Mısır prehistoryası açısından önemli buluntular ele geçirmiş ve bunların kronolojisini geliştirmiştir.

Eski Mısır Tarihi'nin en önemli temsilcileri ise, G. MASPERO ve J.H. BREASTED olmuştur. Mısır dini konusundaki bilgilerimizin önemli bir kısmını H. BRUGSCH, A. ERMAN, H. FRANKFORT, H. BONNET ve S. MORENZ'e borçluyuz.

Eskiçağ Tarihi araştırmaları günümüzde de bütün hızıyla devam etmektedir. Ancak ilginçtir ki, bu kadar araştırma ve incele-

meye rağmen bu alanda yazılan kitapların sayısı hâlâ istenilen düzeyde değildir. Dileğimiz, Eskiçağ Tarihi alanında kaleme alınan kitapların sayıca artması ve bunların, verdikleri bilgi açısından, okuyucuyu tatmin etmesidir.

ESKİÇAĞ KAYNAKLARINA
GÖRE EVRENİN VE
İNSANOĞLUNUN YARATILIŞI

Evrenin ve insanlığın ilk yaratılışına ilişkin en eski bilgiler, yazıyı icadederek tarihi devirlerin başlamasını sağlayan Sümerler'den gelir. Belki Sümerler'den önceki kavimlerin de insanoğlunun ve evrenin yaratılışı hakkında fikirleri vardı. Ama, adını bile bilmediğimiz o kavimlerden bize herhangi bir yazılı belge kalmadığı için, ne yazık ki, onların bu konulardaki düşüncelerini bilemiyoruz.

Sümer düşünürleri ise evrenin yaratılışı ile ilgili olarak şunları düşünüyorlardı: **“Başlangıçta ulu bir deniz vardı. Bu denizde evren, dünya düzlüğü üzerinde kubbelenmiş, yer ve gök birbirine birleşik olarak bulunuyordu. Daha sonra gök, dünyadan ayrıldı ve aralarında hareketli ve genişleyen “atmosfer” oluştu. Bu atmosferden parlayan gök yapısı, ay, güneş, gezegenler ve yıldızlarla dolduruldu. Gök ile yerin ayrılışından sonra bitkiler, hayvanlar ve insanlar ortaya çıktı.”**

Modern düşünürler buluşlarının ileride değişebileceğini kabul eder ve doğru olan sonuçları da şüphe ile karşılarlar. Sümer düşü-

nürleri ise böyle değildirler. Onlar kendi düşüncelerinin doğruluğuna ve evrenin yaratılışı ve işleyişi hakkındaki bilgilerinin değişmez olduğuna yürekten inanıyorlardı. “**Gılgamış, Enkidu ve Yer altı Dünyası**” isimli Sümer şiirinin giriş kısmı, evrenin yaratılışını çok güzel anlatır. Söz konusu şiirin ilk 5 satırı şöyledir:

**Gök yerden ayrıldıktan sonra,
Yer gökten ayrıldıktan sonra,
İnsanın adı konduktan sonra,
(Gök tanrısı) An göğü alıp götürdükten sonra,
(Hava tanrısı) Enlil yeri alıp götürdükten sonra,
Bu satırların ne anlama geldiği açıkça bellidir:**

1. Evvelce gök ve yer bir bütündü.
2. Gök ve yer birbirinden ayrılmadan önce bazı tanrılar vardı.
3. Gök ve yer ayrıldıktan sonra gök tanrısı AN göğü, hava tanrısı ENLİL de yeri almıştı.

Eskiçağ tarihinin Klâsik kaynaklarından biri olarak kabul edilen TEVRAT'ta ise evrenin ve insanoğlunun yaratılışı şöyle anlatılmaktadır:

“Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu; ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi: Işık olsun; ve ışık oldu. Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü; ve Allah ışığa Gündüz, ve karanlığı Gece, dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, birinci gün.

Ve Allah dedi: Suların ortasında kubbe olsun, ve suları sulardan ayırsın. Ve Allah kubbeyi yaptı, ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı; ve böyle oldu. Ve Allah kubbeye Gök, dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, ikinci gün.

Ve Allah dedi: Gök altındaki sular bir yere biriksin, ve kuru toprak görünsün; ve böyle oldu. Ve Allah kuru toprağa Yer, dedi; ve suların birikintisine Denizler, dedi; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi: Yer ot, tohum veren sebze, ve yer üzerinde tohumu kendisinde olup cinslerine göre meyve veren ağaçlar hasıl etsin; ve böyle oldu. Ve yer ot, cinslerine göre tohum veren sebze, ve tohumu kendisinde olup, cinslerine göre meyve veren ağaçlar çıkardı; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu, üçüncü gün.

Ve Allah dedi: Gündüzü geceden ayırmak için gök kubbesinde ışıklar olsun; ve alâmetler için, ve vakitler için, ve günler ve seneler için olsunlar; ve yer üzerine ışık vermek için gök kubbesinde ışıklar olarak bulunsunlar; ve böyle oldu. Ve Allah, daha büyük olan ışık gündüze hükmetmek için ve küçüğünü geceye hükmetmek için, iki büyük ışık yaptı; yıldızları da yaptı. Ve yer üzerine ışık vermek, ve gündüze ve geceye hükmetmek, ve ışığı karanlıktan ayırmak için, Allah onları göklerin kubbesine koydu; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu, dördüncü gün.

Ve Allah dedi: Sular canlı mahlûkların sürûleriyle kaynaşsın, ve yerin üstünde, gökler kubbesinin yüzünde kuşlar uçsunlar. Ve Allah büyük deniz canavarlarını, ve suların kendileriyle kaynaştığı cinslerine göre hareket eden her canlı mahlûku, ve cinsine göre her kanatlı kuşu yarattı; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah: Semereli olun, ve çoğalın, ve denizlerde suları doldurun, ve karada kuşlar çoğalsın, diyerek onları mübarek kıldı. Ve akşam oldu ve sabah oldu, beşinci gün.

Ve Allah dedi: Yer, cinslerine göre canlı mahlûkları, sığırları, ve sürünen seyyerleri, ve cinslerine göre yerin hayvan-

larını çıkarsın; ve böyle oldu. Ve Allah yerin hayvanlarını cinslerine göre, ve sığırları cinslerine göre, ve toprakta sürünen her şeyi cinsine göre yaptı; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hakim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allah'ın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı; ve Allah onlara dedi: Semereli olun, ve çoğalın, ve yeryüzünü doldurun, ve onu tabi kılın; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hakim olun. Ve Allah dedi: İşte, bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebze, ve kendisinde ağaç meyvası olup tohum veren her ağacı size verdim; size yiyecek olacaktır; ve yerin her hayvanına, ve göklerin her kuşuna, ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye, bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim; ve böyle oldu. Ve Allah yaptığı her şeyi gördü, ve işte, çok iyi idi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, altıncı gün" (Tekvin, 1: 1-31).

"Ve gökler ve yer ve onların bütün orduları itmam oldu. Ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi; ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Ve Allah yedinci günü mübarek kıldı, ve onu takdis etti; çünkü Allah yaratıp yaptığı bütün işten o günde istirahat etti.

Rab Allah yeri ve gökleri yaptığı günde, yaratıldıkları zaman, göklerin ve yerlerin asılları bunlardır. Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu, ve bir kır otu henüz bitmemişti; çünkü Rab Allah yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı; ve toprağı işlemek için adam yoktu; ve yerden buğu yükseldi, ve bütün toprağı yeryüzünü suladı. Ve Rab Allah yerin toprağın-

dan adamı yaptı, ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; ve adam yaşayan can oldu. Ve Rab Allah şarka doğru Adende bir bahçe dikti; ve yaptığı adamı oraya koydu. Ve Rab Allah görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı, ve bahçenin ortasında hayat ağacını, ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. Ve bahçeyi sulamak için Adenden bir ırmak çıktı; ve oradan bölündü, ve dört kol oldu. Birinin adı Pişondur; kendisinde altın olan bütün Havila diyarını kuşattır; ve bu diyarın altını iyidir; orada ak günnük ve akik taşı vardır. Ve ikinci ırmağın adı Gihondur; bütün Kuş ilini kuşatan odur. Ve üçüncü ırmağın adı Dicle'dir; Aşurun önünden akan odur. Ve dördüncü ırmak Fırat'tır. Ve Rab Allah adan aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu. Ve Rab Allah adama emredip dedi: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemiyeceksin; çünkü ondan yediğin günde mutlaka ölürsün" (Tekvin, 2: 1-17).

Görülüyor ki, Tevrat'ta hem Tekvin 1/27'de, hem de Tekvin 2/7'de olmak üzere, iki defa insanoğlunun yaratılışından söz edilmektedir. Bu durum, birtakım soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Acaba Tanrı, erkek ve dişi olarak yarattığı ilk insanlardan memnun kalmamış mıydı da, bu defa yerin toprağından ikinci kez adamı yaratmıştı? Ancak bu ikinci yaratılışta erkek ve dişi birlikte yaratılmamıştı. Tam tersine önce erkek yaratılmıştı. Kadının yaratılışını bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız için, burada kadın üzerinde fazla durmayacağız.

Mezopotamya medeniyetinin en eski halklarından biri olan Sümerler'de ise insanoğlunun yaratılışı şöyle anlatılmaktadır: **Tanrılar ve özellikle de Tanrıçaların her geçen gün işleri çoğalınca, yiyeceklerini hazırlayamaz hale geldiler ve bu soruna bir çözüm bulmasız için bütün Tanrılar'ı yaratan Deniz Tan-**

rıçası Nammu'ya yalvardılar. Nammu da bu görevi Bilgelik Tanrısı'na havale ederek, bilgeliğini ve marifetini göstermesini istedi. Bilgelik Tanrısı yumuşak kilden şekiller yaptı ve Tanrıçaya şöyle seslendi:

**“Ey annem! Adını vereceğin yaratık oldu,
Onun üzerine Tanrıların görüntüsünü koy.**

**Dipsiz suyun çamurunu karıştır,
Kol ve bacakları meydana getir.**

Ey annem! Yeni doğanın kaderini söyle!

İşte o bir insan!” (S.N. Kramer, The Sumerians, s. 150-151)

Görüldüğü üzere, Sümerler de insanın topraktan yaratıldığına inanıyorlardı. Tanrıların işlerine yardım etsinler diye yaratılan insanoğluna tanrıların görüntüsü verilmişti. Bu durum, Tevrat'ta sözü edilen **“Tanrı insanı kendi suretinde yarattı”** anlayışıyla yüzde yüz örtüşmektedir.

Evrenin ve insanın yaratılışı, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde bütün açıklığı ile dile getirilmektedir. Bu bilgileri ihtiva eden ayetleri aşağıya çıkarıyoruz:

Hud Suresi, ayet 7:

“O, arşı su üzerinde iken gökleri ve yeri altı günde yarattandır.”

Furkan Suresi, ayet 59:

“Gökleri ve yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa yerleşen Rahmandır.”

Saffât Suresi, ayet 11:

“Ey Muhammed! Allah'a eş koşanlara sor! Kendilerini yaratmak mı daha zordur, yoksa bizim yarattığımız gökleri yaratmak mı? Aslında biz kendilerini özlü çamurdan yaratmışızdır.”

Fussilet Suresi, ayet 9, 11-12:

“Ey Muhammed! Size yeri iki günde yaratana mı inkâr ediyorsunuz ve ona eş koşuyorsunuz?”

“Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi ve ona ve yeryüzüne ‘isteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin’ dedi. İkisi de ‘isteyerek geldik’ dediler. Allah bunun üzerine 2 gün içinde 7 gök yarattı ve her göğün işini kendisine bildirdi. Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk.”

Sâd Suresi, ayet 71:

“Rabbin meleklere demişti ki, “Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine ruhumdan üfürdüğüm zaman derhal ona secdeye kapanın!” Melekler toptan secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi, zira o büyüklük tasladı, kâfirlerden oldu. Allah, “Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden mi oldun? dedi. İblis, “Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın” dedi.”

Mü’minûn Suresi, ayet 12:

“İnsanı süzme çamurdan yarattık.”

Rahman Suresi, ayet 14:

“Allah insanı pişmiş çamura benzeyen balçıktan yarattı.”

Âli İmrân Suresi, ayet 19:

“Allah’ın nezdinde İsa’nın durumu Adem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı.”

Secde Suresi, ayet 7:

“O ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.”

En'am Suresi, ayet 2:

“Çünkü bizi çamurdan yaratan, ölüm zamanını takdir eden ancak odur.”

Hacc Suresi, ayet 5:

“Ey insanlar! Şunu bilin ki, biz sizi topraktan, nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belirsiz bir lokma et parçasından yarattık.”

Hicr Suresi, ayet 26:

“And olsun ki, biz insanı (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş cıvık bir balçıktan yarattık.”

Hicr Suresi, ayet 27-28:

“Rabbin meleklere, “Ben, balçıktan, işlenebilen kara topraktan bir insan yaratacağım, onu yapıp ruhumdan üfle-diğimde ona secdeye kapanın” demişti.”

Hicr Suresi, ayet 30-31:

“Bunun üzerine, İblis’in dışında bütün melekler hemen secde ettiler. Allah, “Ey İblis! Seni secde edenlerle beraber olmaktan alıkoyan nedir? dedi.”

Hicr Suresi, ayet 33:

“Balçıktan, işlenebilen kara topraktan yarattığın insana secde edemem” dedi.”

Görülüyor ki, hem Sümer mitolojisinde hem de Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de, insanın çamurdan yaratıldığı belirtilmektedir. Fakat, bu üç kaynaktan yalnızca Sümer mitolojisi insanın yaratılma nedenini ayrıntılı olarak açıklamış, diğer iki kaynak bu konuyu yü-zeysel olarak geçmiştir.

Eskiçağ kaynaklarına göre evrenin ve insanoğlunun yaratılışını ana hatlarıyla gözler önüne serdikten sonra, şimdi de erkekleri tamamlayan ve aşk hikâyelerinde hep başrol oynayan kadının yaratılışını ele alalım.

Kadının yaratılışı hakkında bilgi veren iki önemli kaynağımız var. Bunlardan ilki, her zaman olduğu gibi yine **Tevrat**. İkincisi de Eski Yunan ozanlarından **Hesiodos**. MÖ. 7. yüzyılda yaşayan ve halk tabakasını temsil eden ozanımızın “**Theogonia**” ve “**İşler ve Günler**” isimli eserleri kadın hakkında son derece çarpıcı bilgiler vermektedir. Evrenin ve ilk insanın yaratılışı hakkında neredeyse Tevrat’ın verdiği bilgilere paralel bilgiler aktaran Sümer edebiyatı, ilk kadının yaratılışı hakkında bize net bilgiler aktarmaz. Kur’an-ı Kerim’de de Havva anamızın adı doğrudan doğruya zikredilmez. Bu durumda kadının yaratılışı ile ilgili bilgileri ilk iki kaynaktan aktarmaya ve okuyucularımızı bilgilendirmeye çalışacağız.

Bir önceki bölümde evrenin ve ilk insanın yaratılışı hakkında bilgi aktarırken Tevrat’ın Tekvin Kitabı Bab 1/27’de geçen: “**Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allah’ın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı**” dedikten sonra, Tekvin Bab 2/7’de: “**Ve RAB Allah yerin toprağından adamı yaptı, ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; ve adam yaşa-**

yan can oldu.” denildiğini ifade etmiştik. Tevrat’ın insanoğlunun yaratılışı ile ilgili olarak, iki farklı pasajda, iki farklı yaratılış hikâyesi anlatması kafamızı karıştırmıştı. Buna rağmen, ikinci yaratılış hikâyesi, birincisine göre çok daha ayrıntılıdır.

Tekvin Bab 2/18-25’de kadının yaratılışı da bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serilmektedir: **“Ve RAB Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve RAB Allah her kır hayvanını, ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı; ve onlara ne ad koyacağını görmek için adama getirdi; ve adam her birinin adını ne koydu ise, canlı mahlûkun adı o oldu. Ve adam bütün sığırlara, ve göklerin kuşlarına, ve her kır hayvanına ad koydu; fakat adam için kendisine uygun yardımcı bulunmadı. Ve RAB Allah adamın üzerine derin uyku getirdi, ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapadı; ve RAB Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı, ve onu adama getirdi. Ve adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden kemik, ve etimden ettir; buna Nisa denilecek, çünkü o insandan alındı. Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak, ve karısına yapışacaktır, ve bir beden olacaklardır. Ve adam ve karısı, ikisi de çıplaktılar, ve utançları yoktu.”**

Fakat, erkeğe eş olsun diye yaratılan kadın çok geçmeden ilk günahı işleyecek, hem kendisinin hem de eşinin cennetten kovulmasına neden olacaktır. Tevrat’ta (Tekvin, Bab 3/1-24) bu olay ve devamında gelişen hadiseler şöyle anlatılmaktadır: **“Ve RAB Allah’ın yaptığı bütün kır hayvanlarının en hilekârı yıldı. Ve kadına dedi: Gerçek, Allah: Bahçenin hiçbir ağacından yemiyeceksiniz dedi mi? Ve kadın yılana dedi: Bahçenin ağaçlarının meyvasından yiyebiliriz; fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvası hakkında Allah: Ondan yemeyin, ve ona dokunmayın dedi. Yemiyeceksiniz dedi. Ve yılan kadına dedi:**

Katiyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak, ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. Ve kadın gördü ki, ağaç yemek için iyi, ve gözlerle hoş, ve anlayışlı kılmak için arzu olunur bir ağaçtı; ve onun meyvasından aldı, ve yedi; ve kendisi ile beraber kocasına da verdi; o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı, ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler; ve incir yaprakları dikip kendilerine önlükler yaptılar. Ve günün serinliğinde bahçede gezmekte olan RAB Allah'ın sesini işittiler; ve adamlarla karısı RAB Allah'ın yüzünden bahçenin ağaçları arasına gizlendiler.

Ve RAB Allah adama seslenip ona dedi: Neredesin? Ve o dedi: Senin sesini bahçede işittim, ve korktum, çünkü ben çıplaktım ve gizlendim. Ve dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme, diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi? Ve adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi, ve yedim. Ve RAB Allah kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı, ve yedim. Ve RAB Allah yılanı dedi: Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan, ve bütün kır hayvanlarından daha lânetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin; ve seninle kadın arasına, ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım; o senin başına saldıracak, ve sen onun topuğuna saldıracaksın. Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlât doğuracaksın; ve arzun kocana olacak, o da sana hakim olacaktır. Ve Ademe dedi: Karının sözünü dinlediğin, ve: Ondan yemiyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lânetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin; ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin; toprağa dönünceye kadar, alının teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; cün-

kü topraksın, ve toprağa döneceksin. Ve adam karısının adını Havva¹ koydu; çünkü bütün yaşayanların anası oldu. Ve RAB Allah Adem için ve karısı için deriden kaftan yaptı, ve onlara giydirdi.

Ve RAB Allah dedi: İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu; ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye-böylece RAB Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve adamı kovdu; ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin şarkına Kerubileri, ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu.”

Görülüyor ki, Tevrat'ta kadının yaratılışı ve onun şeytan tarafından kandırılarak yasak meyveyi yemesi ve kocasına da yedirmesi ve işledikleri bu ilk günah yüzünden cennetten kovulmaları bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serilmektedir.

Yunan ozanı Hesiodos'un kadın hakkındaki görüşleri de oldukça çarpıcıdır. Hesiodos'un ataları, Anadolu'dan Yunanistan'a göç etmişlerdir. MÖ. 7. yüzyılda yaşayan Hesiodos, Theogonia'nın yazarıdır: Tanrıların kimden, nerden, nasıl doğduklarını tanımlarken, aynı zamanda evrenin kuruluşuna değinerek, bir “**kosmogonia**” düzmek, doğayı simgeleyen, doğanın ihtiva ettiği tüm varlıkların bir oluş, bir var oluş sebebine dayandığını gözler önüne sermek amacındadır. Her din, böyle bir başlangıç tasarımı kabul eder. Kutsal kitapların hepsi böyle bir girişimin ürünüdür. Hesiodos da bu kurala uyar. Dünya nasıl kuruldu, tanrılar nasıl doğdu, derken üçüncü soru: Evrenin en önemli ögesi olan insana sıra gelir. İnsan nasıl yaratıldı ve insanı kim yarattı? Hesiodos'un eserinde bu sorunun cevabını net bir şekilde göremeyiz. Bir “**Tekvin**” gibi açık seçik

¹ Hayatı olan Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

konuşamaz bu konuda. Oysa insan, onun her iki eserinde de başrolü oynamaktadır. Hiç şüphesiz, Hesiodos'un amacı insan hayatının bütün yönlerini ortaya koymaktır. İnsan hayatının şartlarını bilir, dizelerinde bunu anlatır, ama insan nasıl yaratılmış, kim yaratmış, buna değinmez ozanımız. Bununla birlikte o, insanlığın ortak gerçeklerini derinlemesine araştırır, sorunlarını uzun uzun anlatır, tanımlar, eleştirir. İlk ele aldığı konu, insanın geçim sorunudur. İnsan niçin çalışmak zorundadır? Hesiodos, “İşler ve Günler” adlı eserinin hemen başlangıcında bu konuyu gündeme getirir ve şunları söyler (İşler ve Günler, 42 vd.):

Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri:

Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar,

Sonra bir yıl sırtüstü yatar,

Asar bırakırdı sapanını ocak başında,

Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.

Zeus kızınca Prometheus'a,

Kendisini aldatan o sivri akıllıya,

Sakladı varını yoğunu insanlardan,

O gün bugün dertlere boğdu insanoglunu,

Zeus gizledi ateşi insandan,

Ama İapetos'un güçlü oğlu Prometheus

Çaldı Zeus'un ateşini insanlar için,

Sakladı onu narthex kamışının içinde.

Zeus, kendisini aldattığı için, Prometheus'a çok kızmış. Çünkü tanrılar, aldatılmayı bir türlü içlerine sindiremiyorlar. Kendilerini aldatmayı başaranları korkunç cezalara çarptırıyorlar. Zeus insanlardan ateşi gizlemiş. Prometheus da ateşi tanrılardan çalıp insanlara götürmüş. Aldatma süreci bundan ibaret. Fakat olup biteni anlamakta güçlük çekiyoruz. Çünkü, madem ki Zeus'u aldatan

Prometheus'tur, o halde Zeus'un ona kızması gerekmez mi? Fakat tam tersine Zeus Baba öfkesini insanlara yöneltiyor ve onları cezalandırıyor. Acaba bir Titan tanrı olan Prometheus'la insan arasında bir bağ olduğu için midir ki, Zeus hıncını insanlardan çıkarıyordu? Gerçekten Zeus'un intikamı çok korkunçtu. Çünkü birinci aşamada insanları ateşten mahrum ediyor, ikinci aşamada ise insanoğlunun başına kadın denilen belâyı sarıyordu. Bu kadının adı **Pandora'ydı**. Peki, Pandora'dan önce kadın yok muydu? İnsan yaratılırken tek cins olarak mı yaratılmıştı? Yunan mitosunun Havva'sı rolündeki Pandora ilk kadın mıydı? Bu soruların cevabı ne yazık ki, Hesiodos'un eserlerinde yer almıyor. Metin şöyle devam ediyor:

Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:

"İapetosoglu, sivri akıllı kişi,

Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,

Ama bil ki dert açtın kendi başına da:

Çaldığın ateşe karşılık bir belâ,

Öyle bir belâ salacağım ki insanlara,

Sevmeye, okşamaya doymayacaklar bu belâyı."

Sonra da tanrıların Pandora'yı nasıl süsleyip püsledikleri anlatılıyor uzun uzun. Prometheus'un tanrıya karşı işlediği ilk suç neydi? Bunu bulmak için Theogonia'ya baş vurmamız gerekiyor. Oradaki Prometheus bölümünde şöyle deniliyor (Theog. 535 vd.):

Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların

Mekone'de çatıştığı zamanlardı o zamanlar,

O günlerden bir gün Prometheus yaranmak için

Koca bir öküzü ikiye böldü getirdi sofraya:

Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;

Öküzün yarısı yağlı etler ve bağırsaklardı

Karın derisi altında saklı

Öbür yarısı yalın kemiklerdi sadece
Ak yağlar altında kurnazca saklanmış.
Bunun üzerine tanrıların ve insanların babası:
“Ey İapetosoglu, soyluların soylusu, dedi ona,
Hiç de haklı bir paylaşırma, değil bu, dostum.”

Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus,
Sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip
Kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi:
“Ulular ulusu Zeus, ölmez tanrıların en şanlısı,
Göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al!”
Böyle dedi içinden pazarlıklı Prometheus
Ama engin akıllı Zeus anladı kurnazlığını
Ve başladı için için kurmaya
Ölümlülerin nasıl hakkından geleceğini.
İki eliyle kaldırdı öküzün ak yağlarını;
Öfke sardı içini, safrası kabardı
Görünce öküzün yalın kemiklerini,
Apacık ortaya çıkan sinsi kurnazlığı.
İşte bu yüzdendir dünyada insanoğullarının
Kurbanların yalın kemiklerini yakmaları
Duman duman sunaklarda tanrılar için.

Bulutları devşiren Zeus kızıp dedi:
“Ah İapetosoglu, bilmişlerin en bilmişi seni,
Sinsi kurnazlığında inat ediyorsun demek, dostum.”
Böyle konuştu öfkeyle, hiç yanılmayan Zeus,
Ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu

Kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu
 Dünyalıların işine yarayan ateşi.
 Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha etti:
 Bir kamışın içinde aldı kaçırdı
 Coşkun ateşin pırıl pırıl kıvılcımını
 Ve bulutlarda gümbürdeyen Zeus
 En derin yerinden yaralandı ve kızdı
 Görünce ölümlü insanların arasında
 Ateşin yandığını pırıl pırıl.

Demek oluyor ki, İapetosoglu Prometheus Baştanrı Zeus'u bir kere değil, iki kere aldatmıştı. Fakat ikinci aldatmasında tamamen insanoğlunu düşünmüştü. Çünkü, tanrıların tekelindeki ateşi çalarak, onu, insanoğluna armağan etmişti. Ateş deyip geçmemek lâzımdır. Çünkü ateş uygarlık demektir. Ateş olmasaydı eğer, daha doğrusu ateş tanrılardan çalınarak insanoğlunun yararına sunulmasıydı, uygarlık diye bir şey olmazdı. Bu yüzden insanoğlu, Prometheus'a çok şey borçludur. Borçludur borçlu olmasına ama, Prometheus'un bu iyiliğini aslında insanoğlu çok pahalıya ödeyecektir. Çünkü Zeus, Pandora adı verilen kadını insanoğlunun başına musallat edecektir.

Hesiodos'un Theogonia adlı eserinde (Theog. 570 vd.) olayın devamı şöyle anlatılmaktadır:

Ve hemen, kazandıkları ateşe karşılık,
 Bir belâ yarattı insanoğullarına
 Ünlü total Hephaistos Zeus'un buyruğuyla
 Kızoğlan kız bir varlık yarattı.
 Gökgözlü tanrıça Athena da urbalar giydirip
 Bağladı belini ve alnından aşağı
 Öylesine bir duvak düşürdü ki,

İřlemeleri bir řenlikti gözler için.
Pallas Athena bir çelenk koydu başına
Çayırların taze çiçekleriyle bezenmiş.
Bir de altın taç koydu ki başına,
Ünlü topal kendi usta elleriyle yapmıştı onu,
Babası Zeus'a beğendirmek için kendini.
Bu taçta neler vardı görülesi, neler,
Toprağın, denizlerin beslediğı bir sürü yaratıklar.
Binlercesini koymuştu içine Hephaistos,
Büyülü, pırıl pırıl bir gerdanlıkı bu
Canlanacak, konuşacak gibi nakışları.
Ve Zeus bir nimete karşılık
Böylesine güzel bir belâyı yaratınca,
Götürdü onu tanrıların ve insanların önüne
Tanrı kızı gökgözlü Athena'nın bütün süsleriyle.
Ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar
Şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliğı,
İnsanları baştan çıkaracak olan
Bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını.
Çünkü bu kaynaktan çıkmıştır aslında
O kadın dediklerimizin belâlı soyu,
O ölümlü insanların baş belâsı.
Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
Hep bolluktur onların özledikleri.
Nasıl ki arı oğullarının sığındığı yerde
Hep beslerse verimli bal arıları
İşi gücü kötülük olan yaban arılarını,
Bal arıları her gün güneş batıncaya dek

Bembeyaz petekleri öredururken
 Ötekiler sığınp kovanların içine
 Başkalarının emeğiyle beslenirler.
 İşte bunun gibi bulutlarda gümbürdeyen Zeus
 Yarattı baş belâsı olarak
 Kadınlar soyunu ölümlü insanlara,
 O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri
 İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla.
 Her kim ki, sakınır evlenmekten
 Kadın derdi sarmamak için başına,
 Olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi
 Desteksiz kalır yaşlı günlerinde;
 Yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi,
 Ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür.
 Buna karşılık bahtında evlenme olan da
 Aklı başında iyi bir kadına düşse bile,
 İyi şeyler kadar kötü şeyler de gelir başına;
 Hele üstelik çılgının biriyse karısı
 Ömrü boyunca kahr çekip canından bezer,
 Devâsız dertlere düşmüş gibi olur.

Görülüyor ki, gerek Tevrat'ın Tekvin kısmında gerekse Hesiodos'un Theogonia'sında kadının yaratılışı, hiç de erkeğin hayrına olmamıştır. Tekvin'de canı sıkılmasın, yalnız kalmasın diye Adem'in kaburga kemiğinden yaratılan kadın, yılanın sözüne uyarak yasak meyveden yemiş ve eşine de yedirmiştir. Bu ilk günah, her ikisinin de cennetten kovulmalarına yol açmıştır. Yeryüzüne gönderilen bu ilk insanlar, geçimlerini topraktan sağlamak zorunda kalmışlar ve pek çok güçlüğe göğüs germişlerdir.

Theogonia’da anlatılan durum, Tekvin’dekinden farklı olsa da, sonuç, erkek nesli için yine aynıdır. Tanrıların armağanı olarak insanoğluna gönderilen kadın, aslında Zeus’un insanoğlunu cezalandırmak amacıyla yeryüzüne gönderdiği tatlı bir belâdır. Çünkü erkekler, durmadan şikâyet etseler de, yine de kadın denilen baş belâsı olmadan yaşayamazlar. Çünkü bu baş belâsı, doğrusunu söylemek gerekirse, hayatımızın tuzu biberi gibidir.

Hesiodos’un diğer bir eseri olan “İşler ve Günler”de ise kadının yaratılışı çok daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Şimdi Hesiodos’un bu eserinde anlattığı ilgili bölüme kulak verelim (İşl. 53-105):

Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:

“İapetosoglu, sivri akıllı kişi,

Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,

Ama bil ki dert açtın kendi başına da:

Çaldığın ateşe karşılık bir belâ,

Öyle bir belâ salacağım ki insanlara,

Sevmeye, okşamaya doyamayacaklar bu belâyı.”

Böyle dedi ve kah kah güldü insanların, tanrıların babası,

Namlı şanlı Hephaistos’u çağırdı hemen:

Bir parça toprak al, suyla karıştır, dedi,

İçine insan sesi koy, insan gücü koy,

Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin,

Bedeni güzelim genç kızlara.

Athena, sen de ona el işlerini öğret, dedi,

Renk renk kumaşlar dokumasını öğret.

Nur topu Aphrodite, sen de büyülerinle kuşat onu,

İstekler, arzularla tutuştur onu.
Yüz gözlü devi öldüren Hermeias, sen de
Bir köpek yüreği, bir tilki huyu koy içine.
Böyle dedi Zeus, onlar da yaptılar dediğini:
Koca Hephaistos, topal tanrı hemen
Bir kız biçimine soktu toprağı.
Gökgözlü Athena süslü kuşağını sarıverdi beline,
O canım Kharit'ler ve o güzelim Peitho
Altın gerdanlıklar taktılar boynuna
Hora'lar bahar çiçekleriyle donattılar saçlarını,
Hermeias doldurdu göğsüne yalan dolanı,
Uzaktan gürleyen Zeus'un oluyordu istediğı,
Ses koydu içine o tanrılar kılavuzu
ve Pandora adını taktı.
Pandora bütün tanrıların armağanı demekti,
Çünkü bütün Olympos'lular insanların başına onu,
Tanrıların babası kurunca bu düzeni,
Epimetheus'a gönderdi Pandora'yı
Kılavuz tanrı Hermeias'la.
Epimetheus unuttu Prometheus'un dediğini:
Zeus'tan armağan alma demişti ona Prometheus,
Alırsan, ölümlüleri derde sokarsın demişti.
Armağanı aldı ve alınca anladı
Başına belâ aldığını.
Eskiden insanoğulları bu dünyada
Dertlerden, kaygılardan uzak yaşarlardı,
Bilmezlerdi ölüm getiren hastalıkları.

Pandora açınca kutunun kapağını,
Dağıttı insanlara acıları dertleri.
Bir tek umut kaldı çıkmadık
Kapağı açılan dert kutusundan.
Umut tam çıkacakken Pandora kapamıştı kapağı,
Böyle istemişti bulutları devşiren Zeus.
O gün bugündür insanların başı dertte,
Toprak belâ doludur, deniz belâ dolu,
Geceler dert doludur, gündüzler dert dolu,
Salgınlar başıboş dolaşır sessizce
Ölümlülerin çevresinde,
Derin düşünceli Zeus ses vermedi onlara
Sessizce gelişlerini duymasın diye insanlar.
Görüyorsun ya Zeus'un dileğine karşı konmaz.

Görülüyor ki Hesiodos, yukarıdaki dizelerinde kadının yaratılışını son derece ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Yalnız burada dikkatimizi çeken en önemli nokta, kadının demirci tanrı Hephaistos tarafından toprağa su karıştırılarak ve içine insan sesi konularak meydana getirilmesidir. Halbuki Tevrat'ta, toprak, Adem'in yaratılışında kullanılmıştı. Ancak her iki kaynağın ortak paydası şudur: Kadın, insanın başına getirilmiş en büyük derttir.

Peki bu durumda biz ne yapacağız? Bu soruya cevap vermek hiç de kolay görünmüyor. Ama bir erkek olarak şu çözümü önerebilirim: Eğer insan başındaki belâdan kurtulamıyorsa, onunla yaşamayı öğrenmek zorundadır. Madem ki kadın, insanoğlunun başına belâ olsun diye gönderilmiş ve madem ki bizler onunla yaşamak, hayatımızı onunla paylaşmak zorundayız, o halde, zaman zaman onun da isteklerini yerine getirerek, bu hayatı sürdürmek durumundayız.

Önemli olan, başımıza belâ olarak gönderilen bu güzel yaratıktan fazla zarar görmemektir.

Kadının yaratılışını ve yaratılış amacını böylece gözler önüne serdikten sonra, şimdi Eski Doğu'da Kadın-Erkek ilişkileri konusuna geçebiliriz.

Bilindiği üzere, Eski Doğu medeniyetleri denilince üç büyük merkez akla gelir. Adeta bir üçgen oluşturan bu üç büyük merkez Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'dur.

Biz bu bölümde, söz konusu medeniyet merkezleri hakkında kısa bilgiler aktardıktan sonra, kadın-erkek ilişkilerine temas edeceğiz. Ancak hemen belirtelim ki, özellikle kadın-erkek ilişkileri konusunda asıl dayanağımız hukuki içerikli metinler olacaktır.

A) MEZOPOTAMYA KAVİMLERİMDE KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ

1. Mezopotamya Tarihine Kısa Bir Bakış

Bilindiği üzere, Eski Doğu'nun en eski medeniyet merkezlerinden biri, hatta belki de birincisi Mezopotamya'dır. Yunanca'da "iki nehir arası" anlamına gelen Mezopotamya, aşağı yukarı bugünkü Irak topraklarına tekabül etmektedir. Dicle ve Fırat nehirle-

rinin hayat verdiği Mezopotamya toprakları, tarihin en eski dönemlerinden itibaren birçok kavmin istilâsına uğramıştır.

Arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre, MÖ. 8. Binyıldan itibaren yerleşime sahne olan Mezopotamya, neolitik devirden sonra taş aletler yanında az miktarda madenin de kullanıldığı kalkolitik devre girmiştir. MÖ. 6000-3000 yılları arasına tarihlenen Kalkolitik devir 4 aşamadan geçmiştir:

1. Prekalkolitikum	: Hassuna kültürü
2. Er Kalkolitikum	: Ninive V kültürü
3. Orta Kalkolitikum	: Samarra ve Tel Halaf
4. Geç Kalkolitikum	: El Ubeyd kültürü

Bölgede yapılan araştırmalar, Kuzey Mezopotamya'nın daha önce iskân edildiğini, Güney Mezopotamya topraklarının ise Dicle ve Fırat nehirlerinin oluşturduğu bataklıklar nedeniyle biraz daha geç bir zamanda yerleşime sahne olduğunu göstermiştir.

Sümerler'den önce Mezopotamya topraklarında yaşayan kavimlerin kimliklerini, yazılı bir kültüre sahip olmadıkları için, ne yazık ki bilemiyoruz. Ancak, Kuzey Mezopotamya'da Sümerler'den önce yaşamış olan kavimlere Önsümerler anlamına **"Presumerienler"** denilmektedir. Fırat nehri kenarında oturan en eski topluluklara da **"Protofıratlılar"** denmiştir. Sümerlerin öncüleri olan bu kavimler, bir müddet avcılıkla uğraştıktan sonra yerleşik hayata geçmişler, küçük köyler kurarak, ziraate başlamışlardır. Bu arada bazı hayvanları da ehlileştirmişlerdir.

Mezopotamya'nın neolitik ve kalkolitik kültürleri birer köy kültürüdür. Bu köyler, küçük sulama tarımından büyük sulama tarımına geçmişlerdir. Bu dönemde henüz siyasal bir birlik yoktur. Kalkolitik dönem insanları, elde ettikleri ürünlerin fazlasını komşu ülkelere satıyorlardı. Bu dönem insanların doğa güçlerine dayanan bir dinleri vardı.

Kalkolitik devrin sonlarına doğru Mezopotamya'da **çömlekçi çarkı, silindir mühür ve yüksek mabet** gibi bir takım yeni kültür unsurlarıyla karşılaşmaktadır ki, bunlar, MÖ. 3500'lerde Mezopotamya'ya gelen Asya kökenli Sümerler'e aittir. Sümerler, kendilerinden önce güneydeki bataklık bölgeye yerleşen kavimlerin medeniyetine, yukarıda sıraladığımız bazı yeni kültür unsurlarını da katarak, mevcut eski köy kültürünü bir "**şehir kültürü**"ne dönüştürmüşlerdir. Gerçekten onlar, Güney Mezopotamya'da **Eridu, Ur, Uruk, Lagas, Umma, Şuruppak, Kiş** vs. gibi birçok şehir devletleri kurmuşlardır. Bu antik yerleşim merkezlerinin çoğu kazılmış ve buralardan çıkarılan arkeolojik ve yazılı malzeme ile Sümer tarihi aydınlanmıştır.

Sümer şehir devletlerinde her şehrin ayrı bir tanrısı vardı. Sümerler, bu şehir tanrılarına tepeler üzerinde mabetler kuruyorlardı. Vatandaşlara ait özel evler bu mabedin etrafında kümeleniyor, sonra şehrin etrafına yine müşterek emekle bir sur inşa ediliyordu.

Sümer'lerin inanışına göre, yeryüzündeki bütün yaratıklar ve varlıklar tanrının malı idi. Fakat tanrının olan bu toprakları verimli hale getirebilmek için bataklıkları kurutmak, suları kanallarda toplamak gerekiyordu. Bütün bu büyük ve zor işleri ancak müşterek emekle başarabilirlerdi. Böylece bütün şehir halkı birlikte kanallar açıyorlar, toprağı birlikte ekiyorlar ve yine ürünleri birlikte topluyorlardı.

Görülüyor ki, Sümerler'in kurduğu bu küçük şehirler, bir çeşit ilkel sosyalizm ile idare ediliyorlardı. Fakat bu sosyalizm, gücünü tanrıdan aldığı için, Mezopotamya'da Sümerler'le başlayan bu rejime "**mabet sosyalizmi**" veya "**teokratik sosyalizm**" denilmektedir.

Bu sistem uyarınca her vatandaş, topraktan elde ettiği ürünleri veya yetiştirdiği hayvanları, avladığı avları, hayvanlardan elde ettiği et ve süt ürünlerini mabede teslim etmek zorunda idi. Mabet depo-

larında toplanan bu ürünler, mabet görevlileri, yani rahip-memurlar tarafından her ailenin ihtiyacına göre paylaştırılıyordu. İhtiyaç fazlası ürünlerle de, kereste, taş ve maden gibi memlekette mevcut olmayan maddeler, dışarıdan satın alınıyordu.

Sümerler, bu ilkel sosyalizmin doğal bir neticesi olarak çok geçmeden MÖ. 3200'lerde yazıyı da keşfetmeye muvaffak olmuşlardı. Sümerler tarafından keşfedilen ve tarihi devirlerin başlamasını mümkün kılan çivi yazısı, doğuda İran'dan batıda Anadolu ve Akdeniz'e kadar yayılmış ve MÖ. 1. yüzyıla kadar uzanan yaklaşık üçbin yıllık zaman dilimi içerisinde çeşitli kavimler tarafından kullanılmıştır.

Sümerler, MÖ. 4. Binyılın sonlarından 3. Binyılın sonlarına kadar olan dönemde Mezopotamya'da birçok şehir devletleri kurmuşlar ve bu şehir devletleri, aralarında amansız bir hakimiyet mücadelesine girişmişlerdir. Bu büyük mücadele yüzünden aralarında milli bir birlik sağlayamayan ve dolayısıyla da, şartlar son derece müsait olmasına rağmen merkezi bir devlet kurmayı başaramayan Sümerler, MÖ. 2500'lerden itibaren Mezopotamya sitemlerine sızmaya başlayan ve MÖ. 2350-2150 yılları arasında büyük bir devlet kuran Sami kökenli Akkadlar'ın hakimiyetini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Ancak gerçek olan şudur ki, Akkad hakimiyetinden önceki dönemlerde Sümerli tüccarlar doğuda İran'dan batıda Akdeniz'e, kuzeyde Anadolu'dan güneyde Mısır'a kadar bütün Önasya sınırları içerisinde ticaret yapmışlar, memleketlerinde bulunmayan taş, maden, kereste, asfalt ve zifti, bakırı, lapislazuli denilen kıymetli taşları ithal etmişler ve kervan yollarının emniyetini sağlamışlardır. Bütün bu faaliyetleri gerçekleştirirken de, Sümer medeniyetini Önasya ülkelerine yaymışlardır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, MÖ. 2500'lerden itibaren Sümer kentlerine sızmaya başlayan ve MÖ. 2350'lerde de Sargon'un liderliğinde bir devlet kuran Akkadlar, Güney Mezopo-

tamya'daki bütün Sümer kentlerini ele geçirerek, kuzeyin Samileri ile güneyin Sümerlerini tek bir yönetim altında birleştirmeyi başarmışlardır.

Mezopotamya toprakları kendilerine yetmeyince dışarıya açılmak zorunda kalan Akkadlar, başta Anadolu olmak üzere Suriye ve Elam memleketleri üzerine seferler düzenleyerek topraklarını genişletmişlerdir. MÖ. 2350-2150 yılları arasında yaklaşık ikiyüz yıl varlığını sürdüren Akkad İmparatorluğu'nun sınırları güneyde Basra Körfezi kıyılarından doğuda Elam'a, batıda Akdeniz'den kuzeyde Orta Anadolu topraklarına kadar uzanıyordu. Başka bir deyişle, Mısır dışında kalan bütün Önasya memleketleri Akkad İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alıyordu.

Elam, Anadolu, Suriye ve Yukarı Dicle bölgelerinin doğal zenginliklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan Eskiçağ ve dünya tarihinin bu ilk sömürgeci imparatorluğu, bütün büyüklüğüne, zenginliğine ve gücüne karşın, imparatorluk içinde yaşayan etnik unsurların çeşitlilik göstermesi, dil ve din birliğinden yoksun bulunması gibi sebepler yüzünden, imparatorluğun her tarafında asayiş sağlanamamış, bağımlı kavimler sık sık ayaklanmışlardır. Diğer taraftan barbar dağ kavimlerinin de tazyiki ile sürekli bir merkezi otoriteden yoksun olan bu imparatorluk, MÖ. 2150'lerde yıkılmıştır.

MÖ. 3. Binyılın sonları ile 2. Binyılın başlarında Mezopotamya ikinci bir Sâmi göç hareketine sahne olur ki, bu yeni gelenlere **Martular** ya da **Amurrular** denilmektedir.

Sâmi dillerin doğu lehçesini konuşan Amurrular, Babil kentini ele geçirip I. Babil Sülalesini (MÖ. 1850-1550) kurmuşlar ve kendilerinden önce Mezopotamya sitelerinde mevcut olan Sümer kültürünü de büyük ölçüde benimsemişlerdir. Bu sülalenin kanunlarıyla ünlenmiş 6. kralı **Hammurabi** (MÖ. 1750'ler), Sümer kentlerini ve Akkad ülkelerini tek bir yönetim altında birleştirmiştir. Hammu-

rabi'nin kurduğu bu yeni düzenin, teokratik bir devlet olmaktan ziyade dünyevi bir devlet olduğu genellikle kabul edilir. Bu devlet, Akkad İmparatorluğu gibi bir dünya devleti olmayıp, memurların yönetimine dayalı milli bir devlettir. Babil kenti devletin başkenti yapılmış ve bundan sonra kurulan Babil devletlerinin de merkezi olmuştur.

I. Babil Devleti, MÖ. 1550 yılında Hitit kralı I. Murşili tarafından yıkılmış, kentin zenginlikleri yağmalanmış, halkı Dicle boylarına sürülmüştür. Yıkılan I. Babil (Eski Babil) Devleti'nin yerini Kaslar aldıysa da, bunlar da MÖ. 1100'lerde Asurlular tarafından yıkılmışlardır. Daha sonraki yüzyıllarda kurulan Yeni Babil Devleti de, tarihçi Herodotos'tan öğrenildiğine göre, MÖ. 539 yılında Persler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Mezopotamya tarihinde etkin rol oynayan kavimlerden biri de Asurlular'dır. **"Doğunun Romalıları"** olarak da isimlendirilen Asurlular, gerçekte tıpkı Romalılar gibi güçlü ve disiplinli bir ordu sayesinde askeri karakterde bir devlet kurmuşlardır. Yine Romalıları gibi bir küçük şehir devletinden, Asur kenti merkez olmak üzere (Asur Devleti'nin diğer önemli başkentleri **Korsabad**, **Ninive** ve **Nimrut** idi), büyük bir imparatorluk vücuda getirmişlerdir. Asur Devleti de askeri gücü sayesinde Roma Devleti gibi yüzlerce yıl ayakta kalmayı başarmıştır.

Asur tarihi dört bölümde incelenmektedir:

1. **Eski Asur Devleti** (MÖ. 2000-1800)
2. **Orta Asur Devleti** (MÖ. 1800-1350)
3. **Yeni Asur Devleti** (MÖ. 1350-750)
4. **İmparatorluk Devri** (MÖ. 750-612)

Bu devletlerin izlemiş oldukları politikaları ana hatlarıyla belirtmek gerekirse; Eski Asur Devleti'nin politikasında birinci derecede ticari egemenlik söz konusudur. Gerçekten bu devlet zama-

nında Asurlu tüccarlar, başta **Kaniş** (Kayseri-Kültepe) kenti olmak üzere Anadolu'nun pek çok yöresinde alış-veriş merkezleri kurmuşlar ve yerli prenslerden izin almak suretiyle Anadolu halkıyla ticari ilişkilerde bulunmuşlardır.

Orta Asur Devleti ise Mitanni egemenliğinden kurtulduktan sonra iyice güçlenmiş, Amarna Çağında (MÖ. 1400-1350) ise, dönemin büyük siyasi güçleri olan **Mısır, Hitit, Mitanni ve III. Babil** (Kaslar) devletleriyle boy ölçüşür duruma gelmiştir.

Yeni Asur Devleti'ne gelince; bu devlet, imparatorluk olabilmek için dış politikasını fetihlere endekslemiştir. Nitekim, Asur krallarının Doğu Anadolu'da konfederasyonlar halinde yaşayan **Nairi ve Uruatri** memleketleri üzerine seferler düzenlediklerini, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki şehir devletlerini teker teker fethettiklerini görüyoruz. Gerçekten, Büyük Hitit İmparatorluğu'nun Ege göçleri ile yıkılmasından sonra (MÖ. 1200'ler) Asurlular, Urartular ve Geç Hitit Şehir Devletleri üzerine sürekli seferler düzenlemişler, buraların zenginliklerini sömürerek Urartular'ın yıkılışını hızlandırmışlardır. Fakat bunun yanında, kendilerinin bıraktığı yazılı belgelerden anlaşıldığına göre, korkunç boyutlara varan katliamlarda bulunmuşlardır. Doğrusunu söylemek gerekirse, Asur tarihi, yağmalar, yıkıp yakmalar ve toplu katliamlar tarihidir. Hakim oldukları dönem içerisinde, Önasya dünyasına büyük korkular yaşatmışlardır.

İmparatorluk döneminde ise Asur kralları fetihlerine bütün hızlarıyla devam etmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere, Doğu Anadolu'daki Urartu Devleti'ne ekonomik açıdan büyük darbeler vurulmuş, Mısır fethedilmiş, İsrail Devleti de Asur egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Asurlular, kendilerine direnen, boyun eğmeyen veya isyan eden toplulukları yendikten sonra halkını katlederler, önde gelen ailelerini ise başkentlerine sürgün olarak götürürlerdi.

Asur İmparatorluğu gücünü demir silahlarla donatılmış güçlü ve gösterişli ordusuna borçludur. Ancak, korku ve sürgün yöntemleri, ağır vergiler, bağımlı devletlerin sık sık isyan etmelerine neden olmuştur. Nihayet, İskit ve Kimmer saldırılarıyla iyice zayıflayan bu büyük imparatorluğa son darbeyi Babilliler'le birleşen Medler vurmuşlar ve MÖ. 612 yılında Asur İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmışlardır.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, Mezopotamya medeniyeti tek bir kavme ait değildir. Bu medeniyette başta Sümerler olmak üzere, Akkad, Babil ve Asur kavimlerinin önemli payları vardır. Bu arada Sümerlerden önce bölgede yaşayan kavimlerin varlığını ve katkısını da hesaba katmak gerekir. Demek oluyor ki, Mezopotamya medeniyeti, bölgeye farklı zamanlarda gelen muhtelif kavimlerin ortak malıdır.

Mezopotamya tarihi hakkında verdiğimiz bu ön bilgiden sonra, şimdi asıl konumuza, Mezopotamya tarihinde kadın-erkek ilişkileri konusuna geçebiliriz.

2. Eski Mezopotamya'da Kadın-Erkek İlişkileri

Kanunlardan anlaşıldığına göre, Mezopotamya'da Sümer ailesi babaerkil bir yapıya sahipti. Sümerler'de aile kurumu, evlenecek erkeğin kızın babasına iki tarafın anlaştığı bir meblağı (**tirhatum**) vermesiyle kuruluyordu ki, bu gelenek bütün babaerkil toplumlarda görülmektedir. Bu şekildeki aile modelinde, baba, kızı üzerindeki egemenlik hakkını damadına satmış oluyordu. Buradan anlaşıldığına göre, Sümer toplumunda kadın hür ve bağımsız değildi. Evlilik kurumu sözde monogami (tek kadınla evlilik) esasına dayanıyordu. Fakat erkek, istediği ya da besleyebildiği kadar odalık alabilirdi. Böylece Sümer Kanunu ilk ve meşru zevceyi ancak çocuk doğurmak şartıyla onore ediyordu.

Çivi yazısı hukukunda evlilik, bir alış-veriş gibi ticari bir akit olarak kabul edildiği için, gerektiğinde bu akit bozulabilirdi. Yeter ki, kanuna uygun olsun. Nitekim, Lagaş kralı **Urukagina'dan** önce (MÖ. 2400'lerde) karısını boşayacak olan erkeklerin saraya ve mabede çok ağır vergiler ödemeleri gerekiyordu. Urukagina, ilk karısını (yasalar birinci kadını, çocuk doğurmak şartıyla meşru sayıyordu) boşayan adamın vereceği tutarı belirlemişti.

Yine aynı şekilde Ur-Nammu kanunlarında: **"Eğer bir adam eşini boşarsa, 1 mana¹ gümüş tartacaktır, eğer dul olarak aldığı karısını boşarsa 1/2 mana gümüş ödeyecektir"** denilerek, boşanan kadınların nafakası temin edilir. Burada dikkatimizi çeken en önemli husus, evlenecek kadının bakire mi yoksa dul mu olduğudur. Çünkü dul bir kadının değeri, bakire bir kadının değerinin yarısı kadardır. Bu da bize gösteriyor ki, Sümer toplumu için bekâretin önemi büyüktü. Hammurabi kanunlarında ise, çeşitli sınıflara bağlı kadınların boşanması, çocuklu ve çocuksuz olmalarına göre değişmektedir. Örneğin, madde 138'de: **"Eğer bir adam, kendisine çocuk doğurmayan karısını boşarsa, başlığı kadar gümüşü ona verecek, kadının baba evinden getirdiği çeyizi ona tam olarak verecek ve onu öyle boşayacaktır"** denilmektedir.

Sümer kanunları, çocuksuz aileleri de düşünmüş ve evlâtlık alınan çocukları kanunun himayesi altına almıştır. Gerçekten, Sümer ve Babil kanunlarında evlâtlık almaya (adoption) ilişkin maddeler vardır. Eski Babil döneminde (MÖ. 1850-1550), aristokrat (asilsöylü) ailelerin kızları da dahil olmak üzere, kendilerini bir mabede vakfediyorlar ve mabede gelen erkeklere kedilerini tanrı adına teslim ederek, mabede gelir sağlıyorlardı. Tarihçi Herodotos, Kıbrıs adasında da bu geleneğin olduğunu belirtirken, **"yüz kızartıcı**

¹ 1 mana, yaklaşık 480 gramdır.

bir gelenek” diye söz eder (Herodotos, I/199). Bu gelenek eski Yunan döneminde Artemis kültüründe de vardı. Tapınak fahişeleri (**Hierodul**) denilen bu kadınların bazıları evlenip çocuk doğurabiliyorlardı. Bazılarına ise evlilik yasaktı. Çocuksuz aileler, mabet fahişelerinin doğurmuş olduğu gayri meşru çocukları evlat ediniyorlardı.

Mezopotamya toplumlarında erkeklerin ve kadınların olağan hayat biçimi evlilikti. Bu yasal birleşmede amaç; soyun devam etmesini ve mirasın aktarılmasını güvence altına almaktır. Bu temel kurumun yapısı, şartlara göre değişiyordu: Yeniden evlenenler, kendi aralarında birleşen dullar, hür insanlar ve köleler olduğu gibi, kimi zaman bir erkek, bir fahişeyle bile yuva kurabiliyordu. Ancak bu sonuncusu, rivayet edildiğine göre, pek tavsiye edilen bir seçenek değildi. Çünkü, bir eşte aranan ağzı sıkılık ve itaatkârlık bu kadınların doğasına uymuyordu.

En sık rastlanan örnek, **“ilk evlilik”** diyebileceğimiz olguydu. Bu tür birliktelikler aile büyükleri arasında ayarlanıyor, anlaşıldığı kadarıyla gelinin annesi bu işte önemli bir rol oynuyordu. Evlilik iki aşamada gerçekleşiyordu. Çocuklar daha küçükken ebeveynler onları birleştirmek için anlaşıyor, anlaşma yazıya dökülüyor ve damat adayının anne-babası, gelin adayının anne-babasına, daha önce de ifade ettiğimiz gibi **“tirhatum”** denilen bir başlık parası ödüyordu. O andan itibaren sözlenmiş olan bu iki insan, yasal olarak ama **“gelişmeye açık”** diye niteleyebileceğimiz bir biçimde birbirlerine bağlanıyorlardı. İkisi de kendi evlerinde kalıyor, birbirlerini ziyaret etme hakkına sahip bulunuyorlardı. Evlenme çağına geldikleri zaman ikinci aşamaya geçiliyordu. Bu kez iki aile, gelin adayının evinde, damat adayının ailesinin hazırladığı bir ziyafette bir araya geliyorlardı. İki aile arasında gerçekleşen bu ziyafette, ayrıntılarını bilemediğimiz bir ritüelle bu birleşme **“gerçekleştiriliyordu”**: En azından, başını örtmesi şart koşulan geline kutsal yağ sürülmesinin

ritüelin bir parçası olduğunu biliyoruz. Gelin başörtüsünü bir daha hiç çıkarmayacak, böylece evli bir kadın olduğunu herkese göstermiş olacaktı. Bu şekilde evlenmiş olan genç kadın taşınır ve taşınmaz mallardan oluşan drahomasını (çeyizini) alıp ailesinden ayrılıyor, ölünceye kadar örf ve âdetlere uygun bir şekilde yaşamak üzere kocasının ailesinin evine gidiyordu.

Gerçek anlamda boşanma diye bir şey yoktu. Daha doğrusu, sadece kocanın karısından ayrılma hakkı vardı; ayrılmak için iyi nedenleri varsa kadını gönderirdi; eğer kadın ahlâki açıdan **“kaba-hatli”** değilse, kısırlık gibi bir kusuru da yoksa uygun bir teminat öderdi. Mizaç uyuşmazlığından daha ağır suçlara varıncaya kadar her türlü durum, titiz hukukçuların pek çok yasal çözüm geliştirmesine yol açmış, bu çözümler de, ya kanunlara kaydedilmiş ya da yargı tutanaklarında yerlerini almıştır.

Temelde çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen evliliğin gönülle, duygularla pek bir ilgisi yoktu. Evlenen çiftlerin ilerleyen zaman içerisinde birbirlerini sevecekleri, birbirlerine bağlanacakları kabul edilirdi. Bununla birlikte toplumsal kısıtlamalardan uzak tutulmuş, katıksız **“özgür”** aşk da özel hayatın önemli bir parçasını oluşturuyordu. Çünkü, var oluşun en büyük zevklerinden biri olarak kabul edilen bu tür aşkın önünde ahlâki ve dini değerlendirmelerden kaynaklanan bir engel ya da üzerinde en ufak bir **“günah”** damgası yoktu. Resmi açıdan erkekler bu konuda daha avantajlıydı, çünkü çapkınlık yaptıkları takdirde soylarına yabancı unsurların karışması tehlikesi yoktu. Hattâ maddi imkânları ölçüsünde bir ya da birçok **“ikinci”** eş de alıp hane halkına katabilirlerdi. Ama **“birinci”** eş, sonradan gelenlere karşı üstünlüğünü her zaman korurdu. Bu nedenle, evliliklerin tek eşlilik üzerine kurulduğu söylenebilir. Üstelik kimi zaman birinci eş kısır çıkar ve kocasını onlara çocuk yapacak bir ikinci kadın almaya teşvik eder ya da kocasının bu yöndeki kararına razı olurdu. Zina yaparken basılan kadın, aşığıyla

birlikte ölüme mahkum edilirdi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla ne kanun maddelerindeki ağır cezalar ne de tehditler, kadınların bu konuda akıllarına estiği gibi davranmalarını engelleyebilmişti.

Özgür aşkın koruyuculuğunu tanrıça İştär yapmaktaydı. Demek oluyor ki, İştär, bir bakıma, fahişelerin de tanrıçasıydı. Bir fahişenin neler yapabileceğini, bir erkeği nasıl baştan çıkarabileceğini en iyi anlatan eserlerin başında Gılgamış Destanı gelir. Söz konusu eserde, **Gılgamış'a** rakip olarak yaratılan fakat daha sonra Gılgamış'ın can dostu olan **Enkidu**, böyle bir kadın tarafından, yaşadığı vahşi hayattan kurtarılıp kent hayatına kazandırılacaktır. Yaşadığı tek toplum vahşi hayvanlar olan ve bozkırlarda doğup büyümüş bir çeşit güçlü ve **"yakışıklı hayvan"** olan Enkidu, gerçek aşkı, kendisini tavlama için gönderilen bir fahişe sayesinde keşfeder:

"Kadın, örtüyü üzerinden atar / Ve [Enkidu] ondan faydalanabilsin diye dişilik organı çıkar ortaya. / Utanmadan ağzından öper onu kadın ("soluk soluğa bırakır") / Elbiselelerini atar bir tarafa / Ve alır kadını hemen altına / Enkidu, tatlı sözler söylerken ona, / O, bir kadının neler yapabileceğini gösterir bu vahşi adama" / (Tablo I, IV. sütun, 16 vd.).

Enkidu, "altı gün altı gece" süren sevişmelerden sonra, bu baş döndürücü kadının cazibesine tamamiyle kapılır ve her yere onun peşinden gitmeye hazırdır artık. Kadın, o zaman, doğduğu bozkırları ve hayvan dostlarını -ki, zaten artık ondan kaçmaktadırlar-bıraktırıp kente götürür onu. Burada, kadın sayesinde, kelimenin tam anlamıyla kültürlü ve uygar bir **"erkek"** olur. Onu doğadan koparıp kültürün içine sokan **"özgür"** aşktır.

Görülüyor ki, günümüzden yaklaşık 4600 yıl öncesine ait olan bu hadisede, bir kadının, eğer isterse, bir erkeği ne durumlara düşürebileceği açıkça görülmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, bu kadın sıradan bir kadın değildir. İşinin ustası olan ve aşk oyunlarını çok iyi bilen gerçek bir fahişedir.

Aşk oyunları konusuna girmişken, bu hususta biraz daha ayrıntılı bilgi vermenin, konuya bütünlük kazandırmak bakımından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Yatak odasıyla ilgili olarak önemli bir belge ele geçirilmiştir. Bu belge, büyük bir kehanet kitabının bir bölümünü oluşturmaktadır. Aslında 110 tabletten oluşan kehanet kitabının 103. ve 104. tabletlerinde aşk ilişkileri hakkında son derece çarpıcı bilgiler yer almaktadır. Şüphesiz burada, bu ilişkilerin alışılmış, olağan ve değişmez görünümlerinden değil, yalnızca en alışılmamış fanteziler ya da cinsel oyunlar nedeniyle oluşabilecek kazalardan söz edilmektedir.

Sözgelimi bu fanteziler için en seçkin yer olan **“yatak odası”** yerine, acayip yerlerin seçildiği de oluyordu: Erkek **“evin damı üzerinde”** ya da **“kapı eşiği üzerinde”** ya da **“bir tarlanın veya bir meyve bahçesinin tam ortasında”** ya da **“ıssız bir yerde”** ya da **“çıkışı olmayan bir yolda”** ya da **“tam sokak ortasında”** üzerine **“atlanan”** herhangi bir kadınla ya da bir fahişeyle sevişmeyi kafasına koyabiliyordu; erkeğin aynı amaçla, yalnız başına ya da sevgiliyle birlikte, hem kahvehane hem de randevu evi işlevini gören **“meyhaneye”** de gittiği oluyordu... Pek alışılmamış olan birçok **“pozisyon”** kullanılıyordu: **“Ayakta”**, **“bir sandalye üzerinde”** yatağa yanlamasına yatıp kadınla **“arkadan normal ya da ters ilişki”**, **“erkek altta-kadın üstte”** ve hatta erkeğin **“kadın rolüne girdiği”** ilişki biçimleri.

Aşkla ilgili düşlere de rastlanıyordu belgelerde: Erkek, aşktan hemen sonra da bu tür düşlere dalabiliyor ve şiddetli bir meni boşalması bile hissedebiliyordu; ya da karısıyla yataktayken, karısının bıkmadan usanmadan kendisini arzuladığını görüyordu düşünde. Düş yorumuyla ilgili bir kitap, bu konuyla ilgili tabloyu tamamlamaktadır: Erkek, bizzat tanrıça İştâr'la ya da bir rahibeyle, ülkenin

kraliçesiyle, kralın kızıyla, ünlü biriyle, bir delikanlıyla ve hatta en nihayet bir cesetle vb. cinsel ilişkide bulunduğunu düşünüyordu.

Bu belgelerde ya da başka yerde, ağzın cinsel amaçla kullanıldığına ilişkin en ufak bir bilgiye rastlanmamış olması çok ilginçtir. Öyle sanıyoruz ki, Mısır'da uygulandığını çok iyi bildiğimiz oral seks, Mezopotamya toplumlarında pek hoş karşılanmıyordu. Buna karşılık, hem erkeklere hem de kadınlara yönelik livâta yaygındı: Bunun varlığı, hem çok sayıdaki küçük resim ve heykellerle, hem de birçok metinde verilen bilgilerle kanıtlanmıştır. Bu uygulamanın bir doğum kontrol yöntemi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü o devirlerde, gebeliği önlemek için başka bir yöntem bilinmiyordu.

Aşk yüzünden kara sevdaya tutulanlar da oluyordu. Hatta aşık olduğu kişinin kendisine karşılık vermemesi yüzünden yemeden içmeden kesilen ve bunun sonucunda hastalanarak ölenlere de rastlanıyordu. Bunun yanında aşkını, içten gelen coşkun duygularını şiirlere dökenler de oluyordu. Nitekim, MÖ. 1750'lere tarihlenen Akkadça bir aşk şiiri oldukça ilginçtir. Şiirin konusu aslında oldukça basittir ve günümüzde de benzer olaylar yaşanmaktadır: Kadın, sevgilisinin bir başka kadına karşı zaafı olduğundan kuşkulananmaktadır. Kadın yakınmaktadır; doğal olarak hem yumuşak hem de şiddetli bir kıskançlığa dönüşen aşkını haykırmaktadır. Ancak, uçarı sevgilisini dürüstlüğüyle yeniden kazanacağına inandığını belirtmektedir! Rastgele alınan kıtalarda duygu ve düşüncelerini şöyle ifade etmektedir kadın:

“Yüce İştâr şahidim olsun ki, / Sana sadık kalacağım. / Aşkım üstün gelecek, / Ve kötü dili [rakibini] utandıracak. / Bundan böyle, hep sana bağlanacağım / Ve senin aşkını benim aşkımla telâfi edeceğim! [...]

“Hayır, o kadın seni sevmiyor! / Umarım yüce İştâr ona dersini verir / Ve benim gibi uykusuz kalır./

“Evet! Sevgilimi kucaklayacağım: / Öpücükler vereceğim ona / Ve durmaksızın gözlerimle yiyecek gibi bakacağım ona! / Böylece rakibimi yenip, / Tekrar alacağım elinden sevgilimi!

“Çünkü, sende beni büyüleyen bir şey var, / Senin aşkına susamışım!”

Sevgilisinin bu dokunaklı ve ateşli sözleri karşısında erkek, bu durumdaki bütün erkekler gibi, başka bir kadınla ilgisi olduğunu şiddetle inkâr eder ve hatta sevgilisini tersler:

“Bir şey söyleme! / Bu kadar konuşma! / Boşuna konuşmamak gerekir! / Tabii ki, sana yalan söylemiyorum! / Gerçekte, havanda su dövmek gibidir / Bir kadından ciddi şeyler söylemesini beklemek! [...]

“Senden daha iyi hatırlıyorum / Eski hilelerini! / Ama, uyandık artık [rüyamızdan]! / En ufak bir sevgi bile yok / O kadın için yüreğimde /

“Öyleyse sana defalarca söylediğim, / Senden başka biri var! sözlerine inanma. / Ancak, gerçeği bilmek istersen, / Bir huzursuzluktan ve kırgınlıktan başka bir şey değildir / Şu an aşkın benim için! [...]

Yine de, sonunda sevgilisinin dürüstlüğüne, ölçülülüğüne ve şefkatine yenik düşen erkek, umudunu hiç yitirmeyen sevgilisine geri döner:

“Evet! Yalnızca sen varsın benim için! / Yüzün her zamanki gibi güzel! / Eskiden olduğu gibi, / Seni kendime doğru çektiğimde / Ve başını üzerime dayadığında! / Artık yalnızca “Güzelim” diyeceğim sana, / Ve “Bilge” olacak tek lâkabın benim için! / İhtar şahidim olsun ki, / Bundan böyle rakibin, düşmanımız olacaktır ikimizin!”

Görülüyor ki, yukarıdaki aşk şiirinin yer aldığı belge son derece önemlidir. Çünkü bu belge, karşılık gözetmeksizin seven, gerçekten seven bir kadının duygularına tercüman olmaktadır.

Mezopotamya toplumlarındaki kadın-erkek ilişkileri hakkında daha pek çok örnek verebiliriz. Ama okuyucularımızın sabrını taşımamak için, şimdilik burada kesiyor ve Eski Doğu'nun bir başka önemli medeniyet merkezi olan Mısır'a geçiyoruz.

B) ESKİ MISIR'DA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ

1. Eski Mısır Tarihine Kısa Bir Bakış

Mezopotamya örneğinde olduğu gibi, çalışmamızın bu kısmında da önce Eski Mısır tarihi ve medeniyeti hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Mezopotamya toplumları nasıl varlıklarını Dicle ve Fırat nehirlerine borçlu iseler, Mısır insanı da hayatiniyetini ve varlığını, topraklarını sulayan Nil nehrine borçludur. Bu durum, eskiden olduğu gibi, günümüzde de geçerliliğini devam ettirmektedir. Gerçekten Nil, Mısır için her şey demektir. Tarihçi Herodotos, “**Mısır, Nil'in bir armağanıdır**” derken, bu değişmez hakikati vurgulamaya çalışıyordu.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Herodotos'a hak vermemek mümkün değildir. Çünkü her şeyden önce, Mısır halkına zenginlik ve refah sağlayan yegane vasıta Nil nehri idi. Zira Nil nehri, yılın belli mevsimlerinde muntazam olarak taşıp tekrar yatağına çekilirken, verimli bir kil tabakası bırakıyordu. Bu verimli toprağı işleyen Mısır çiftçisi, yılda en az iki veya bazen üç kez ürün alabiliyordu. Diğer taraftan Nil nehrinin kumları arasında altın taneleri de mevcuttu. Firavunlar, bunu gayet iyi değerlendirerek Mısır'ı eskiçağ dünyasının en zengin ülkesi haline getirmişlerdi. Ekonomik güçle-

rinin doğal bir neticesi olarak da Önasya siyasi dünyasının kontrolünü ellerine geçirmişlerdi. Gerçekten, MÖ. 1400-1350 yılları arasına tarihlenen ve Eski Önasya tarihinde **Amarna Çağı** olarak bilinen dönemde, zamanın büyük devletleri olan III. Babil (Kaslar) ve Mitanni krallıkları, ekonomik bir bunalıma girdiklerinden, devamlı surette Mısır firavunlarından altın talebinde bulunuyorlardı.

Fakat Nil'in Mısır'a verdikleri bunlarla bitmiyordu. Mısırlılar, modern takvimin esasını teşkil eden mutlak kronolojiyi de yine Nil nehri sayesinde meydana getirmişlerdi.

Nil aynı zamanda, Mısır ulaşım sisteminin vazgeçilmez nimetlerinden biriydi. Hakikaten, son derece düzgün bir rejime sahip olan Nil nehri üzerinde sandallar ve kayıklarla ulaşım problemi büyük ölçüde hallediliyordu. Yine ayrıca, Nil nehrinde tutulan muhtelif balık türleri, Mısırlı balıkçılar için, güzel bir geçim kaynağı idi.

Nil'in nimetlerini saymakla bitirmemiz mümkün değildir. Nil nehri hakkında söyleyeceklerimizi burada noktalarken şunu yeniden hatırlatalım ki; **Mısır medeniyeti demek, Nil nehri demektir. Nil hayattır. Nil tarımdır, ticarettir, ekonomidir. Nil takvimdir. Mısırlının inancı gereği, Nil tanrıdır.**

Görülüyor ki, Mısır denilince akla Nil nehri gelmektedir. Çünkü Nil, Mısır insanının hayatına yön veren en önemli iki faktörden biridir. İkinci faktör ise güneştir. Gerçekten, Mısır memleketi için, güneşin tesiri çok önemlidir. Çünkü güneş, insanlar ve bitkiler üzerinde son derece olumlu tesirler yapar. Gerçek şu ki, Mısır memleketi üzerinden yaz kış hiç eksik olmayan güneş ışınları mikropları öldürür, insan ömrünü uzatır, kalplere rahatlık verir. Sıcaklık hayat şartlarını sadeleştirir, bitkilerin üremesini kolaylaştırır. Bunun içindir ki, Güneş sembolü bütün eski eserler üzerinde temsil edilmiştir. Çünkü, eski Mısırlılar için güneş, dünyanın kralı gibi telâkki edilmiştir. O güneş ki, hem korkunç hem de iyilik getiren sıcaklığı verir ve insanların maddi ve manevi hayatına tesir eder.

Kâinatın hakimi, nizamın ve hakkın sembolüdür. Eski Mısırlıların edebiyatında ve dininde güneş çok önemli bir yer işgal etmiştir.

Güneş ve Nil ikilisinin hayat verdiği Mısır memleketi, tarihin en eski devirlerinden itibaren yerleşime sahne olmuştur. Poleolitik ve Mezolitik devirlerden sonra gelen Neolitik devir (MÖ. 5000-3500) ilk yerleşim birimlerinin, daha doğrusu ilk köylerin ortaya çıktığı devirdir. Mısır neolitğinde 3 önemli yenilik göze çarpmaktadır ki, bunlar; **ziraatin keşfi, yerleşik hayat ve seramik üretimidir**. Mısır neolitik medeniyeti, Kuzey Mısır'da **Merimde**, Orta Mısır'da **Fayyum** ve Güney Mısır'da da **Tasa** yerleşmeleri ile temsil edilir.

Neolitik devirden sonra Mısır, taş aletler yanında az miktarda madenin de kullanıldığı Kalkolitik devre girer. Bu devir, neolitik devrin âdeta bir devamı niteliğini taşımaktadır. Kalkolitik devir kültürü, Aşağı ve Yukarı Mısır'da ayrı ayrı gelişir. Bu kültürlerle predinastik devir (Sülaleler öncesi) medeniyeti de denir.

Mısır predinastik kültürü, bir köy kültürüdür. Mısır halkı, evvelden olduğu gibi, bu devirde de yine oval biçimli sazlardan yapılmış kulübelerde oturuyordu. Halkın en önemli geçim kaynakları ziraat ve avcılıktı. Bu devrin sosyal yaşantısını keramikler üzerindeki resimlerden öğreniyoruz.

Kalkolitik devrin sonlarına doğru Mısır, tam anlamıyla maden devrine girmiştir. Çünkü bu dönemde bakır madeninin kullanım alanı genişlemiştir.

Kalkolitik devirde köylerin biraz daha büyüyerek küçük şehirlere dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu küçük şehirler de birer ikişer birleşmek suretiyle eyaletleri meydana getirmişlerdir. Eski Yunanlılar bu eyaletlere **NOM** adını vermişlerdir. Bu nomların her birinin ayrı bir totem hayvanı, kendine has bir dili, mitosu ya da mitosları vardı. Nomların başında, başkanlar bulunurdu. Nom başkanının

fiziki açıdan olduğu kadar maddi açıdan da güçlü olması gerekiyordu. İşte bu nom başkanları arasında MÖ. 4. Binyılın sonlarına doğru, kıyasıya bir hakimiyet mücadelesi başladı. En sonunda Horüse (şahin tanrı) tapanlar sülalesinden **Menes**, öteki nom beylerini teker teker yenerek Aşağı ve Yukarı Mısır'ı tek bir yönetim altında birleştirmeyi başardı (MÖ. 3200'ler). Aşağı yukarı aynı tarihlerde, Mısır ülkesi, kendisine has bir yazı sistemi olan hiyeroglif yazıyı keşfetmek suretiyle tarihi devirlere kucak açtı.

MÖ. 3. yüzyılda yaşamış olan Mısır tarihçisi **Manetho**, ilk Mısır firavununun Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştiren **Menes** olduğunu bildirmektedir. Torino papirüsü ve Abidos Kral Listesi'nde de Menes, ilk Mısır kralı olarak gösterilmektedir.

Herodotos (II. Kitap/99) ve **Manetho**'ya göre, ilk firavun Menes, **Memphis** şehrini kurmuş ve burayı idare merkezi yapmıştır (MÖ. 3200'lere doğru).

I. ve II. Mısır sülalelerinden sonra gelen III. sülale ile birlikte **Eski İmparatorluk Dönemi** (MÖ. ca. 2800-2400) başlar. Bu sülale firavunları kendilerine "**Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralı**" dedikleri için, devlet içinde birlik ve beraberliğin sağlam temeller üzerine oturtulduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten, bu devirde Mısır egemenliği kuzeyde Akdeniz'den güneyde I. Şelaleye kadar yayılmıştı. III. Sülale zamanında (MÖ. 2800-2700) devlet, tanrısal hukuklu bir monarşi esasına dayanmakta idi.

III. Sülale firavunları askeri seferler yanında imar faaliyetlerine de büyük önem vermişlerdir. Sakkara vadisinde yaptırılan basamaklı piramitler, III. Sülale zamanında Mısır'ın ekonomik durumunun son derece iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu devirde iş başında bulunan Mısırlı büyük memurlara ait mastabaların (mezar) da büyük bir özen gösterilerek inşa edilmesi, bu dönemin zenginliğine işaret eden bir başka delildir.

III. Sülaleden sonra gelen IV. Sülaleye “**Ehram Kuranlar Sülalesi**”de denir. MÖ. 2700-2500 yılları arasına tarihlenen bu sülale zamanında Mısır, ekonomik yönden belki de en parlak devrini yaşamıştır. IV. Sülale firavunlarının ünü, yaptırmış oldukları piramitlerle (ehramlar) bilinmektedir. Bu firavunlardan **Keops**, **Kefren** ve **Mikerinos’a** ait piramitler, dünyanın 7 harikasından biri sayılırlar. Herodotos’tan öğrenildiğine göre, bu firavunlar oldukça zalim krallardı.

Keops zamanında Sina yarımadasına askeri bir sefer düzelenmiş ve oradaki madenler işletilmiştir. Eski İmparatorluk Devri firavunlarından **Mikerinos** zamanında **Heliopolis** rahipleri güçlenmişler ve siyasi nüfuz elde etmeğe başlamışlardır. Nitekim V. Sülale ile birlikte Aşağı Mısır’ın dini merkezi Heliopolis olmuştur. Bu sülale zamanında Mısır İmparatorluğu, tam bir teokratik devlet görünümüne bürünmüştür.

Daha sonraları Heliopolis’li firavunların yerini Memphisli firavunlar almış ve böylece VI. Sülale ortaya çıkmıştır.

VI. Sülaleden XI. Sülale zamanına kadar geçen ve üçyüz yıldan fazla sürdüğü kabul edilen dönem (MÖ. ca. 2400-2050), Eski Mısır tarihinde **I. ARA DEVİR** olarak isimlendirilir. Bu dönemin iç ve dış politikasını şu şekilde özetlemek mümkündür: Eski İmparatorluk döneminde birleştirilen nomlar bağımsızlık hareketlerine girişmişler, bunun neticesinde memlekette birtakım karışıklıklar yaşanmış, tarım yapılamamış, açlıklar baş göstermiştir. Coğrafi konumu ve topraklarının verimli oluşu sebebiyle ilk dönemlerde kendi halkına yeterli olan Mısır devleti, siyasi varlığını sürdürebilmek için, Nubyalılar’ın, Libyalılar’ın ve Asyalılar’ın Nil deltasına yaptıkları saldırıları durdurmanın yollarını aramış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur. Güneyden Kızıldeniz yolu ile Arap yarımadasıyla ticari ilişkiler kurulmuş, ayrıca Suriye, Kıbrıs ve Girit adala-

rıyla ticaret yapılmıştır. Görülüyor ki, bu dönem dış ilişkileri daha ziyade ticarete dayanıyordu.

MÖ. 2050-1580 yılları arasına tarihlenen **Orta İmparatorluk Dönemi'nde** iktidara gelen Mısır firavunları, başta Fenike olmak üzere Ege ülkeleriyle ticaret bağları kurmuşlardır. Bunun doğal bir neticesi olarak da geniş bir tüccar zümresi doğmuştur. Orta İmparatorluğun sonlarında, altın değer ölçüsü olunca, ticaret mallarının değeri birden bire artmış ve bu durum, Mısır'a zenginlikler getirmiştir.

Orta İmparatorluğun son büyük kralı **III. Amenemhet'in** ölümünden sonra Mısır'da karışıklıklar çıkmıştır. Tarihçi Herodotos, bu kaos döneminde 12 firavunun hüküm sürdüğünü anlatmaktadır. Bu dönem, Mısır'ın XIII. ve XIV. sülaleler dönemidir. Mısır tarihinde **II. ARA DEVİR**, Hiksoslar'ın Mısır'ı istilâ etmeleriyle başlamıştır (MÖ. 1788-1580). Hiksoslar'ın Önasya kavimlerinden Hurriler'le akraba oldukları, ancak Suriye ve Filistin yolu ile güneye yapmış oldukları akınlar sonucunda Sâmilerle karışmış olabilecekleri sanılmaktadır.

Yaklaşık 200 yıl Mısır'ın Delta bölgesine egemen olan Hiksoslar, XV. ve XVI. sülaleleri kurmuşlardır. "**Çoban Krallar**" olarak da bilinen Hiksos kralları hakkındaki bilgilerimiz, belgelerin azlığı nedeniyle son derece sınırlıdır. Başka bir tabirle, Hiksoslar devri, Mısır'ın karanlık çağlarından biridir. Hiksoslar, Babil'den Girit'e kadar uzanan bir dünya devleti kurduklarını ileri sürüyorlarsa da, bu görüşü şüpheyile karşılamak gerekir. Delta bölgesine bütünüyle egemen olduklarına şüphe olmayan Hiksoslar'ın başkenti Aşağı Mısır'daki **Avaris** kenti idi. Hiksoslar, Mısırlılar'dan ağır vergiler almışlar, çalışan köylüleri köle yapmışlardır. Diğer taraftan Hiksoslar, Mısır'a birtakım yenilikler de getirmişlerdir. Bunların başında savaş araçları gelmektedir. Gerçekten, demir veya bronzdan yapılmış kılıç, eğri pala, kama, geniş ve uzun uçlu mızraklarla,

iki tekerlekli harp arabaları, Hiksoslar'ın Mısır'a getirdiği yeniliklerin en başta gelenleri arasında sayılabilir. Özellikle atlı harp arabaları, daha önceleri Mısır'da bilinmiyordu. Hiksoslar'ın hızlı ve korkunç istilâsı, işte bu harp arabalarıyla gerçekleştirilmiştir. Demir madeninin bu kavim tarafından bilinmesi ve kullanılması dolayısıyla, onların Doğu ve Güney Anadolu'dan gelmiş olabilecekleri ileri sürülmüştür.

Hiksos hakimiyetine karşı, Güney Mısır'daki yerel prensler örgütlenerek XVII. Sülaleyi kurmuşlardır. Hiksos istilâsına son vererek, Hiksosları Mısır'dan kovanlar ise XVIII. Sülale firavunlarıdır.

XVIII. ve XIX. Sülalelerin egemen olduğu MÖ. 1580-1085 yılları arası, Mısır'ın **Yeni İmparatorluk Dönemi'dir**. Mısır tarihinde önemli bir yer işgal eden bu dönemde, iç yönetim tamamıyla monarşik bir hüviyete bürünmüş, dış ilişkilerde ise Önyasya devletleriyle bazen savaşılmış, bazen de barış yolları denenmiştir. Bu arada Filistin ve Suriye, Mısır'a bağlanmıştır. XVIII. Sülale zamanında Mısır'ın yönetimi merkezileştirilmiştir. **Thebes** kenti, yönetimin merkezi olmuştur.

Yeni İmparatorluk döneminin önemli kabul edilen iç ve dış olaylarını şu şekilde özetlemek mümkündür: Mısır, özellikle Amarna çağında (MÖ. 1400-1350), Eski Önyasya dünyasının en güçlü devleti haline gelmiş, zamanın öteki büyük devletleri olan Hitit, Babil, Mitanni ve Asur devletleriyle iyi ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Bu arada, Önyasya devletlerinin kralları Mısır firavunları ile akrabalık bağları kurmak suretiyle dostluklarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Amarna çağını aydınlatan ve Amarna arşivinde ele geçirilen dört yüz civarındaki mektuptan anlaşıldığına göre, bu devrin diplomasi dili Akkadça idi. Amarna çağının en güçlü firavunu **III. Amenofis'tir**. Onun MÖ. 1370 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu **IV. Amenofis** (MÖ. 1370-1350) geçmiştir. Adı geçen firavun, Mısır

dininde bir reform yapmak istemiştir. “**Atonisme**” adı verilen bu yeni din, bütün eski Mısır tanrılarının reddi ve Mısır'ın güneş tanrıları olan Ra ile Aton'un birleştirilerek, tek bir tanrı halinde yüceltilmesi esasına dayanıyordu. Hatta bu nedenle IV. Amenofis, eski idare merkezi Thebes'i (Teb) terk etmek zorunda kalmış ve bugün Amarna mektuplarının bulunduğu yerde **Akhetathon** (Aton'un ufku) adıyla yeni bir kent kurmuş, kendisi de “**Aton'a yararlı, onun hoşuna giden**” anlamına gelen **Akhenaton** adını almıştı.

Bu din, monoteist (tek tanrılı) bir din idi. Bu dinin yayılabilmesi amacıyla pek çok mabetler inşa edilmiş, rahiplere son derece geniş imtiyazlar verilmişti. Ancak çok geçmeden, Aton kültüyle ilgili harcamaların hazineyi tükettiği anlaşıldı. Halk, yaşantısının günden güne kötüye gittiğinin farkında idi. Çünkü, fetihler durmuş olduğundan saraya yabancı ülkelerden ganimet ve vergiler gelmiyordu. Amon ve öteki tanrıların rahipleri, halkın hoşnutsuzluğunu körüklüyorlardı. Soylular da genç firavuna karşı birtakım tertiplerin içerisinde yer almaya başlamışlardı. Nihayet bir ayaklanma başlamış, ancak bu ayaklanma acımasızca bastırılmıştı. IV. Amenofis, bu ayaklanmadan kısa bir müddet sonra öldü. Yeniden karışıklıklar başladı. Anadolu'da güçlenen Hititler, Kuzey Suriye'yi ele geçirdiler. Mısır tahtına çıkan firavun **Tuthankamon**, Amon rahipleriyle uzlaşarak devlet merkezini tekrardan Thebes'e taşıdı. Fakat bu firavunun ölümünden sonra karışıklıklar daha da arttı. En sonunda vezir **Horemhep**, bu karışık döneme son vererek XIX. Sülaleyi kurdu.

Horemhep, imparatorluğa barış getirmek için sert önlemlere başvurmuş, bu arada Akhetaton kültünü her yerden kaldırmış, Amon tapınakları eski mülklerini yeniden elde etmişlerdi. Böylece IV. Amenofis'in dini reformları başarısızlıkla sonuçlanmış oluyordu.

XIX. Sülale firavunları, Suriye, Filistin ve Nubya üzerindeki egemenliklerini sürdürme çabası içerisine girmişlerdir. Kuzey Su-

riye'nin ekonomik öneminden dolayı, Mısır ve Hitit orduları MÖ. 1296'da Kadeş meydan muharebesinde karşı karşıya gelmişler, iki devlet arasındaki barış ise ancak MÖ. 1280 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Bu antlaşmadan sonra yaklaşık 50 yıl Eski Önsasya devletleri bir barış ve huzur dönemi yaşamışlardır.

MÖ. 13. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında Balkanlar'dan hareket eden bazı kavimler, Ege ve Akdeniz adalarında oturan kavimleri de yanlarına alarak Boğazları geçmişler ve Anadolu üzerinden Suriye ve Libya'yı istila ettikten sonra Mısır kapılarına dayanmışlardı. Mısır firavunları, denizden ve karadan ülkelerini istilâ eden ve tarihçilerin Ege kavimleri adını verdikleri bu mütecavizleri durdurmayı başarmışlarsa da, Mısır ekonomisi uzun süren bu mücadeleler yüzünden çökme derecesine gelmişti. Egeli kavimleri yenme başarısını gösteren **Merneptah** (MÖ. 1236-1223) ve III. **Ramses** (MÖ. 1198-1167) adlı firavunlardan sonra işbaşına gelen firavunlar ülkeyi iyi idare edememişler ve bunun sonucunda memleketin pek çok yerinde isyan hareketleri başlamıştı. Nihayet, III. Ramses'in yenerek vergiye bağladığı Egeli kavimler de bu zayıf firavunlar zamanında isyan ederek, bağımsızlıklarını elde etmeyi başarmışlardı.

Mısır ülkesi bundan sonraki yaklaşık binelli yıllık ömrünü iç karışıklıklar ve yabancı istilâlarla tamamlayacaktır. Bu dönem, MÖ. 1085-30 yılları arasına tarihlenmektedir.

Bu süreç içerisinde Mısır, Nubyalıların, Habeşlilerin, Asurluların, Perslerin, Makedonyalıların ve nihayet Romalıların egemenliği altında yaşayacaktır.

Mısır'ın siyasi tarihini en eski çağlardan Roma egemenliğine kadar özetlemeye çalıştık. Bu bilgileri aktardıktan sonra, şimdi asıl konumuza, Eski Mısır'da kadın-erkek ilişkileri konusuna geçebiliriz.

2. Eski Mısır'da Kadın-Erkek İlişkileri

Anadolu ve Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, Mısır'da da aile, sosyal hayatın vazgeçilmez öğelerinden biriydi. Duvar resimleri ve heykellerde birbirine sarılmış memnun çiftler görülür. Gençlerin yaşlılarla ilgilenmesi son derece kutsal ve önemli bir vazife idi. Bir kitabede, **“sana baktığı için annene karşılığını öde”** diye yazar. **“İhtiyacı olduğu kadar ekmek ver ona ve onu seni taşıdığı gibi taşı... Üç yıl boyunca seni emzirdiği, kirinden pasından çekinmediği için.”** Ancak, Deyrü'l Medine'deki kanıtlar, bu tür işlerin aile içinde her zaman pürüzsüz işlemediği izlenimini uyandırıyor. Sadakatsizlik ve kıskançlık, her yerde olduğu gibi Eski Mısır'da da yaygındı.

Evlilik kadınlar için 12-14 yaşlar arasında, ergenlik başlangıcında gerçekleşirken, erkeklerin evlenme yaşı biraz daha geç, belki 20 civarındaydı. Çünkü erkekler ancak bu yaşta para kazanmaya başarlardı. İki ailenin de evlilik anlaşması yapılmadan önce gerekli ev eşyalarını temin etmek zorunda oldukları anlaşıyor. Kraliyet ailesi içinde bir erkek kız kardeşiyle evlenebilirdi ki, firavunların neredeyse tamamının kız kardeşleriyle ve özellikle de ablalarıyla evlenmiş olmaları, bunun en önemli kanıtıdır. Mısır sarayında niçin böyle bir gelenek vardı? Firavunlar neden kız kardeşleriyle evleniyorlardı? Bu sorulara cevap vermek son derece kolaydır. Çünkü firavunlar kendilerini tanrı-kral olarak kabul etmektedirler. Dolayısıyla bu tanrısal kutsal kanın bozulmaması gerekmektedir. İşte bu yüzden ki onlar kendi aileleri dışından bir kadınla evlenmemişlerdir. Gerçi komşu ülkelerin kralları, kızlarını ya da kız kardeşlerini Mısır sarayına gelin olarak göndermişlerdir, ancak bunlar firavunun meşru zevcesi olmaktan ziyade, gönül eğlendirdiği harem kadınları düzeyinde kalmışlardır. Halk arasında ise, kuzenler arasında ya da amca ve yeğen arasındaki evlilikler hayli yayginken, erkek kardeş-kız kardeş evlilikleri neredeyse hiç duyulmamıştır.

Normalde kadınlardan ev işleriyle ilgilenmeleri, soyun devamını sağlayacak bir erkek çocuk dünyaya getirmeleri beklenirdi. Kişisel olarak ya da hizmetçiler aracılığıyla tahıl öğüten, ekmek pişiren, keten eğiren ve kumaş dokuyanlar da yine kadınlardı.

Kocasının boşadığı bir kadın, kocasının sürekli desteğine hak kazanmış hale gelirdi. Duvar resimlerinde kadınlar, genellikle kocalarından daha açık renkte resmedilmişlerdir. Bu kısmen bir gelenek olsa da, kadınların evin içinde harcadıkları uzun saatleri yansıtır olabilir. Bu arada hemen şunu belirtelim ki, kadının güneş altında çalışmadığının bir işareti olan açık ten, yüksek statü göstergesiydi. Kadınlar tarlalarda kocalarına yardım ederken tasvir edilir. Yeni İmparatorluk Döneminin sonlarına ait bir kitabede, kadınların evin dışında özgürce seyahat edebildikleri öne sürülür. Ancak, kendi hayatını kazanan kadın örneği çok azdır. Tapınaklarda düşük kademelî rahibelik ya da koro şefliği gibi bazı fırsatlar bulunsa da, onlara daha çok, bayramlarda misafir ağırlamak ya da saray haremının bir üyesi olmak türünden roller biçilmiştir.

Çocuk yetiştirmek çok masraflı değildi. Çocuklar güzel havalarda giysisiz koşar ve papirüs kökleriyle yaşarlardı. Ne var ki ölüm oranı yüksekti. Erkek çocuklar 14 yaşına ulaştıklarında sünneti içeren dinsel bir törenin ardından erişkinliğe adım atarlardı. Bir keresinde, Birinci Ara Devir'de, 120 erkek çocuğun aynı anda sünnet edildiği kaydedilmiştir. Kızların evde oturdukları ve onlar için evlilikten başka bir tören yapılmadığı görülüyor.

Tarihçi Herodotos, Mısır toplumunda kadın-erkek ilişkilerine de kısaca temas etmiştir. Adı geçen tarihçi bu konuda şunları söylemektedir: **"Kadınlarla kutsal yerlerde birleşmek, ya da kadının kolları arasından çıktıktan sonra yıkanmadan kutsal bir yere girmek yasağı da Mısır'dan gelir. Mısırlılardan ve Yunanlılardan başka hemen herkes, kadınlarla kutsal yerlerde de sevişirler ve bir kadının kollarından çıkıp, yıkanma-**

dan, bir tapınağa geçebilirler; çünkü insanı hayvanla bir tutarlar ve hayvanların, hem yerde dolaşanlarının hem de kanatlılarının, gerek tapınaklarda ve gerekse tanrılara ayrılmış yerlerde çiftleştiklerini görmektedirler; bu, tanrıların hoşuna gitmeyen bir şey olsaydı, diye sonuç çıkarırlar, hayvanlar da yapmazlardı.” (Herodotos, II/64)

Mısır toplumunda kadın-erkek ilişkileri şiirlere de yansımıştır. Bu sevgi şiirlerinden bazı örnekler vermek istiyoruz.

SEVGİ KONUŞMALARI

ADAM DER Kİ:

Sevgilim, biriciksin, eşin yok,
 Bütün kadınlardan güzel, parlak, kusursuz,
 Yeni yılda, iyi yılda, gök çizgisinden gelen yıldız,
 Renkleri baştan başa görkemli,
 gözlerinin ışıltısında bir büyü.
 Dudakları büyüünün ta kendisi,
 boynu incecik, upuzun,
 göğüsleri görmelere değer;
 Saçları gök rengi pırıl pırıl,
 kolları altından daha parlak,
 Parmaklarına baktım mı çiçekler görürüm,
 lotüs yaprakları gibi.
 Kalçaları heykellere taş çıkartır,
 bacaklarının güzellikte eşi yok.
 Yürüyüşünden belli soylu olduğu,
 Kollarını boynuma dolasa gönlüm kölesi olur.
 Herkes dönüp bakar-vebali boynuna-
 görmek için güzelliğini.

Onunla sarmaş dolaş olmaktır en yüce mutluluk:

Her göz peşine takılır

Uzaklara gittikten sonra bile,

Biricik tanrıçadır,

benzeri yoktur.

KIZ DER Kİ:

Bu adamın sesi allak bullak ediyor gönlümü.

Acı çekiyorsam suç onun sesindedir.

Anamın komşusu!

Ama gidip görmeme izin yok,

Anam çıldırtmalı mı beni böyle?

ANA:

Aman, konuşma artık, bırak şu adamı,

aklıma geldikçe tüylerim diken diken oluyor.

KIZ DER Kİ:

Tutsak olmuş gibiyim, öyle seviyorum ki onu.

ANA:

O çocuk daha, üstelik kuş beyinli.

KIZ DER Kİ:

Ben de öyleyim, tıpkı onun gibi.

Kollarımı boynuna dolamağa can attığımı bilmiyor bile.

O zaman, bakalım, Anam ne der?

Altın tanrıça birleştirse ikimizin alınyazısını.

Gel seni görebileceğim bir yere,

Babamla anam sevinirler o zaman.
Herkes bayılıyor sana eğlentiler düzenlemeğe,
Onlar da eğlenti yapmağa fırsat bulur.

YİNE KIZ KONUŞUYOR:

Dedim ki şu güzel yere geleyim de
biraz dinleneyim bari,
Karşıma sevgilim çıkmasın mı arabasının içinde,
birkaç arkadaşıyla birlikte.
Geri dönmek olur mu artık?
Önünde yürüsem mi acaba
hiç umursamadan?
Ah, geçip gitmenin tek yolu ırmağı aşmak ama,
suyun üstünde yürüyemem ki.
Gönlüm karman çorman:
Önünde yürüsem foyam ortaya çıkacak,
Söyleyivereceğim sırrımı, diyeceğim ki:
Sen de söyle!
O da adımı söyleyecek, sonra tutup
gününü gün etmek isteyen arkadaşlarından
birine aktaracak beni.
Yüreğim eriyor onu nasıl sevdiğimi düşündükçe.
Ben, başka kızlar gibi davranamam ki.
Yüreğim yerinden oynamış bir kere,
Bırakmıyor giysimi seçeyim
ya da yelpazemin arkasına saklanayım.
Rastık çektirmiyor gözüme
bir koku seçmeme izin yok.

“Durma öyle, eve gel, gir içeri.”

Böyle demişti yüreğim bir kere

Böyle diyor ne zaman düşünsem sevgilimi.

Eğlenme benimle, deli gönlüm.

Nedir bu soytarılığın?

Otur, sus! Hiç ses çıkarma,

bekle o gelsin sana.

Ayağımı denk alırsam elâlem

“Sevgi kızın başına vurmuş” diyemez.

Onu hatırladığında

dimdik, kaskatı dur,

beni yaya bırakma.

ADAM DER Kİ:

Altın gibi parıldayan Tanrıçaya,

Kudretli Hothor’a

taparım, överim onu.

Göklere çıkarırım cennetin ulu kadını,

kutlarım göklerin yüce varlığını.

Ulu kadın duyar da yakarışımı

alinyazımı birleştirir sevgilimle.

Sevgilim beni bulmağa kendi ayağıyla gelmiş buraya,

sonsuz mutluluklar getirerek

Ruhum kanatlanmış gibi,

binbir sevinç içindeyim,

diyorum ki zafer sevinciyle,

İşte!

Görün sevgilimi.

Bakın iyice!

Gençler ayaklarıma kapanıyor,
Sevgiyle doluyor gönülleri.
Adaklar adıyorum Tanrıçama,
çünkü sevgilime kavuşturdu beni.
Üç gündür dua ediyorum,
onun adına.
Beş gündür benden uzak.

KIZ DER Kİ:

Evine gittim, kapı açıktı.
Anasının yanındaydı sevgilim,
kardeşleriyle birlikte.
Geçenlerin hepsi katılıyor onun yasına.
dört başı bayındır, eşsiz bir çocuk,
bulunmaz bir arkadaş.
Ben geçerken yüzüme baktı da
sevinç doldu gönlüme.
Anam bilse içimden neler geçtiğini
hemen giderdi sevgilime.
Ey Altın Işık Tanrıçası,
Anamın kafasına sok aynı düşünceyi,
O vakit gidebilirim sevgilime,
Herkesin gözü önünde kollarımı dolarım boynuna,
Bana bakıyorlar diye gözyaşı dökmeden,
Seyrediyorlar diye sevinerek,
Beni sen de biliyorsun diye.
Tanrıçamın adına öyle bir şölen düzenlerim ki,
Gönlüm isyan ediyor çıkıp gitmeği düşününce.

Ah, sevgilimi görebilsem bu gece.
Rüya görmek, güzelliştir.

ADAM DER Kİ:

Dün, yedi gün oldu görmeyeli.
İletim arttıkça artıyor,
Ağrılar sızılar içindeyim!
Kendimi bilmiyorum artık.
Ulu rahip deva bulamıyor, günah çıkartmak boşuna:
Kimseler anlamıyor derdimi.
Dedim ki: Sevgilim yaşatır beni,
adını duysam dirilirim,
Canıma can katar yolladığı haberler.
Sevgilim, ilaçların en güçlüsüdür,
üstündür bütün ilaçlardan.
Sağlığım onun gelmesine bağlı
Onu bir görsem bir şeyim kalmayacak.
Açsın gözlerimi
bedenimi canlandırsın yeniden.
Bir konuşsa vargücüm yerine gelir.
Hastalığım biter gider kucaklayabilirsem onu.
Yedi gün oldu tam,
Sevgilim beni bırakıp gitti.

Görülüyor ki bu şiir, eski Mısır toplumunda yaşayan iki genç insanın birbirlerine karşı hissettikleri derin duyguları bütün ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. Bu tür samimi duyguları dile getiren bir başka şiiri daha okuyucularımıza takdim ediyor ve eski Mısır insanın aşk ve sevgi anlayışını bugünkü kuşakların takdirine bırakıyoruz.

SEVGİ EZGİLERİ

I

Burada seninle suya dalıp yüzmek
Beklediğim fırsatı verdi bana
Duyan ve anlayan gözlere
Gösteriyorum varımı yoğumu.

Deniz kılığım en iyi kumaştan,
İnce ve saydam,
Bak ıslandı da
Nasıl içimi gösteriyor,
Yapışıyor üstüme.

Saklamak boşuna, abayı yakmışım sana.
Yüzüp açılıyorum ama birazdan döneceğim,
Sular püskürterek, dişlerim çatırdayarak.
Yanında olmak için her bahane kabulüm.

Bak, alabalık geçiverdi ellerimden!
Buraya gelirsen
Daha iyi görürsün,
Yaklaşsana yanıma.

II.

Hiçbir şey ayıramaz beni, hiçbir şey
Karşı kıyıda duran sevgilimden.

Şurda, aramızdaki kumlar arasında yatan
Koca timsah bile
Ayrı tutamaz bizi.

Timsah umurumda değil, gidiyorum,
Dalgalar üstünde yürürcesine.
Sevgilimin aşkı sularla akıyor da
Som toprak yapıyor dalgaları,
Üstünde yürüyüp gideyim diye,
Irmak, bizim büyülu denizimiz.

III.

Sevgilimi görmek,
Yaklaşırken,
Güzelliğın böylesi
Gönlümde sonsuz bir sevinç.
Sonsuz zaman geri alamaz
Bana sevgilimin getirdiğini.

IV.

Sevgilim beni sevinçle karşılayınca
Kolları açılmış
Ta uzaklardaki Punt ülkesinden
Döner bir gezgin gibi duygulanırım.

Her şey değişiyor: Akıl, duyular
Cana can katan tuhaf kokulara karışıyor.

Beni öpmek için dudakları aralanınca
Başım dönüyor içmeden sarhoş olmuşum gibi.

V.

Nedimelerinden biri olsam

Boyuna yanında durur,
Bir adım uzaklaşmazdım da
Hayran hayran seyrederdim
Sevgilimin vücudunun
Göz kamaştıran
Güzelliğini.

Çamaşırcısı olsaydım bir ay,
Peçelerinden yıkayıp çıkarırdım
Kolay kolay çıkmayan hoş kokuları.

Bunlardan daha azına da amenna,
Parmağındaki yüzük ya da mühür olsam.

Eski Mısır toplumunun sevgi anlayışını dile getiren bu şiirlerden sonra, şimdi de Eski Doğu'nun bir başka merkezi olan Anadolu'ya geçelim.

C) ESKİ ANADOLU KAVİMLERİNDE KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ

1. Eski Anadolu Tarihine Kısa Bir Bakış

Eski Anadolu kavimlerinde kadın-erkek ilişkilerine temas etmeden evvel, Anadolu tarihini ana hatlarıyla gözler önüne sermek istiyoruz.

Üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları tüm milletlerin çağlar boyunca sahip olmayı arzuladıkları bir coğrafyada yer almaktadır. Üç kıtanın çevrelediği Anadolu yarımadası aynı zamanda Avrupa ve Asya kıtalarını da birbirine bağlamaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu toprakları, dünyanın en önemli boğazlarına da sahip-

tir. Değişik iklim türlerinin yaşandığı Anadolu coğrafyası, yer altı ve yerüstü servetleri bakımından da oldukça zengindir.

Anadolu, kuzeyden ve güneyden yüksek sıradağlarla kuşatılmıştır. Üstelik bu dağlar denize paralel olarak uzandıkları için pek az yerden geçit verirler. Buna karşılık Anadolu'nun doğusu ve batısı göç yollarına açıktır. İşte bu yüzdendir ki Anadolu, tarihin en eski devirlerinden itibaren doğudan ve batıdan birçok kavimler göçüne sahne olmuş, pek çok medeniyete beşiklik etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Anadolu, Doğu ve Batı kültür unsurlarının iç içe karışıp kaynaştığı bir bölge durumuna gelmiştir.

Birçok akarsu ve gölün suladığı Anadolu topraklarının önemli bir kısmında ziraat yapılır. Yüksek yerlerde yaşayan halk ise geçimini daha ziyade hayvancılıkla sağlamaktadır.

Anadolu insanı yüzbinlerce yıl süren uzun bir taş devri kültürleri döneminden geçmiştir. MÖ. 8000'lerde yerleşik hayata geçen ve ilk köyleri kuran Anadolu insanı MÖ. 5000-3000 yılları arasında da taş aletler yanında az miktarda madenin kullanıldığı Kalkolitik devri yaşamıştır. MÖ. 3000-2000 yılları arasına tarihlenen Eski Tunç Çağı, Anadolu'da ilk kez şehirlerin ve şehir kültürünün ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönem, her şehrin bir küçük krallık olduğu dönemdir. Bu çağda Anadolu'da yazı yoktur. Ancak Anadolu üzerine askeri seferler düzenleyen Akkad kralları, Eski Tunç devrinin sonlarında Anadolu'da yaşayan krallıklar ve bu devrin sosyo-ekonomik yapısı hakkında bize önemli bilgiler aktarmaktadırlar. Akkad vesikalarından anlaşıldığına göre, MÖ. 3. Binyıl Anadolu'sunda yaşayan önemli kavimlerin başında Hattiler, Luwiler ve Hurriiler gelmekteydi.

MÖ. 2. Binyıl başlarında Anadolu'ya ticaret yapmak amacıyla gelen Asurlu tüccarlar, Anadolu halkını yazıyla tanıştıracaklar ve böylelikle Anadolu'nun tarihi devirlere kucak açmasını sağlayacaklardır.

MÖ. 1950-1750 yılları arasına tarihlenen **Asur Ticaret Kolonileri Çağı**'nda Asurlu tüccarlar başta bakır ve gümüş madenleri olmak üzere Anadolu'nun pek çok zenginliğini sömüreceklerdir. İki yüz yıl süren bu sömürü düzenine Anadolu şehir devletlerinden biri olan **Kuşşara Krallığı** son verecektir. Gerçekten, Anadolu şehirlerini teker teker fethederek Anadolu'nun ilk siyasal birliğini sağlayan Kuşşara Kralı **Anitta**, büyük bir uzak görüşlülükle iki yüz yıldan beri Anadolu'yu sömüren Asurlu tüccarları Anadolu şehirlerinden kovarak Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na da son vermiştir. İşte, MÖ. 1700'lerden MÖ. 1200'lere kadar Anadolu'nun siyasal kaderine hükmedecek olan Hitit kralları, Kuşşara krallarının soyundan gelmektedirler.

I. Hattuşili ve **I. Murşili** gibi güçlü krallar tarafından gerçekleştirilen fetihlerle her geçen gün biraz daha güçlenen Hitit devleti, **I. Murşili'nin** ölümünden (MÖ. 1550) **Telepinuş'un** tahta çıkmasına kadar (MÖ. 1500) geçen 50 yıllık süre içerisinde bir kaos yaşamış, devlet taht kavgaları ile çalkalanmıştır. MÖ. 1380'de iktidara gelen **I. Şuppiluliuma** zamanında imparatorluk haline gelen Hititler, MÖ. 1296 yılında Kuzey Suriye egemenliği yüzünden Mısır ordusu ile Kadeş Savaşında karşı karşıya gelmişlerdir. MÖ. 1280'de iki devlet arasında eşit şartlara dayalı bir barış antlaşması yapılmıştır. Hititlerin yaşadığı çağda Eski Önasya'nın diğer büyük devletleri başta **Mısır** devleti olmak üzere, **Mitanni**, **Babil**, **Asur** ve **Ahhiyava** devletleriydi. Hititler bu devletlerle çoğu zaman savaşmış, zaman zaman da dostane ilişkiler kurmuştur. MÖ. 1200'lerde cereyan eden Ege Göçleri sonucunda başta Hitit devleti olmak üzere, Mitanni ve Babil devletleri tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Hititlerin yıkılmasından sonra Anadolu'nun doğusunda **Urartular**, Orta Anadolu'da **Frigler**, bu iki büyük güç arasında da kendilerini Hititlerin bakiyesi olarak kabul eden **Geç Hitit Şehir Devletleri** tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır. Bu devletler, MÖ. 7. yüzyıl

sonlarına kadar Önasya'nın yeni süper gücü **Asur'a** karşı amansız bir mücadelenin içerisine girmişlerdir.

Ancak ilginçtir ki, MÖ. 7. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu devletlerin tümü yıkılacak ve yerlerini yeni siyasi güçler alacaktır. Nitekim, MÖ. 6. yüzyılın ortalarında Anadolu'nun doğu kısmına **Persler'in**, batı kısmına da **Lidyalılar'ın** egemen oldukları görülmektedir.

Lidya kralı **Kroisos'u** mağlup eden Pers kralı **Kiros**, MÖ. 546'da tüm Anadolu'nun hakimi olur. İki yüz yılı aşkın bir süre Anadolu'ya egemen olan Persler Makedonya kralı **Büyük İskender'e** MÖ. 333'de yenilince, bu defa Anadolu'nun yeni hakimi İskender olur. İskender'in ölümünden sonra İskender'in komutanları arasındaki mücadeleye sahne olan Anadolu toprakları MÖ. 188 yılında Roma'nın egemenliği altına girer ve Roma İmparatorluğuna bağlı bir eyalet haline getirilir.

Roma İmparatorluğu MÖ. 395 yılında ikiye ayrılınca Anadolu toprakları Doğu Roma'nın ya da Bizans'ın payına düşer. Anadolu toprakları 11. yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş Müslüman Türklerin eline geçmeye başlar. Osmanlı devletinin de çekirdeğini teşkil eden Anadolu toprakları üzerinde günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti egemendir.

Tarihi serüvenini özetlemeye çalıştığımız Anadolu toprakları üzerinde yaşayan topluluklarda kadın-erkek ilişkileri acaba nasıl bir manzara arz ediyordu? Bu sorunun cevabını aşağıda vereceğiz. Ancak, biz bu soruya cevap verirken daha ziyade Eskiçağ Anadolusundaki kadın-erkek ilişkilerini ele alacağız.

2. Eski Anadolu'da Kadın-Erkek İlişkileri

Hatırlanacağı üzere Anadolu'ya yazıyı getirenler Asurlu tüccarlardır. Asurlu tüccarlardan günümüze binlerce tablet kalmıştır.

Bu tabletler içerisinde doğrudan doğruya aile hukukuna temas edenlerin sayısı oldukça azdır ve bu vesikalardaki ifadeler de son derece monotondur. Evlenme ve boşanma olayları ile ilgili olarak bilinen 10-15 kadar vesika, Prof. Dr. Emin Bilgiç ile Prof. Dr. Kemal Balkan tarafından toplu olarak işlenmiş ve yorumlanmıştır. Yayınlanmış olan belgelerin azlığı yüzünden, evlilik anlaşması ile boşanma hadiselerinin muhtelif evrelerini, ayrıntılı bir biçimde tespit etmek mümkün olamıyor. Bu vesikalardan açıkça tespit edilen yegane husus, evlilik kurumunda eşlerin tamamıyla eşit haklara sahip oldukları, ayrılma durumunda da mevcut mal varlığının eşit olarak paylaşıldığı yolundadır.

Yine bu vesikaların tetkikinden anlaşıldığına göre, Koloni Devri Anadolu'sunda (MÖ. 1950-1750) tek kadınla evlenmek esastı. Fakat bu, öyle bir tek evlilik idi ki, erkeklerin birçok odalık ve cariye almalarına engel teşkil etmiyordu. Çünkü, birinci zevcenin hakları, kanunla garanti altına alınmıştı. Bu garanti, miras hukuku ile temin ediliyordu. Boşanan bir çiftin, nikâh dışında tekrardan buluşmasına, kanun ölüm cezası vermekte idi.

Boşanma vesikalarının tetkiki, aşağıdaki sonuçları ortaya koymuştur:

1. Boşanma belgelerinde “ayrılma nedeni” zikredilmemektedir.
2. Boşanma yetkisi her iki tarafa, yani hem kadına, hem de erkeğe tanınmaktadır.
3. Ayrıldığı takdirde koca, mal ve mülkünü karısı ile eşit olarak paylaşmaktadır.
4. **“Koca ve karısı birbirlerini bırakırlarsa beşer mina gümüş tartacaklar”** cümlesi, Anadolu'da evlilik kurumunda, eşlerin aynı haklara sahip olduklarının bir başka ifadesidir.
5. Erkeğe olduğu kadar, kadına da boşanma veya boşama hakkı tanınmaktadır.

6. Çocukların vesayetini anne alabiliyor veya gerektiği zaman bu çocukların bakımı için bir miktar gümüşün nafaka olarak, erkek tarafından kadına ödenmesi şart koşuluyordu.
7. “**Levirat**” denilen evlenme tarzı ve “**kadını satın alma**” diye isimlendirilen evlenmeler, bu çağda Anadolu’da görülmemektedir.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, MÖ. 2. Binyılın ilk çeyreğinde Anadolu’da mevcut âdet ve geleneklerin doğurduğu hukuki düzene göre, kadın evlenirken erkeğe satılmaz, devredilmezdi. Kadına boşanma hakkı tanındığı gibi, çocuklar da ona veriliyordu. Bu durum, Anadolu’nun en eski toplumlarının ana erkil bir aile yapısına sahip olduklarını göstermektedir. **Koloni Devri’nde** de kadın, erkekten aşağı, ikinci sınıf bir yaratık olarak görülmemiştir. O, erkeğin halklarına tam manasıyla sahip olmamakla beraber, kendine has kişiliğini kavramış, bazı temel hak ve özgürlüklerine kavuşmuştur.

Demek oluyor ki, Koloni Devri Anadolu kadını, çağdaş Önasya toplumlarında görülmeyen geniş hak ve yetkilere sahip olup, toplum içerisinde önemli bir yer işgal etmekte idi.

Hititler çağındaki (MÖ. 1700-1200) kadın-erkek ilişkilerine gelince; 20. yüzyılın başlarında, Hitit kanunlarının ana erkil aile geleneklerini aksettirdiği ileri sürülmüştü. Gerçekten, 171. madde, anneye oğlunu aileden kovma veya yeniden kabul etme hakkını tanıyordu. Bundan başka, 192. madde, dul bir kadına, kocasından sonra miras hakkı vermektedir.

Fakat bütün bunlara rağmen, Hitit ailesinin ana erkil bir yapıya sahip olduğu E. Neufeld tarafından reddedilmiş, Prof. Dr. Füzüzan Kınal da Hitit kanunlarında görülen bu ana erkil temayüllerin, MÖ. 3. Binyıl Anadolu’sundaki yerli ana erkil ailelerden kalma geleneklerin izleri olabileceğini ileri sürmüştür.

Gerçekten de, Hitit toplumunun çekirdiğini teşkil eden aile, bütün Hint-Avrupalı kavimlerde olduğu gibi, baba erkil idi. Çünkü Hititlerde evlenme kurumu, bütün baba erkil toplumlarda görüldüğü gibi, kadının satın alınması esasına dayanıyordu. Çünkü damat, kızın babasına “**Kuşata**” denilen bir ağırlık parası (başlık parası) veriyordu. Kıza ise, baba evinden çıkarken, baba mirasına karşılık olarak “**ıvaru**” denilen bir çeyiz parası veriliyordu (Madde 29). Ancak, şu noktanın özellikle belirtilmesi lâzımdır ki, Hititlerde erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkı, Romalılarda olduğu gibi, hudutsuz, kayıtsız ve şartsız değildi.

Hitit aile hukukunda, ailenin kuruluşundan dağılışına kadar geçirilmesi muhtemel olan bütün evrelerin gösterilmesine çalışılmıştır. Buna göre, “**Kuşata**” denilen başlık parası, kızın babasına teslim ediliyordu. Fakat eğer, talip erkek bu evlenmeden vazgeçerse, verdiği kuşata da yanıyordu (Madde 30). Aksi halde, yani kız tarafı sözünden dönerse, erkeğin verdiği başlık, kendisine geri ödeniyordu. Eğer nişanlı bir kız, üçüncü bir şahıs tarafından kaçırılırsa, ilk erkeğin vermiş olduğu kuşata’yı, kızı kaçıran kimse, ödemeye mecburdu (Madde 28-a). Böylece kanunun kız kaçırmayı suç saymadığı anlaşılmaktadır.

Bu suretle evlenen kız, ya babasının evinde oturur veya koca evine giderdi. Yani Hititlerde içgüveyilik usulü de vardı (Madde 36).

Hitit kanunları, evlilik kurumunun boşanma ile bozulmasına dair açık bir madde göstermez. Ancak, “**eğer bir adam**” kanunlarının 31. maddesinde, hür bir adamın bir cariyeyle ayrılması halinde, anneye yalnız bir çocuk verildiği, diğer çocukların ise babaya kaldığı belirtilmektedir. Hür bir kadınla evlenmiş olan bir köle için de durum aynıdır (Madde 32). Hitit aile hukukundaki ilginç maddelerden biri de 29. maddedir. Bu maddede, evlenmiş olmakla beraber, evli-

liğin fiili bir hale gelmediği durumda olan bir kızı, kızın anne-babası, nikâhlısından zorla ayırırlarsa, bu durumda erkeğin verdiği kuşata'nın iki mislini ödemeye mecbur oldukları bildirilmektedir. Demek oluyor ki, Hitit kanunları, her ne kadar evli çiftlerin boşanmasına dair doğrudan doğruya bilgi vermiyorsa da, yukarıdaki kanun maddelerinden, Hitit evlilik kurumunda boşanma hadisesinin mevcut olduğu, kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Hititlerde evlilik kurumunun monogam (tek kadınla) olduğu konusunda, kanunlarda bir açıklık yoktur. Fakat erkeğin, resmi bir mukavele ile evlendiği ilk karısının meşru zevce sayıldığı, bu bağlamda erkeğin daha birçok kadınlar da alabildiği, başka vesikalardan anlaşılmaktadır. Örneğin Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın cariyeleri ve odalıkları dışında üç zevcesi olduğu, bulunan mühürlerden anlaşılmaktadır. Esasen, Hitit aile hukukunda "**Levirat**"ın kabul edilmesiyle, monogami kendiliğinden ortadan kalkmaktadır (Madde 193). **Levirat, kocası ölen çocuksuz bir kadının, kayınbiraderlerinden biri veya kayınpederi ile nikâhlanması âdetidir.** Daha ziyade aile servetinin yabancıya gitmemesi için alınan bu ekonomik tedbir, Babil ve Asur hukukunda olduğu gibi, Tevrat'ta da vardır.

Hitit toplum hayatında aile kurumunun sağlıklı yürüyebilmesi açısından, birtakım cezai tedbirlere de ihtiyaç duyulmuştur. Gerçekten, Hitit kanunlarının II. Levhasında seks ilişkileri, zina ve yakınları ile seksüel ilişki kuranların durumuna geniş yer verilmiş, bu suçları işleyenlere çok ilginç cezalar yöneltmiştir. Bu toplumda, aynı kandan ve aileden gelen insanla cinsel ilişki yasaktır. Bir erkek, babasının ikinci karısı veya baldızı ile ilişkide bulunamaz. Buna karşılık, Levha II 79'a göre, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir kadının kocası öldükten sonra kayınbiraderi ile evlenme hakkı vardır. "**Bir kadının kocası ölürse, dul kadınla kayınbiraderi evlenir; eğer o da ölürse ikinci defa dul kalan kadın, diğer bir kayınbiraderi ile evlenebilirdi.**"

Ancak, Levha II 81'de, bir kadının, kocası sağ iken kayınbiraderi ile cinsel ilişkiye girmesi büyük suçtu. Yasak ilişkileri bir esir kadın işleyecek olursa, ceza değişmektedir: **“Esir kadın dostundan uzaklaştırılır, başka bir şehre gönderilirdi.”** Hitit kanunları, zina konusunda kadına karşı çok serttir. Zina yapan kadının cezası ölümdür. Fakat bu durum, bulunduğu ortamın şartlarına göre değişmektedir. **“Eğer kadın, dağda bir erkeğe yakalanır ve cinsel ilişkiye girmek zorunda kalırsa, bu, kadının değil erkeğin suçudur; ve cezası ölümdür.”** Bu madde ile, bu şartlar altında, kadının yalnız ve kendini savunamayacağı ıssız yerde, kimseyi yardıma çağıramayacağı düşünülerek, ceza, kuvvetli cinse yani erkeğe verilmektedir. Fakat bu durum evde meydana gelirse, suç kadınındır, kadın öldürülecektir. Eğer kocası, zina yapan çifti bulur ve her ikisini de öldürürse, kocaya ceza yoktur. Diğer bir madde de şu şekildedir: **“Koca, zina yapanları yakalar ve onları saray kapısına götürür ve “karım ölmesin” derse, kadın ve aşığı ölümden kurtulur.”** Aksi halde, aldatılan koca: **“İkisi de ölsün”** der. Bu takdirde kral, her ikisini de ölüme mahkum edebilir veya affedebilir.

Görüldüğü üzere, zina olayı mahkemeye intikal ederse, kocanın ve baş yargıç mevkiindeki kralın yetkisiyle **“ölüm veya af”** ile sonuçlanabiliyordu.

Özetleyecek olursak; Hitit toplumunda zina hadisesi kesinlikle hoş karşılanmıyor, en ağır şekilde cezalandırılıyordu. Fakat, Hitit aile hukukunun ve evlilik kurumunun ana prensiplerine ters düşen birçok durumların varlığı da, inkârı kabil olmayan bir gerçektir. Örneğin daha önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi, Mısır firavunları kız kardeşleriyle ve genellikle ablaları ile evlenirler. Bunun bir tek gerekçesi vardır: Firavunlar kendilerini “tanrı-kral” kabul ederler. Bu yüzden kutsal kanın bozulmaması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmenin tek çaresi ise dışarıdan (firavun ailesi dışın-

dan) biriyle evlenmemektir. İşte bu yüzdendir ki firavunlar, kendilerine eş olarak kız kardeşlerini seçmişlerdir.

Hitit imparatoru I. Şuppiluliuma'nın Hayaşa prensi **Hukkanaş** ile yapmış olduğu antlaşma da, Hayaşalıların evlilik kurumuna hangi gözle baktıkları hususunda bize son derece kıymetli bilgiler verir. Bu belgeden anlaşıldığına göre, Hayaşa memleketinde kardeş evliliği âdeti vardı. Bu memleketin insanların çirkin âdetleri bununla da bitmiyordu. Hitit belgelerinden edindiğimiz haberlere göre, vaktiyle Hayaşa'ya **Sororat** adında birisi hükmediyordu. Bu adam, baldızına cinsel ilgi duymuştu. Burada çok evliliğin özel bir şekli söz konusu değildi. Çünkü bu baldızla sürekli bir evlilik birliği yoktu. Bu ilgi, arasıra yapılan münasebetlerde ortaya çıkıyordu. Diğer bir önemli husus, erkek kardeşler arasında cinsel bir bağlılığın bahis konusu olmasıdır ki, buna göre, bir kimse, kardeşinin karısı ile yani yengesi ile cinsel münasebet kurabiliyordu.

Görülüyor ki, Hayaşa âdetleri, Hitit aile hukukuna ters düşmektedir. İşte bu yüzden Şuppiluliuma, kız kardeşini Hayaşa prensi Hukkanaş ile evlendirirken, kız kardeşine Hitit geleneklerine göre muamele edilmesini, ısrarla istemiştir.

Acaba, Hititler devri Anadolu'sunda Hitit erkeği kadına hangi gözle bakıyordu? Aralarındaki sosyal ilişkilerin derecesi ne idi? Belgelerin ışığında bu soruları cevaplandırmaya çalışalım.

MÖ. 2. Binyıl Anadolu belgeleri arasında, kadın-erkek ilişkilerini dile getiren metinlerden, ne yazık ki, şimdilik yoksunuz. Aynı şekilde, Hitit krallarının eşlerine olan samimi duygu ve sevgilerini ifade eden metinler de henüz bilinmiyor. A.M. Darga, bunun nede-nini özel mahiyetteki vesikaların henüz bulunmamış olmasına bağlanıp bağlanamayacağı hususunda tereddütleri olduğunu belirttiikten sonra, **"Kralların, hasta kraliçelerin sağlıklarına kavuşması için yazdıkları dua ve ritüeller, dini nitelikli olmakla beraber,**

herhalde karı-koca sevgisinin bir görünümü olarak da anlaşılmalıdır” demektedir.

Büyük Hitit İmparatorluğu Çağı'nda (MÖ. 1400-1200) böyle belgeler mevcut değilse de, Hitit erkeğinin kadına verdiği değeri ve gösterdiği saygıyı, Hitit krallarının kadın karşısındaki tutumları ortaya koymaktadır. Nitekim, Eski Hitit Devletinin güçlü krallarından **I. Hattuşili**, “yılan”a benzettiği kötü huylu kız kardeşi **Haştayar'ı**, entrikacı davranışları nedeniyle, sadece mal ve mülkünü elinden alarak cezalandırmış, ona karşı herhangi bir fenalık yapılmasını ve öldürülmesini önlemiştir. Hititler, saray entrikalarına karışan erkekleri genellikle ölümle cezalandırdıkları halde, bu tür işlerde rol oynayan kadınları, sürgüne göndermekle yetinmişlerdir.

Hitit kralı **II. Murşili** de, annelerinden anlaşıldığına göre, kadınlara karşı son derece saygılı idi. Nitekim bunun en bariz örneğini, **II. Murşili'nin** Arzava koalisyonuna giren müttefikleri cezalandırması esnasında görüyoruz. Genç kral, Şeha nehri memleketi kralı **Manapa-Dattaş'ın** yaşlı kadınları ve ihtiyar erkekleri elçi olarak göndererek af dilemesi üzerine, yalnız ve yalnız bu yaşlı kadın ve yaşlı erkeklere saygısı yüzünden, asi kralı affetmişti. Murşili, annelerinde, bu olayı şöyle anlatmaktadır: “**Kadınlar ayaklarıma kapandığı için, kadınların isteğine uydum ve Şeha nehri memleketinin içine girmedim ... fakat Manapa-Dattaş'ı ve Şeha nehri memleketini tabiyetime aldım.**”

Hemen hemen aynı ifadeyi, Murşili'nin annelerinin ayrıntılı olarak verildiği geniş versiyonunda da buluyoruz. Bu pasajda, Hitit kralına yalnız Manapa-Dattaş'ın annesi gelir ve ayaklarına kapana-rak şöyle konuşur:

“Efendimiz, bizi mahvetme! Efendimiz, bizi tabiyetine al!”

Bir soylu beyin annesinin yalvarması karşısında Hitit kralının tutumu şu sözlerle belirtilmiştir: **“Bana karşı bir kadın geldiği için ve benim ayaklarıma kapandığı için, kadının isteğine uydum ve bundan dolayı Şeha nehri memleketine gitmedim. Manapa-Dattaş’ı tabiyetime aldım.”**

Homeros’un İlyada adlı destanında da Anadolu kadınına gösterilen saygının derecesini anlamak mümkündür. Zira kadın ve hele ana, Homeros destanlarında hep **“ulu”** sıfatı ile anılmaktadır. Troya’nın başına savaş belasını saran Akalı güzel **Helena’ya** bile, bütün Troyalılar ve müttefikleri saygı gösterirler.

Homeros dünyasının kadını, adı geçen ozanın destanlarında uzun uzun anlatılır. Her yiğidin kız olarak aldığı bir karısı vardır. Evinin hanımıdır o. Ayrıca, **Priamos** gibi ya da Troya önündeki Aka yiğitleri gibi kral ve önderlerin birçok tutsakları da olur. Yağma ettikleri kentlerden aldıkları bu kadınlar; güzel, soylu ve hamaratsalar, yiğitler onları asıl karıları gibi sever ve sayarlar.

Kadının hayatı erkeğinkinden ayrıdır ama, kadın kapalı yaşamaz. Evinin hanımıdır o. Evindeki yetkileri erkeğin yetkilerinden daha fazladır. Ev düzenini o idare eder, hizmetçilere, kâhya kadınlara o buyurur. Onlara iş yaptırmak gerekirse, evin erkeği karısına başvurur. Kadının ilk işi, bütün ev halkının giyimini sağlayacak kumaşları dokumaktır. Günü tezgah başında geçer. Bu işte ne kadar usta ise, kadınlık değeri o kadar büyüktür (İlyada IV, 141-147). İlyada’da bu işi **Maionia’lı** bir kadın yapıyor. Maionia, Lidya’nın doğusunda bir Anadolu bölgesidir. İşlemede, nakışta Anadolu kadınları, hiç şüphe yok ki, daha basit bir hayat süren Aka kadınlarından çok üstündür.

Homeros, Troyalı kadınlar için, **“Helkesipeplos”** sıfatını kullanmaktadır ki, bu kelimenin anlamı, **“elbisesi yerde sürünen”** demektir. Homeros’un anlattığı çağda çok üstün bir uygarlığın ü-

rünlerini toplamış olan Anadolu kadını, giyim kuşam bakımından Akaları çok aşmaktadır.

İlyada'da kadınlar süslerine çok düşkündür. Saçlarının güzelliği üstünde uzun uzun durulur. Destanda çok kullanılan **“güzel ör-gülü”**, **“güzel lüleli”** sıfatları, kadınların Klâsik çağlarda olduğu gibi, saçlarını bir kurdele ile sadece yukarıya kaldırmadıklarına, Giritli Mineonlar gibi lüleli, dalgalı bir saç tuvaleti yaptıklarına işaret eder. Takıp takıştırmaktan da pek hoşlandıkları, Troya kazılarında ortaya çıkarılmış bulunan son derece güzel gerdanlıklardan, yüzüklerden ve iğnelerden anlaşılmaktadır.

Homeros dünyasının Anadolu kadını, tıpkı Hititler çağı Anadolu kadını gibi, temizliğe çok düşkündür. Kadınlar ayrı banyolarda yıkanır ama erkekleri yıkamak da çoğu zaman onlara düşer. Bu işi yalnız hizmetçi kadınlar değil, kral kızları da yapar.

Kadınların ev içinde de, ev dışında da bir sürü işleri vardır. Fakat, çocukları ve hizmetçileri ile dışarıya çıkıp gezmeye de vakit bulurlar. Nitekim Helena, görümcesi **Laodike** kılığına girmiş İris'le surlara çıkar, orada ihtiyarlarla oturup konuşur. Karısı **Andromakhe**'yi de **Hektor** evinde ararken, kent kapılarında bulur (İlyada III, 121 vd.). Homeros dünyasında kadının karışmadığı bir iş varsa, o da yemek pişirmektir.

Bütün bu bilgilerden sonra şunları söyleyebiliriz: Hitit aile hukukunun izlerini, birtakım küçük değişikliklerle, günümüz Anadolu'sunda da görmek mümkündür. Gerçekten Anadolu'da, evlenmenin ilk basamağını oluşturan nişanlanma hadisesinde kızı **“ağır-lık”** ya da **“başlık parası”** tabir edilen bir ödemede bulunulur. Kız, gelin giderken, baba evinden çeyizini getirir. Günümüzde, birinci dereceden akrabalarla evlenmek yasaktır. Geleneklerimiz buna izin vermediği gibi, kanunlarımızda da buna cevaz veren maddeler yoktur.

Diğer Önasya kavimlerinde boşanma sadece erkeğe tanındığı halde, Hitit toplumunda bu hak kadınlara da tanınmıştır ki, bu da, Hitit kadınının boşanma hürriyetine sahip olduğunu, başka bir tabirle erkeğin tutsağı olmadığını, açık ve net bir biçimde ispat etmektedir.

Eski Doğu medeniyetlerinde kadın-erkek ilişkilerini, belgelerin ışığında, gözler önüne sermiş bulunuyoruz. Şimdi de gözlerimizi Eski Batı'ya çevirelim ve Eski Batı dünyasında kadın-erkek ilişkilerinin nasıl bir görünüm arzettiğini ortaya koymaya çalışalım.

Eski Batı denildiği zaman iki büyük medeniyet akla gelmektedir. Bunlardan ilki, Ege ve Yunan medeniyetidir. Diğeri ise Roma medeniyetidir. İşte bu yüzden ki, bu bölümde, yukarıdaki anlayışa uygun olarak önce Ege ve Yunan dünyasındaki kadın-erkek ilişkilerini, ardından da Romalılarıdaki kadın-erkek ilişkilerini ele alıp inceleyeceğiz. Fakat her zaman olduğu gibi, önce söz konusu medeniyetlerin tarihi geçmişlerini ana hatlarıyla gözler önüne sermek istiyoruz.

A) EGE VE YUNAN DÜNYASINDA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ

1. Ege ve Yunan Tarihine Kısa Bir Bakış

Adından da anlaşılacağı üzere, Ege ve Yunan medeniyetleri denilince, başta kıta karası Yunanistan olmak üzere, Ege ve Akdeniz adalarında meydana getirilen uygarlıkların bütünü anlaşılmalıdır. Eski zamanlarda Hellas adıyla anılan kıta karası Yunanistan, bilekten kesilmiş bir el manzarası göstermektedir. Yüksek dağlarla ku-

şatılmış olan bu ülkede tarım yapılabilecek alanlar oldukça sınırlıdır. İşte bu yüzden ki, bu ülkede oturan kavimler, en eski zamanlardan itibaren denizci olmuşlardır. Deniz, engin ufuklarıyla insan kişilik ve karakterinin kuvvetlenmesine yardım ettiği gibi, girişimci insanların da doğmasına yol açmıştır. Ülke içerisindeki akarsuların boyu çok kısa, hatta birçoğu kış aylarında tehlikelidir. Bu bakımdan, nehir trafiğine uygun değildirler. Şu halde denilebilir ki, Hellenler'in tüm yaşantıları deniz olmuş, ve bu da onların yararına olarak, erkenden yüksek uygarlıklarla temasa geçerek kendilerine özgü bir uygarlık yaratmalarını sağlamıştır.

Hellenler'in¹ uygarlık tarihindeki yerlerini belirtmek, ortaya koydukları sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değerleri açıklayabilmek için, tarih sahnesine çıkmalarından evvelki uzun hayatlarını ana hatlarıyla bilmek ve belirtmek gerekir. Bunda da konuya yaklaşım sağlamak için; Batı Anadolu sahilleri, Ege adaları ve asıl Hellas'tan oluşan üç kara parçasını bir bütün olarak ele alıp incelemek yerinde olur.

Genel olarak bakıldığında, MÖ. 2. Binyıl, Ege havzası için gerçekten önemli bir zaman dilimi olarak görülür. Çünkü, ilk kez bu zamandadır ki, yukarıda saydığımız yerlere göçler başlayacak ve bu göçlerle gelen halk grupları, ilerde Hellen kavmini oluşturacaklardır. MÖ. 2. Binyılın başlarında harekete geçen ilk halk grubu **AKALAR** olacak, onları **DORLAR** izleyecektir. Okunabilen yazıları ve seramik eserleriyle kendileri hakkında bilgi edindiğimiz Akalar, gerçekten Hellenler'den bir kavim grubudur. Fakat bizim için asıl önemli olan nokta, bu insanların, Hellenler tarihindeki yeridir.

Şurası kesindir ki, Hellenler'in kendilerine ait vesikalarında, en eski devirlere ait hiçbir bilgi yoktur. Tarihi zamanlarda Hellen tarihçileri, Hellen ırkını otokton (yerli halk) olarak göstermekte

¹ Kıta karası Yunanistan'da (Hellas) oturan en eski halka Hellenler deniliyordu.

iseler de, Hellas'ın en eski halklarının **Karlar**, **Lelegler** ve **Pelasglar** olduğu, bugün artık bilinmektedir. Prehistorya ve arkeoloji araştırmalarının karşılaştırmalı olarak yapılan tetkikleri göstermiştir ki, tarihi zamanlardan önce, bu yerlerde bir kavimler kaynaşması meydana gelmiştir.

Bilindiği üzere, bütün Ege bölgesinde yapılan kazılara rağmen, hâlâ paleolitik veya yontma taş devri kültürünün varlığını gösterecek hiçbir eser ortaya çıkarılamamıştır. Buna karşılık tüm bu ülkelerde, aralarındaki zaman farklarına rağmen, oldukça ileri bir neolitik kültür aşamasının varlığı kanıtlanmıştır.

Hellas'ta neolitik kültürü temsil eden başlıca iki kazı alanı vardır. Bunlar; **Teselya'da** ortaya çıkarılan **Sesklo** ve **Dimini** prehistorik kültürleridir. İleri bir köy manzarası gösteren bu kültürlerin bulunduğu sahada ortaya çıkarılan **“megaron”** tipi evler, ilk defa tarihi zamanlarda geniş olarak tanımlanan ev örneklerinin ilk tipi olması bakımından, ilgi çekicidirler.

Hellenler'in, genel olarak **“KARLAR”** diye adlandırdığı en eski halk, bizim **“EGELİLER”** dediğimiz insanlardır. MÖ. 2. Binyıl başlarına doğru, yukarıda söylediğimiz gibi, **AKALAR** diye isimlendirilen esas Hellenler gelecektir. Daha sonra, MÖ. 12. yüzyıldan itibaren **DOR** adı verilen kavimler, bu yerleri çiğneyeceklerdir. Ve bunun arkasından, dünyanın bir kısmı karanlık bir çağa girecektir. Bunu izleyecek olan tarihi devirler ise, bizim, asıl üzerinde duracağımız konular olacaktır.

NEOLİTİK DEVİR	MÖ. 5. ve 4. Binyıllar
EGELİLER	MÖ. 3. Binyılın ortaları
AKALAR	MÖ. 2. Binyıl
DORLAR	MÖ. 2. Binyıl sonu (MÖ. ca. 1100'ler)
KARANLIK DEVİR	MÖ. 1100-900
HELLEN ORTA ÇAĞI	MÖ. 9. – 7. yüzyıllar

Gerek Orta Yunanistan ve gerekse Peloponez’de (Mora yarımadası) yapılan kazılarda, MÖ. 2. Binyıl başlarına tarihlenen tabakaların kalın bir kül katmanıyla kaplı olduğu ve bu yangın tabakasının üzerindeki yapı katlarında da bir kültür değişikliği olduğu görülmüştür. Bu durum, MÖ. 2. Binyıl başlarında Yunanistan’a yeni bir kavmin geldiğine işaret etmektedir. Bu yeni gelen kavmin, Homeros destanlarında “**Akhaïoslar**” diye adlandırılan **Akalar** olduğu kabul edilmiştir.

Akaların beraberlerinde getirdikleri ve kıta karası Yunanistan’da geliştirdikleri kültüre “**Orta Helladik**” adı verilir. Bu kültür, Anadolu’da **Orta Tunç**, Girit’te **Orta Minos**, Ege adalarında da Orta Kikladik kültürleriyle çağdaştır. Başka bir tabirle, Yunanistan’ın Orta Tunç kültürüne “**Orta Helladik**” adı verilir. Zaman bakımından bu devrin sınırları kesin olarak tespit edilememekle beraber, MÖ. 2. Binyılın ilk yarısına tarihlenebilir.

Akaların (Mykenler) kökeni ve onların nereden geldikleri hususunda bugüne kadar değişik görüşler ortaya atılmıştır. Fakat ağırlıklı olan görüş, Akaların Anadolu’dan Yunanistan’a geçen kavimlerle Orta Avrupa’dan gelen İndogermen asıllı kavimlerin karışımından meydana gelmiş melez bir kavim oldukları yolundadır. Ancak şunu hemen belirtelim ki, Akaların kültüründe Anadolu unsurları daha ağır basmaktadır.

Peloponez’deki Aka (Myken) medeniyeti, MÖ. 2. Binyılın başlarından MÖ. 16. yüzyıla kadar bir takım aşamalar geçirmiştir. Bu dönemden itibaren ise onların tarih sahnesinde faal bir rol oynamaya başladıkları görülür. Özellikle Girit adasıyla yoğun ilişkilerde bulunan Akalar, MÖ. 1600’lerden başlayarak bu adadaki Minos kültüründen ziyadesiyle etkilenmişler ve güçlü hükümdarlara ait oldukları anlaşılan büyük saraylar, kaleler ve anıtsal mezarlar inşa ederek yüksek ve orijinal bir kültür meydana getirmişlerdir. Bu kültür, genel olarak en önemli merkezlerinden biri olan **Mykenai**

şehrinden dolayı, **“Myken Kültürü”** olarak anılmaktadır. Fakat bazı otoriteler, bu kültürü tek bir şehre maletmektense, o dönemde Yunanistan'da oturan Akaların tümüyle ilgili göstermeyi daha uygun bulduklarından, **“Myken Kültürü”** yerine **“Aka Kültürü”** demeyi tercih etmektedirler. Biz de bu görüşe katılıyoruz.

Bu devirde Peloponez'in siyasal yaşantısına bir göz atacak olursak, **“polis”** adı verilen bir takım şehir devletlerinin mevcut olduğunu görürüz. Bu şehir devletlerinin en önemlileri; **Mykenai, Sparta, İolkus, Pylos, Argos, Orchomenos** ve **Thebes** idi. Bu şehirlerin her biri **“Vanaks”** ya da **“basileus”** denilen beyler tarafından idare ediliyordu. Bey, yüksek bir tepenin üzerinde kurulmuş etrafı surlarla çevrili bir şatoda oturmakta, halk ise bu şatonun eteğindeki kasabalarda veya yöredeki açık köylerde yaşamakta ve çiftçilikle geçinmekte idi.

Homeros destanlarından öğrenildiğine göre; şehir beyleri arasında genellikle sıkı dostluk ve akrabalık bağları bulunmaktadır. Bu krallar veya beyler birbirlerini ziyaret etmekte, birbirlerinin şerefine şölenler tertiplemekte ve değerli armağanlar sunmakta idiler. Esasen, MÖ. 16. yüzyıldan başlayarak tüm Yunanistan'da tam bir kültür birliğinin bulunması, bu krallıklar ve beylikler arasındaki sıkı ticari ve kültürel ilişkilere işaret eder. Fakat bu şatolarda birçok entrikaların çevrilip, cinayetlerin işlendiğini, zengin ganimetler, güzel kadınlar ya da verimli topraklar uğruna bu şehir beyleri arasında kanlı mücadeleler olduğunu da yine Homeros'tan öğreniyoruz.

Görülüyor ki, bu şehir devletleri arasında birlik yoktu. Fakat buna rağmen, tehlike anında içlerindeki en kuvvetli şehir beyinin liderliği altında toplanıyorlardı. Onların merkezi bir devlet kuramamalarını Yunanistan'ın coğrafi durumuna bağlayabiliriz. Belki de onlar, bağımsızlıklarına olan aşırı düşkünlükleri yüzünden bir araya gelemiyor, bir disiplin altına girmekten kaçınıyorlardı.

Bu devirde Anadolu'ya bakıldığında, Hititlerin merkezi bir devlet kurdukları görülür. Çünkü Anadolu'nun coğrafi konumu, Hititlerin tüm Anadolu'yu tek bir merkezden idare etmeleri için gayet elverişli bir durum arz ediyordu. Böylece Akalar, MÖ. 16. yüzyılın başlarına kadar bir yerleşme dönemi geçirmişlerdi. Aynı yüzyılın ortalarından (MÖ. 1550'ler) itibaren ise, onların tüm Ege ve Akdeniz dünyasında etkin bir rol oynamaya başladıkları görülür. Fakat bu etkinliğin siyasi bir etkinlik olduğu söylenemez. Onlar sadece ticari anlamda bir etkinlik sağlamışlardı. Gerçekten bu devirde Aka (Myken) gemileri dört bir yana ticari amaçlı seferler yapıyorlardı. **Troya, Miletos, Efesos, Müskebi** ve hatta batıdaki **Libari** adalarında yapılan kazılarda Geç Helladik I (MÖ. 1550-1500) ve **Geç Helladik II** (MÖ. 1500-1400) devrine ait keramiklerin bulunması, bu ticaretin en belirgin delilleridir. Geç Helladik II devrinde (MÖ. 1500-1400) **Rodos** adasında da bir yerleşme merkezi kuran Akalar, bu üs sayesinde Doğu Akdeniz ve Küçükasya'nın batı sahil memleketleri ve hatta Mısır'la yoğun ticari ilişkilerde bulunuyorlardı.

Bu devirde tüm Ege ve Akdeniz adaları Girit'teki **Minos Krallığı'nın** siyasi egemenliği altında idi. **Peloponez'deki** şehir devletleri de şüphesiz Minos Krallığı'nın hakimiyeti altında idiler. Bu durum, MÖ. 15. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. MÖ. 1400'lerde Akalar Girit'i ele geçirerek **Knossos** kentini tahrip etmişlerdir. Bu olayla birlikte Ege dünyasının liderliği Akalara geçmiş oluyordu. Knossos'un tahribi, Eskiçağ tarihinde büyük önem taşır. Bu olay aynı zamanda Aka medeniyetinin en parlak çağının başlangıcına işaret eder.

MÖ. 1400-1250 yılları arasındaki dönem, Akaların özellikle Peloponez Akalarının siyasi bakımdan en güçlü oldukları dönemdir. Çünkü bu dönemde Akalar, bütün Ege ve Akdeniz adalarını kolonize ettikleri gibi, Anadolu'nun batı ve güney kıyılarında önemli

üsler kurmuşlardı. Adı geçen bölgelerde yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen Aka keramikleri, bu kolonizasyon hareketinin en kuvvetli delilleridir.

Anadolu'nun batı ve güney kıyılarında gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılan Aka keramikleri, Hitit metinlerinde geçen **Ahhiyavalılarla** Homeros destanlarındaki Akaların aynı kavim olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmiştir.

Adları ilk kez Hitit kralı II. **Tuthaya** zamanına tarihlenen **Madduwattaş metinlerinde** geçen Ahhiyavalılar, MÖ. 15. yüzyılın sonlarından Hitit devletinin yıkılmasına kadar geçen zaman dilimi içerisinde Hitit krallarını devamlı meşgul etmiş görünüyolar. Ancak özellikle IV. Tuthaya döneminden itibaren (MÖ. 1250-1220) **Ahhiyava Krallığı'nın** Eski Önasya dünyasının büyük devletlerinden biri haline geldiği anlaşılmaktadır. Zira Hitit kralları, Ahhiyava krallarına yazdıkları mektuplarda, onlara ancak eşit kralların birbirlerine diyebilecekleri "**biraderim**" tabiri ile hitabetmişlerdir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Ahhiya Krallığı sözü edilen dönemde Anadolu'ya istila etmeye çalışıyor ve bunun için Batı Anadolu'daki Hitit vasali olan küçük beylikleri isyana teşvik ediyor, onlara askeri yardımlarda bulunuyordu.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Hitit metinlerinde geçen Ahhiyava Krallığı'nın etki sahası ile Aka keramiklerinin yoğun bir biçimde yayıldığı coğrafi alan arasında büyük paralellikler vardır. Bu da bizde Hitit metinlerindeki Ahhiyavalılar ile Homeros destanlarında geçen Akaların aynı kavim oldukları kanaatini uyandırmaktadır.

Hitit metinlerinde Ahhiyavalılar, Homeros destanlarında da Akalar olarak adlandırılan bu denizci kavim, yukarıda da belirttiğimiz gibi, daha MÖ. 1600 yıllarından itibaren Ege ve Akdeniz memleketleriyle ticarete başlamışlar, bu arada Eski Doğu ve Eski Batı dünyaları arasında bir kültür köprüsü görünümündeki Girit uygarlı-

ğından epeyce etkilenmişlerdi. Rodos'ta, Kıbrıs'ta ve irili ufaklı öteki Akdeniz adalarında birçok koloniler kuran Akalar, Batı Anadolu kıyılarını da ihmal etmemişlerdi. Hititlerin güçlü oldukları dönemlerde Anadolu kentleriyle daha ziyade ticari ilişkiler kurmakla yetinen bu kavim, Hitit devletinin zayıflık gösterdiği dönemlerde özellikle Batı Anadolu kıyı kentleri üzerinde, siyasal etkinlik sağlayabilmenin yollarını aramıştı.

Bize göre, merkezi Peloponez yarımadasındaki Mykenai kenti olmak üzere, Batı Anadolu kıyıları ile Ege ve Akdeniz adalarını da içine alan bir deniz imparatorluğu görünümündeki Ahhiyava devletinin en güçlü olduğu dönem, Hitit İmparatorluğu'nun da en güçlü olduğu döneme rastlar. Çünkü Anadolu'da güçlü bir Hitit devletinin varlığı, Akaların Doğu Akdeniz limanlarıyla güvenli bir şekilde ticaret yapmalarına imkân veriyordu. Halbuki, IV. Tuthalya'nın iktidarı döneminde Hitit İmparatorluğu yer yer parçalanmaya başlamıştı. Gerçekten, güneydeki Arzava beylikleri mütemadiyen isyan halinde idiler. Kuzey Anadolu'daki Gaşkalar ise devamlı surette Hitit devletini uğraştırmaktaydılar. Bu arada gelişen Asur devleti, gittikçe güçlenerek kendisini Hititlere bile **"Büyük Devlet"** olarak kabul ettirmeyi başarmıştı. Anadolu'nun siyasal bakımdan çöküş manzaraları gösterdiği bu ortam içerisinde Akdeniz'de de bazı korsanlar türemişti. Başka bir tabirle, Hitit devletinin zayıflaması, Akalı tüccarların Akdeniz'de güvenli bir şekilde dolaşmalarını imkânsız hale getirmişti. Geçimi tamamıyla deniz ticaretine dayalı bir kavim için, bu durum son derece kötü idi. Zira Yunanistan'ın coğrafi durumu zaten tarıma elverişli değildi. Bu durumda Akalar ne yapacaklardı? Onların yapabileceği tek şey, hiç değilse Karadeniz sahillerinde yeni pazarlar elde etmektir. Başka bir tabirle, henüz daha bakir bir vaziyette olan Karadeniz kıyıları, Akalar tarafından kolonize edilecekti. Fakat, bunu gerçekleştirebilmek için de onların, öncelikle Çanakkale Boğazı'ndan (Hellespontos) geçmeleri gerekiyordu.

Halbuki, adı geçen boğaz, Troyalıların elinde idi. Yeni mahareçler elde edebilmek için tek çare, Troyalıları buradan atmaktı. İşte Troya Savaşlarının gerçek nedeni bu olmalıdır. Halbuki Homeros, Troya Savaşlarının nedenini bir kadın kaçırma olayına dayandırmaktadır. Adı geçen ozana göre Troya kralı **Priamos'un** oğlu **Paris**, Aka beylerinden **Sparta** kralı **Menelaos'un** güzel karısı **Helena'yı** kaçırmış, Aka beyleri de Mykenai kralı **Agamemnon'un** liderliğinde toplanarak Troya Krallığına savaş ilân etmişlerdi. Fakat hemen belirtelim ki, Helena'nın kaçırılması hadisesi, Troya Savaşlarının görünürdeki nedeni idi.

Doğu ve Batı dünyalarını ilk kez karşı karşıya getiren Troya Savaşlarını, "**Eskiçağın Birinci Dünya Savaşı**" olarak kabul edebiliriz. Çünkü bu savaşta, iki tarafın da birçok müttefikleri vardır. İlyada II'deki **Gemiler Kataloğu'nda**, Troya'ya hücum eden Akalı müttefiklerin bu savaşa kaçır gemiyle iştirak ettikleri ve başlarında hangi liderlerin bulunduğu uzun uzun anlatılır.

Akalar bu savaşa yaklaşık 1200 gemiden oluşan büyük bir filo ile katılmışlardı. Destanda baş kumandan **Agamemnon**, birçok adanın ve tüm **Argos'un** kralı olarak konuşur. Gerçekten Agamemnon, Yunanistan'ın en kudretli şehri olan Mykenai'nin beyi idi. O'nun bu savaşa 100 gemiyle katılması ve **Arkadyahlara** da 60 gemi vermesi, ne kadar zengin ve güçlü olduğunu açıkça ortaya koyar. Halbuki, sözde karısı kaçırılan Sparta kralı Menelaos, bu savaşa 60 gemiyle iştirak etmişti. Bu da gösteriyor ki, Mykenai kralı Agamemnon, "**Primus inter pares**" yani "**eşitler içerisinde birinci**" idi.

İlyada II'de, Troyalıların müttefikleri hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre, Troya müttefiklerinin bulunduğu saha, **Propontis** (Marmara) ve **Troad'dan** (Çanakkale yöresi), **Miletos** ve **Likya'ya** kadar uzanan Batı Anadolu bölgesini kapsıyordu.

Homeros'a göre 10 yıl kadar devam eden Troya savaşlarını Akalar kazanmıştır. Arkeolojik buluntulara göre bu savaşlar, MÖ. 1240-1230 yılları arasında cereyan etmiştir.

Görülüyor ki, Troya savaşları cereyan ederken Hitit İmparatorluğu henüz ayaktadır. Ancak, İmparatorluğun her köşesinde isyan hareketlerinin başlamış olması yüzünden Hititler, uzun süre hakim oldukları Troya bölgesi halkına, ne yazık ki, gerek ekonomik gerekse askeri bakımdan hiçbir yardımda bulunamamışlardır.

Fakat hemen belirtelim ki, Troyalılar savaşı kaybetmelerine rağmen, Akaların amaçlarına yine de ulaşamadıkları, yani Boğazları geçerek Karadeniz sahillerini kolonize edemedikleri görülüyor. Zira, çoğunluğunu Ege ve Akdeniz adalarında oturan kavimlerin oluşturduğu yeni bir göç hareketi başlamıştır. Tarihte **Ege Göçleri** ya da **Deniz Kavimleri Göçü** adıyla anılan bu kavimler hareketi, başta Hitit İmparatorluğu olmak üzere, Mitanni ve III. Babil (Kaslar) gibi MÖ. 2. Binyılın büyük devletlerini ortadan kaldırmış ve Mısır devletine de çok zor anlar yaşatmıştır. Mısır kaynaklarından öğrendiğimize göre, Akalar da birdenbire kendilerini bu göç hareketinin içerisinde bulmuşlardı. Daha sonraları memleketlerine dönmüşlerse de, bu defa da yurtlarının Dorlar tarafından istilâ edildiğine tanık olmuşlardır. Bütün kaynaklarını Troya savaşlarında tüketen ve ardından da Ege Göçlerinin akıntısına kapılan Akaların, memleketlerini Dor istilâsından kurtaracak güçleri kalmamıştı. Bu yüzden ki, onların bir kısmı Dor egemenliğini kabul etmek zorunda kalırken, bir kısmı da yurtlarını terk ederek Ege adalarına ve Anadolu kıyılarına göç etmişler ve Batı Anadolu'da kurulan İyon medeniyetine katkıda bulunmuşlardır.

Anadolu'daki Hitit İmparatorluğu MÖ. 1200 dolaylarında Ege Göçleriyle yıkılınca, onlardan kalan siyasal boşluğu, kökenleri son derece farklı olan birçok irili ufaklı devletlerin doldurmaya çalıştığını görüyoruz. Bunlardan **Frigler** ve **Urartular**, en kuvvetli olanlar-

dır. Akıp giden zaman içerisinde Frig devleti **Kimmerler**, Urartular da **Asurlular** tarafından yıkılmış, bunların yerini de başka devletler doldurmuştur. MÖ. 6. yüzyıla gelindiğinde Batı Anadolu'da Lidya devletinin hakim olduğu görülüyor. Anadolu'nun geri kalan kısmına da Asur İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Pers devleti hakim olmuştur. Ancak Perslerin bununla yetinmedikleri anlaşılıyor. Zira, onların hedefi, hem Anadolu hem de Yunanistan'ın tamamına hakim olmaktır. İşte bu yüzden ki, Doğu ve Batı dünyalarının ikinci kez karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz olacaktır.

MÖ. 546 yılında Pers kralı **Kiros**, Lidya kralı **Kroisos'u** başkenti **Sardes'te** kuşatıp Lidya devletine son verince, bütün Anadolu toprakları Perslerin egemenliği altına girdi. Daha önceleri Lidya devletine vergi ödeyen İyonya'daki şehirler artık Perslere vergi ödemeye başladılar. Ancak, MÖ. 6. yüzyılın sonlarına doğru İyonya şehirlerinin ödediği gümrük vergilerinin Persler tarafından artırılması, İyonyalılarla rekabete giren Fenikeli tüccarların Persler tarafından desteklenmesi ve himaye görmesi, siyasal bağımsızlığını kaybetmiş olan İyonya şehirlerinin ekonomik olarak da yok olmaları anlamına geliyordu. Boğazların kontrolü de Perslerin eline geçtiği için İyonyalılar için Karadeniz Bölgesinde yeni koloniler kurma imkânı da kalmamıştı. İyonya'da tarımla uğraşanların topraklarını genişletme imkânları da yoktu. Bütün bu etkenler, MÖ. 6. yüzyılın sonunda İyonya'da büyük bir kaynaşmaya yol açtı. **Miletos** tiranı **Aristagoras**, İyonya'da Perslere karşı duyulan hoşnutsuzluktan yararlanarak MÖ. 500 yılında Miletosluları ayaklandırdı ve İyonya'nın kurtarıcısı olarak ortaya çıktı.

Miletos'un ayaklanması büyük bir hızla diğer kentlere de yayıldı. Kentler, başlarındaki Pers yanlısı tiranları devirerek bağımsızlıklarını ilân ettiler. İyonyalılar bu mücadeleyi uzun süre yardım almadan sürdüremeyeceklerini anlayınca Yunan şehir devletlerinden yardım istediler. Yunanistan'ın en büyük askeri gücü olan

Sparta o sıralarda dışarıda Argos'la, içeride de **Helotlar**'ın² ayaklanmasıyla uğraşıyordu. Bu yüzden Sparta, İyonyalılara yardım edemedi. Buna karşılık **Atina** şehir devleti 20, Miletos'la bir ittifak antlaşması olan **Eretria** da 5 gemi gönderdiler. Diğer Yunan şehir devletleri ise tamamıyla pasif kalmayı tercih ettiler.

Doğrusunu söylemek gerekirse, İyonya ayaklanması milli bir nitelik taşımaktan uzaktı. Çünkü, ne bütün İyonya kentleri bu ayaklanmaya katılmıştı ve ne de katılanlar arasında tam bir birlik vardı. Eğer bu ayaklanma, ilerde çıkacak olan Pers-Yunan savaşlarına neden olmasaydı, Yunan tarihindeki diğer benzerleri gibi, sıradan bir ayaklanma olarak kalacaktı.

On yıllık bir hazırlık devresinden sonra Persler harekete geçtiler. Herodotos'tan öğrendiğimize göre, MÖ. 490-479 yılları arasına tarihlenen onbir yıllık zaman dilimi içerisinde Yunan kent devletleri ile Pers orduları arasında gerek karada gerekse denizde birçok muharebeler cereyan etti. Sparta ve Atina'nın önderliğinde Perslere karşı verilen mücadele, Yunan kent devletlerinin zaferiyle sonuçlandı. Eskiçağ tarihinde Doğu ile Batı arasında cereyan eden bu ikinci raundu da yine Batı Dünyası kazanmış oluyordu.

Savaş meydanlarında galip gelemeseler de Persler, Yunanistan'ı istilâ etmek fikrinden vazgeçmiş değillerdi. Bu defa onlar masa başı oyunları ile Pers-Yunan Savaşlarının galibi olan iki büyük Yunan kentini, Sparta ile Atina'yı birbirlerine düşman ettiler. Bu iki şehir devleti ve müttefikleri MÖ. 431-404 yılları arasına tarihlenen **Peloponez Savaşlarında** kıyasıya bir mücadelenin içersine girerek, gerek askeri, gerekse ekonomik yönden birbirlerini tükettiler. Peloponez Savaşları, Pers kralına diplomasi yoluyla Yunanistan'ın iç işlerine karışmak fırsatını verdi. MÖ. 386 yılında Yunan kent devletleriyle Pers Büyük Kralı arasında yapılan "**Kral Barışı**", Persle-

² Sparta'da her türlü haklardan yoksun insanlar.

rin tüm Yunanistan'a egemen olmalarını sağladı. Ancak bu egemenlik, Makedonya kralı **Büyük İskender'in** ortaya çıkmasıyla son bulacaktır. Babası **II. Filip'in** ölümü üzerine MÖ. 336 yılında iktidara gelen İskender, Yunan birliğini sağladığı gibi, 13 yıl içerisinde Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kuracaktır. Doğal olarak bu imparatorluk yüzyıllarca Perslerin egemen olduğu topraklar üzerinde kurulmuştur. İskender'in Doğu'ya yapmış olduğu sefer, Doğu ile Batı kültürlerinin karışıp kaynaşmasına ve yeni bir sentezin oluşmasına zemin hazırlamıştır ki, bu yeni sentezin adı, tahmin edileceği üzere **HELLENİZM'dir**. MÖ. 330-30 yılları arasına tarihlenen Hellenizm dönemine, üç kıtaya egemen olacak olan Romalılar son vereceklerdir.

Ege ve Yunan dünyasında meydana gelen tarihi hadiseleri ana hatlarıyla gözler önüne serdikten sonra şimdi asıl konumuza, Eski Yunan'da kadın-erkek ilişkileri ve aile hayatı konusuna dönebiliriz.

2. Eski Yunan'da Kadın-Erkek İlişkileri ve Aile Hayatı

Yunan toplum yapısı içindeki en küçük birliği aile meydana getiriyordu. Tam bir aile; karı, koca ve çocuklardan oluşmaktaydı. Ev kölelerini de bu gruba dahil edebiliriz. Karısı, kızları ve küçük yaştaki erkek çocukları yasa karşısında reşit olmadığından, koca ve baba, **kyrios (efendi)** sıfatıyla, fiilen onların ve ailenin tüm varlığı üzerindeki otoriteyi temsil ediyordu. Böyle bir aile, sadece yasal bir birlik değil, aynı zamanda **Zeus Herkeios** kültünün ve önemli tanrılarla ilgili aile törenleri olan öteki kültlerin uygulamalarında bir tapınım birliği idi. Diğer taraftan aile, iktisadi bir birlikti.

Ailenin en önemli görevlerinden biri, çocukların yetiştirilmesi idi. Çocuğun doğumundan sonra baba, bu çocuğu büyütüp büyütmemek hakkına sahipti. Yani, doğumdan sonraki birkaç gün içerisinde bu çocuğu terk edebilirdi. Çocuğun kabul edilmemesine daha

çok hastalıklı ya da zihinsel özürlü olması veya ailede yeteri derecede çocuk bulunması, ailenin yeni doğan çocuğu yetiştirebilecek ekonomik güçte olmaması durumlarında baş vurulurdu. Özellikle kız çocukları bu konuda hiç şanslı değillerdi. Yeni doğan bebek halka açık bir yere bırakılırdı, böylece başkaları onu bulma ve büyütme imkânına sahip olabiliyorlardı. Eğer baba tarafından çocuğun yetiştirilmesi kararlaştırılırsa, ailenin büyüdüğüne işaret olarak evin kapısına erkek çocuk için bir zeytin dalı, kız çocuğu için ise pamuk iplikleri asılırdı. Doğumun beşinci veya onuncu gününde çocuk bir aile içi kutlaması ile (**amphidromia**) evin ocak başına getirilir ve böylece resmen tanınmış olurdu. Çoğunlukla adını da bu sırada alırdı. İlk erkek çocuğa kural olarak dedesinin ismi verilirdi. Artık bundan sonra çocuğun terk edilmesi yasal olarak mümkün değildi.

Çocuğun ilk altı yaşına kadar bakımı, erkek olsun kız olsun, anne ve kadın hizmetçiler tarafından yapılırken, baba bu dönemde hemen hiçbir şeye katılmazdı. Genelde erkek çocuklar yedi yaşına girdiğinde, ev kölelerinden birinin yanına verilirlerdi. Bir nevi pedagoğ olarak görülmesi gereken bu kişinin asıl görevi, o sırada başlayan okuldaki derslere giderken onlara refakat etmek ve aralarında homoseksüel yaklaşımların doğmasına engel olmaktı.

Aynı yaştaki kızlar ise annelerinin koruması altında kalmayı sürdürüyorlardı. Pedagoğ ayrıca, büyütme görevini üstlendiği çocuğun görgü ve terbiye kurallarına uygun bir şekilde yetişmesini sağlardı. Pedagoğların sırf bu işte kullanılan bir de boğumlu sopaları olurdu. Yasal olarak çocuğun okula gönderilmesi zorunluluğu olmasa da, Atinalı bir baba, toplumun manevi baskısı altında kendisini bunu yapmaya zorunlu hissederdi.

Nasıl kız çocuklar, hayatın önemli hususiyetlerini annelerinden ya da ablalarından öğreniyorlarsa, erkek çocuklar da erkekler dünyasının görev ve yükümlülüklerini babalarından öğrenirlerdi.

Eski dönem ekonomik yapısında en sık rastlanan ve aile içinde tercih edilen meslekler, zanaatkârlık, esnaflık ve çiftçilik idi. Erkek evlat çoğu zaman daha küçük yaşta, kendi babasının yanında bu meslekleri önemli ölçüde öğrenmiş olurdu. Fakat çocukluk döneminin sadece daha sonraki yaşlarda gerekli olan bilgilerin öğrenilmesi ile sınırlı olmadığını, oyun ve eğlence için de vakit olduğunu, yalnız orijinal olarak ele geçen oyuncaklar değil, aynı zamanda birçok vazo resimleri de göstermektedir.

Çocukların eğitimi ve yetiştirilmeleri ile ilgili olarak vermiş olduğumuz bu özet bilgiden sonra şimdi de evlilik, düğün ve kadının konumu gibi konulara kısaca temas etmek istiyoruz.

MÖ. 451 yılında çıkarılan **epigami yasasına** göre, Atina'da hukuki bir evlilik yapabilmek için Atina vatandaşı olmak şarttı. Bu şartı taşıyan kişiler, evlilikten önce "**engyesis**" adı verilen bir antlaşma yaparlardı. Bu hukuki işlem, tanıklar önünde ve bir yanda damat öte yanda gelinin vasisi yani **kyrios** olmak üzere iki taraf arasında yapılırdı. Kyriosun (vasi), normal şartlarda gelinin babası olması gerekirdi, o yoksa gelinin en yakın erkek akrabası olurdu. O zamana kadar gelin üzerinde bütün haklara sahip olan Kyrios, bunları evlilikle birlikte damada aktarırdı. Fakat, kocanın karısına karşı gösterebileceği keyfi davranışlara karşı bazı koruyucu hakları elinde tutardı. **Engyesiste** (evlilik akdi) **drahoma** gibi konular yer alırdı. Yasal olarak kyrios, drahomayı vermekle yükümlüydü. Fakat evliliğin tamamlanabilmesi için gelinin erkeğe daimi olarak teslim edilmesi gerekiyordu. Aile servetinin yabancı kişilere gitmesini engellemek için akrabalar arası örneğin amca ile yeğenler arasında veya kardeş çocukları arasındaki evliliğe sık rastlanırdı. Şüphesiz kadın, evleneceği erkeğin seçiminde hemen hemen hiçbir söz hakkına sahip değildi. Erkekler genellikle ailenin geçimini sağlayabilecek ekonomik bir dayanağa kavuştukları otuz yaşında evliliğe adım atmaktaydılar. Halbuki, kızların evlenme yaşı onaltı ile onsekiz

arasındaydı. Hatta bazen daha erken yaşta da evlendikleri olurdu. Kızların erken yaşta evlendirilmelerinin nedeni ise, Yunan erkeğinin büyük önem verdiği bekâretin garanti altına alınmasıydı.

Düğüne bağlı dinsel törenler ve aile içi kutlamaları tanrılara, özellikle evlilik tanrıları olan **Zeus** ve **Hera**'ya yapılan dualar ve kurbanlar ile başlardı. Daha sonra gelin ve damat için dinsel bir yıkanma töreni yapılırdı. Bu iş için, geline uzun boyunlu ve üzerlerinde genelde düğün sahneleri işlenmiş olan amforalar ile **Kallirhoe** kaynağından su getirilirdi. Daha sonra kız babasının kendi evinde verdiği kutlama yemeğine geçilir, akşam ise gelin, çeyizi ile birlikte bir arabaya bindirilip, annesi ve damat tarafından yeni evine götürülürdü. Kapının önünde damat geline bir ayva verirdi, evin içinde ise, ocağın yanında yeni evlilerin üzerine **katachysmata** (hurma, incir, ceviz ve bozuk para) dökülürdü. Daha sonra arkadaşları dışarıda her türlü şakalar yaparken onlar gerdek odasına geçerlerdi. Ertesi gün yeni evlilere hediye verilirdi.

Atinalı kadınların evlilikteki yaşantılarına gelince, konuyla ilgili yazılı eserlerin bir bölümünde, evli bir kadının hayatı, dış dünya ile teması olmayan bir tutuklunun hayatına benzetilmiştir. Ancak bu görüşün ne dereceye kadar doğru olduğu tartışmaya açıktır. Evli bir kadının evin dışında da bağımsız hareket edip edemeyeceği, her şeyden önce onun ailesinin konumuna bağlıydı. Üst tabakadan ve maddi durumu iyi ailelerin kadınları, evdeki hayata, yoksul vatandaşların kadınlarından daha fazla bağımlıydılar. Hizmetçiler ve esir kadınların yardımını alarak başta yünün hazırlanması ve kumaş dokunması olmak üzere, evdeki etkinliklerle uğraşırlardı. Yoksul ailelerdeki evli kadınlar ise genelde geçimlerini dışarıdan temin etmek zorundaydılar. Onlar genellikle yardımcı işçi olarak tarlada, satıcı olarak pazarda veya yardımcı olarak diğer evlerde çalışırlardı. Fakat ailesinin ekonomik durumu daha iyi olan bir kadın, Doğu haremleminde olduğu gibi dış dünyadan tamamen koparılmamıştı.

Bu kesimin kadınları da halka açık dini kutlamalara katılma, erkekler gibi sahne oyunlarına gitme, doğum, düğün veya ölüm gibi aile bireylerini ilgilendiren önemli hadiselerde evden çıkma fırsatını yakalayabiliyorlardı. Evli çiftlerin birbirlerine karşı olan insani duygularına gelince, bunun pek kuvvetli olduğu söylenemez. Zira âdetler ve yasalar, bir erkeğin metresi veya evindeki esir kadınlarla cinsel arzularını tatmin etmesi veya geneleve gitmesi gibi olguları sınırlandırmamıştı.

Evliliğin asıl anlamı, en azından demokratik Atina'nın resmi anlayışına göre, daha sonra ailenin servetini miras olarak devralacak çocukların nikahlı bir eşten doğmalarını garanti altına almaktı. Kuşkulu durumlarda babalığın ispatını sağlayan bugünkü yöntemler olmadığı için, daha önce ifade ettiğimiz gibi, gelinin bakire olması gerekiyordu. Öte yandan, bir kadının evlilik dışı ilişkisinin ortaya çıkması durumunda, kocanın karısını boşaması yasa gereği idi. Hatta evli erkek, suçüstü durumunda, rakibini öldürme hakkına sahipti. Fakat genelde böyle durumlarda para cezası verilmekteydi. Bu arada, bir ırza tecavüz varsa, bu baştan çıkarmadan daha hafif bir suç olarak kabul edilirdi. Suçlu kadın, boşanmadan sonra takı takma ve dini kutlamalara katılma yasağı ile toplum içinde damgalanırdı. Bununla beraber böyle bir kadına, diğer normal boşanmalarda olduğu gibi, drahoması geri verilirdi. Fakat bazan, aldatılmış kocanın, yüklüce bir maddi kayba uğramaktansa, karısının bu durumunu örtbas etme yoluna gittiği olurdu. Ayrılımlar elbette başka nedenlerle de olmaktaydı. Erkeğin eşini yasal olarak boşayıp daha zengin bir kadınla evlenmesi sık görülen bir durumdu. Esasında erkeğin sadece ayrılığı ilân etmesi yeterliydi. Kadın ise, boşanmak istediği durumlarda ya babasını ya da erkek kan hısımlarından en yaşlısını bu işle görevlendirmek veya **Areios Pagos'a** yani şehrin mahkemesine başvurmak zorundaydı. Anlaşmalı boşanmalar da toplum içinde normal karşılanıyordu. Boşanma durumunda çocuklar baba-

nın bakım ve korumasından yararlanırlardı. Her türlü durumda kadının drahomasının geri verileceği daha önceden yazılı bir anlaşma ile belirtilirdi. Bunun için ve erkeğin aklına estiği gibi ayrılmaya kalkmasına karşı bir koruma olarak teminat akçesi yatırılırdı.

Burada kısaca temas edilen ilişkiler, Klâsik Dönem Atina'sı için geçerlidir. Kadının konumu zaman içerisinde değişime uğramıştır. Atina'da **epigami yasalarının** yürürlüğe girmesinden önce, Atinalılar öteki Yunan polislerinden gelen kadınlarla evlenebilirlerdi. Bunun yanı sıra, Yunanistan sınırları içerisinde de farklı uygulamalar vardı; örneğin Sparta'da, eski **Lükurgos yasalarına** göre, Spartalıların kadın ve kızlarının, cinsel alanda bile, şaşılabilecek derecede büyük bir toplumsal özgürlüğe sahip oldukları görülmektedir.

Bu bilgileri aktardıktan sonra şimdi de gözlerimizi Eski Batı'nın diğer büyük merkezi Roma'ya çevirelim.

B) ROMA DÜNYASINDA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ

1. Roma Tarihine Kısa Bir Bakış

İtalya, Avrupa kıtasından büyük bir dalgakıran şeklinde ayrılan ve Akdenizin ortasına doğru uzanan bir yarımadadır. Bu yarımada, bir taraftan Sicilya yoluyla Afrika'ya, diğer taraftan Kuzey yahut Yukarı İtalya ve Alp geçitleri yoluyla Orta Avrupa'ya bağlıdır. Bu yarımadanın üç tarafını çeviren deniz, İtalya'nın erken dönemlerden itibaren diğer Akdeniz ülkeleriyle temasını sağlamıştır. Yüksek medeniyetler, yarımadanın girintili çıkıntılı olan ve oldukça geniş ovalara sahip bulunan batı bölgelerinde doğmuştur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Akdeniz'in göbeğinde yer alan İtalya yarımadası birçok kavmin istilâsına uğramıştır. Bu kavimler içerisinde Etrüsklerin yeri son derece önemlidir. Etrüskler, MÖ. 8. ve 6. yüzyıllar arasında ilk büyük medeniyeti ve şehir devletlerini

kurmuşlardır. Bir Etrüsk şehri olan Roma, elverişli konumundan dolayı yalnız İtalya tarihinde değil, fakat dünya tarihinde de çok önemli bir rol oynamıştır. MÖ. 509 yılında Roma'da krallık rejimi yıkılmış ve yerine Roma Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet idaresi ilk asırlarda iç karışıklıklar (**Partici-Pleb mücadelesi**) ve komşu kavimlere karşı verilen sürekli mücadeleler yüzünden sarsıntıya uğramış, fakat MÖ. 3. yüzyılın ilk yarısında **Samnit harpleri** ve **Epirus** kralı **Pirrhos'un** seferinden sonra bütün İtalya'ya sahip olmuştur. MÖ. 3. yüzyılın ortalarına doğru ekonomik nedenler Roma'yı Batı Akdeniz'in en büyük deniz kuvveti olan Kartaca ile harbe sürüklemiş ve bu iki devlet arasında bir asırdan fazla sürmüş olan düello, Kartaca'nın yıkılması ve Batı Akdeniz bölgesinin Roma'nın egemenliği altına girmesiyle sona ermiştir. Bundan sonra Roma, MÖ. 2. yüzyıldan başlayarak, Doğu Akdeniz bölgesine önem vermeye başlamış, burada Hellenizm devletlerine karşı ilk zamanlar bir koruma, sonraları bir fetih politikası takibederek, MÖ. 2. ve 1. yüzyıllarda sırasıyla **Makedonya, Yunanistan, Anadolu'nun** büyük bir kısmı, **Suriye** ve son olarak da **Mısır'ı** almak suretiyle Akdeniz çevresindeki Roma ülkeleri halkasını tamamlamıştır. Fakat Roma, MÖ. 130 ile 30 yılları arasında bir takım iç karışıklıklara sahne olmuş ve mutlak bir rejim kurmuş olan **Julius Sezar** gibi kudretli insanlar bile bu buhranları tamamıyla ortadan kaldıramamışlardır. Ancak **Avgustus**, imparatorluk rejimini kurmak suretiyle Roma Devletini ve Roma'nın egemen olduğu çok geniş bir coğrafyayı sürekli bir barışa kavuşturmuştur. MS. 2. yüzyılda en geniş hudutlara sahip olan imparatorluk, 3. yüzyıldan itibaren gerilemeğe başlamış, 4. asırdaki **Diocletianus** ve **Konstantinus** reformları sonunda devlet teşkilâtında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu arada Hristiyanlığın gelişmesi ve bir devlet dini olması, Roma'nın sosyal bünyesinde de değişimlere yol açmıştır. 4. yüzyılın sonuna doğru imparatorluk, biri batıda diğeri doğuda olmak üzere iki büyük

bölüme ayrılmış, bunlardan “**Batı Roma İmparatorluğu**”, **German** kavimlerinin baskısı yüzünden bir asır bile yaşayamamış ve 476 yılında yıkılmıştır. Buna karşılık “**Doğu Roma İmparatorluğu**”, yaklaşık daha 1000 yıl varlığını korumuş ve İstanbul’un 1453 yılında Türkler tarafından fethiyle ortadan kalkmıştır.

Roma tarihi hakkında verdiğimiz bu özet bilgiden sonra, şimdi de Roma’da Aile Hayatı ve Kadın-Erkek İlişkileri konusunu gözden geçirmeye çalışalım.

2. Roma’da Aile Hayatı ve Kadın-Erkek İlişkileri

Roma toplumu, esas itibariyle İtalyan halkın kurduğu bir cemiyettir. Her ne kadar **Etrüsk** kralları **Roma’nın** siyasi ve kültürel hayatında önemli etkiler yapmışlarsa da, bundan Roma’nın tamamıyla Etrüskleştirilmiş olduğu manasını çıkarmak yanlış olur. Bulunan en eski yazılı belgeler, krallık devrinde **Latince’nin** resmi dil olarak kullanıldığını göstermektedir. Tradisyonun, en eski toplumsal durum ve dini hayat hakkında bize verdiği tablo da bariz bir Latin karakteri ortaya koymaktadır.

Bunu her şeyden öne Roma cemaatinin temeli ve en küçük birliği olan Roma ailesinde görüyoruz. Roma ailesi, aile reisi ve babanın başkanlığı altında karısı, çocukları, gelinleri ve torunlarından kurulmuş olan bir topluluktur. Bu ailede erkek evlatlar reşit, ve hattâ çoluk çocuk sahibi olsalar dahi, yine babanın emri altında idiler. Bunlar ancak baba ölünce serbest kalarak, evlerinde birer aile reisi olurlardı. Yalnız kız çocuklar, evlendikleri takdirde, babanın emrinden çıkarlar ve karıştıkları ailenin reisine tâbi olurlardı.

Fakat Roma ailesinde, aile reisine böyle kan akrabalığı ile bağlı değil de, başka türlü sebeplerle ona tâbi olan bazı kişiler de vardı. Bunlar da yanaşmalar ve köleler idi. Aile içinde, babanın oğlu ile kölesi arasında yer tutan yanaşmalar, ya fetih ve istilâlar veyahut da

ekonomik nedenler yüzünden hukukunu kısmen kaybetmiş ve çeşitli hizmetler yapmayı garanti ederek aile reisinin himayesine sığınmış kimselerdi. Yanaşmalar genel olarak her işle uğraşabilirler, hattâ mal mülk de edinebilirlerdi. Fakat neleri varsa, hepsi kendilerini koruyan efendinin (**patronus**) mülkiyeti altında kalırdı. Efendi bunların menfaatlerini, özellikle mahkemelerde, korumak mecburiyetindeydi; bunu yapmazsa ceza görürdü. Yanaşmalar da, adını taşıdıkları bu efendinin genel masraflarına yardım etmek ve ona sadakat göstermekle mükelleftiler. Fakat buna karşılık köleler, hukuken ailenin mallarından sayılırlardı. En eski Roma ailesinde pek az köle olduğu, onların da ev ve tarla işlerinde çalıştırıldıkları anlaşılıyor. Bunlar sonraları Roma devletinin büyümesi, memleketin refaha kavuşması ve lüksün başlaması ile aileler içinde çoğalmışlar ve aynı zamanda büyük teşebbüslerin de ucuz işçileri olmuşlardır.

Söylediğimiz bu Roma ailesinin en önemli özelliği baba erkli oluşu ve babanın mutlak hakimiyeti idi. Gerçekten burada baba, evinde âdetâ bir kral gibi idi. Bütün ömrünce ailesinin fertleri üzerinde mutlak bir surette hükmederdi. Malına tasarruf eder gibi, ailesine tasarruf ederdi. Örneğin karısını veya oğlunu köle olarak satabilirdi. Oğulları, en yüksek memurluklara çıksalar bile, baba hayatta olduğu müddetçe, hiçbir servet sahibi olamazlardı; kazandıkları her şey babanın olurdu. Sonra, baba bu aile fertlerinin işlediği suçlarda bizzat hakimlik ettiği için, şayet takdir ederse, örneğin reşit olmuş evlâdını bile öldürebilirdi. Hiçbir kimse, hattâ devlet dahi, buna bir şey diyemezdi. Roma'da aile fertlerinin, babanın elindeki bu hayat ve ölüm hakkından kurtulması için epey bir zaman geçmiştir.

Roma ailesinin cemiyetteki rolü ve önemine gelince, baba otoritesinin bu kadar mutlak oluşu, eski Roma ailesine gayet sağlam bir merkezi nizam verdikten başka, babanın kayıtsız ve şartsız

hükmetmesi cemiyet hayatında sıkı bir disiplin ruhunun, mutlak bir itaatın, örf ve âdetlerle daima canlı ve sıcak tutulmasını sağlamıştır. Gerçekten, eski Roma hayatının en esaslı gayelerinden biri, Romalıyı yüksek bir otoriteyi tanımaya, itaat etmeye ve emretmeye alıştırmaktı, çünkü eski Romalı için, başta kral olmak üzere, bütün Roma memurlarının devlet içindeki durumu, bir babanın aile içindeki mevkiinin devlet çapında büyütülmüş mukabil şekli idi. İtaat fikrini besleyen bu aile atmosferi içinde yetişmiş Romalı böylece, devletin memurlarına ve kanunlarına kayıtsız şartsız hizmete ve itaata, daha küçük yaştan itibaren alıştırılmış oluyordu. Bundan dolayı, mübalâğa etmeden denilebilir ki, Roma devletinin kuvvetli olmasında, büyümesinde, cihan hakimiyetine erişmesinde, Romalıyı fert olarak kuvvetli yapan, bu özellikleri daima sıcak tutmuş olan Roma ailesinin de büyük payı vardır.

Roma ailesinin cemiyet içindeki önemini kısaca gözler önüne serdikten sonra, şimdi de evlilik, düğün ve kadının konumu hakkında bir şeyler söylemeye çalışalım.

Yasal bir evliliğin zorunlu şartlarından biri, evleneceklerin bedensel olarak yeterli olgunluğa ulaşmış olmasıydı. Bunun için, erkek çocuklarda 14, kız çocuklarında ise 12 yaş yeterli görülmekeydi. İkinci şart, evlenecek olanlar arasında baba tarafından bir akrabalığın olmamasıydı. Ayrıca eğer bunlar aile reisinin sorumluluğu altında bulunuyorlarsa onun iznini almak gerekirdi. Fakat ortalama evlilik yaşı kızlarda 16 ile 20 ve erkeklerde 27 ile 30 yaş arasındaydı. Tam geçerliliği olan bir evlilik ancak her iki tarafın Roma vatandaşlığına sahip olması durumunda veya taraflardan birinin Roma'nın değil de Roma ile arasında **Conubium anlaşması** (söz konusu kişiyle evlenme hakkı anlaşması) olan başka bir topluluğun vatandaşlığına sahip olması durumunda gerçekleşebilirdi.

Evliliğin iki şekli vardı; “**manus evliliği**” denilen birincisinde gelin, kendi ailesinin egemenliğinden çıkıp kocasının veya onun

ailesinin manusu (egemenliği) altına girerdi. Bu tür evlilikte kadın, sorumluluğuna geçtiği ailenin tam üyesi olarak kendi mülküyle birlikte evin diğer kız çocukları gibi miras hakkına da sahip olurdu. Manus evliliği yalnızca soylu vatandaşlar olan **particiler** arasında yapılabilirdi.

Evliliğin başka bir çeşidinde, kadın, kendi ailesinin otoritesi altında kalırdı. Böyle bir manus dışı evlilik, tanıklar önünde yapılan bir evlilik antlaşması ile gerçekleşirdi. Bu evlilik, kadını, kocasının ailesinin üyesi yapmazdı. Böylece kadın doğum ile birlikte kendisi ne verilen soyadını ve kendi şahsi servetini elinde tutmaya devam ederdi. Manus dışı bağımsız evlilik en yaygın tarzı ve Geç Cumhuriyet dönemi sonuna doğru hemen hemen tek evlilik şekli buydu. Böyle bir evlilikte manustaki formaliteler söz konusu olmadığından ayrılma da daha basitti. Ayrılma, eşlerin karşılıklı olarak anlaşarak ve tek taraflı isteğe bağlı olarak ikiye ayrılırdı; kural olarak, boşanmak isteyen taraf, bir temsilci aracılığı ile bu kararını eşine bildirirdi. Kadının zina etmesi ve bunun ispatlanması durumunda ayrılma zorunluydu; onun dışında, boşanan kadına çeyizinin geri verilmesi gerekiyordu ve bu, erkeğin girişebileceği keyfi boşanmalarda bir çeşit güvenceydi.

Yunanlılarda olduğu gibi Romalılarda da düğün belli bir takım dini ve ailevi seremonileri içeriyordu. Nişanlılık aşamasında delikanlı kıza bir yüzük hediye eder ve kız bu yüzüğü sol elinin dördüncü parmağına takardı. Düğün gününden bir gün önce gelin o zamana kadar kullandığı kızkılık giysilerini bırakır ve oyuncakları ile birlikte bunları tanrıça **Vesta'ya**³ adardı. Gelinin üzerine **Herakles düğümü** ile pamuktan bir kemerle bağlanan uzun beyaz bir tunik ve bunun üzerine de sarı-kırmızı bir palla giydirilirdi. Gelinin saçları bir mızrak ucu uzunluğunda altı uzun örgüye ayrılır, pamuk ipliği ile

³ Eski Roma'da ocak tanrıçası

sarılır ve tutulus (tepesi sivri başlık) biçiminde tepede tutturulurdu. Gelin bunun üzerine de kırmızı bir duvak takardı. Düğün günü, sabahın erken saatlerinde gelin ailesinin evinde tanrıların bu konudaki görüşünün öğrenilmesi amacı ile bir kurban kesilir ve hayvanın iç organlarına bakılırdı. Bunu yazılı evlilik antlaşmasının düzenlenmesi izlerdi. Gelin ve damat, gelinin refakatçısı olan ve ilk evliliğinde bulunması gereken yaşlıca bir kadının huzurunda birbirlerine sağ ellerini değdirirlerdi. Düğün yemeğinden sonra gelin, henüz anne ve babası yaşayan üç erkek çocuk tarafından meşaleler ışığında ve “**Thalassio**”⁴ bağrıışları arasında şiirler okunarak damadın evine götürülürdü. Buraya gelindiğinde gelin kapının direklerine yağ sürer, yünden kalın örgülerle sarınırdı, daha sonra kapı eşiği üzerinde havaya kaldırılırdı. Atriumda koca sembolik olarak kadına su ve ateş vererek onu evin üyeliğine almış olurdu. Evliliğin ilk gecisini izleyen günde kurban kesilir, akraba ve tanıdıklar için yemek verilirdi. Ancak evliliğin geçerli olması için bir anlam taşımayan bütün bu kapsamlı törenlerin her zaman her yerde yapıldığı pek kabul edilebilir bir şey değildir. Eğer gelin dul veya boşanmış bir kadın ise, zaten bu sıralananlar yapılmazdı.

Roma aile ve toplumunda kadınların konumunun nasıl görüldüğüne gelince, yasal olarak eşinin ve onun babasının hakimiyetinde olan manus evliliğindeki kadınlar ile, eşitlik temelinde manus dışı evlilik süren kadınlar arasında şüphesiz önemli farklar vardı. Hukuki açıdan kocasına ya da onun aile reisine bağlı olmakla birlikte, manus evliliğindeki bir kadın, aile ve toplum içinde fiilen kocasıyla eşit görülürdü. Romalıların karılarıyla ilişkileri, onlara daha başlangıçta, örneğin Klâsik dönem Atina’sında alışılmış olandan

⁴ “Thalassius için” anlamındaki bu bağrıış, kaçırılmış bir Sabin kadını ile evliliği çok mutlu geçtiğinden “zıfa” tanrısı katına yükseltilmiş Romalı delikanlının ardından gelmektedir.

daha geniş ölçüde bağımsızlık tanımlarıyla belirlenirdi. Kadın evde de dışarıda da kocası ile birlikte şöenlere katılırdı. Kadınlar sadece tiyatroya değil, arena ve sirkteki oyunlara da giderlerdi; halka açık hamamlar günün bazı saatlerinde ya da erkeklerle aynı zamanda onlara da açıktı. Klâsik dönem Yunan kadınlarına oranla Romalı kadınlar daha iyi bir eğitim alırlardı. Kadınların Yunan klâsiklerini okumaları alışlagelmiş bir durumdu. Cumhuriyet dönemi sonlarında kadının bağımsız yeri, özellikle Roma kenti yüksek sosyetesinde, en çok da lüks, zenginlik ve politik entrikaların etkisi altında soysuzlaşmaya başlamıştı. Çoğu zaman, sefahat âlemleri, geleneklerin çözülmesi ve boşanmanın yaygınlaşmasıyla kendini gösteren bu bozulmayı, o günün şairleri şiirlerinde dile getirmişlerdir. Augustus dönemi evlilik yasalarıyla ve daha sonra çıkarılan aynı doğrultudaki düzenlemelerle devlet, bu ahlaki çürümeye çareler bulmaya çalışmıştır. Fakat bu konuda yeterince başarılı oldukları söylenemez. Ancak yine de, orta ve aşağı halk sınıfları evlilikte sadakate önem vermişler ve bu konuda üst sınıflarla tamamen ters düşen bir tablo sergilemişlerdir.

Eski Doğu ve Eski Batı medeniyetlerinde kadın-erkek ilişkilerini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık.

Şimdi, çalışmamızın esasını teşkil edecek olan Eskiçağda yaşanmış büyük aşklar konusuna geçebiliriz.

Bu bölümde ele alacağımız aşk öykülerini birtakım kategorilere ayıracağız. Öncelikle tanrılarla tanrıçalar arasında yaşanan aşkları, ardından da tanrılarla insanlar arasında yaşanan aşkları gözler önüne sereceğiz. Daha sonra ise insanlar arasında yaşanan aşklardan bazı kesitler sunacağız. İnsanlar arasında yaşanan büyük aşkları da, bazı alt başlıklar halinde ele almamız, konunun daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacaktır. İnsanlar arasında yaşanan aşkları kendi içerisinde; çok sevenler ve aşklarına sadık kalanlar, aşk uğruna ölenler, aşklarına ihanet edenler ve aşkta ihanete uğrayanlar olmak üzere üç başlık altında incelemeyi düşünüyoruz.

A) TANRILARLA TANRIÇALAR ARASINDA YAŞANAN AŞKLAR

1. Tanrıça İnanna ile Çoban Tanrı Dumuzi'nin Aşkı

Sümer mitlerinin birçoğu hırslı, saldırgan ve iddialı aşk tanrıçası **İnanna** (Akkadların İştari) ile kocası çoban-tanrı **Dumuzi** (Kitab-ı Mukaddes'teki **Tammuz**) çevresinde dönmektedir.

Dumuzi'nin tanrıçaya kur yapışı iki versiyonda anlatılmaktadır. Birincisinde, Dumuzi İnanna'nın gönlünü kazanmak için çiftçilik tanrısı **Enkimdu** ile rekabet eder ve tehditlerle onun yarıştan çekilmesini sağlar. Diğerinde ise Dumuzi, İnanna'nın sevgilisi ve kocası olarak hemen kabul görmüş gibidir. Fakat İnanna ile evliliğinin cehennem azabıyla sonuçlanacağını pek tahmin etmemektedir. Bu öykü, en iyi korunmuş Sümer mitlerinden biri olan "**İnanna'nın Ölüler Âlemine İnişi**"nde anlatılır. Söz konusu mitte anlatılanları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Çoban Dumuzi'nin kur yaptığı ve evlendiği aşk ve savaş tanrıçası, "**Göklerin Kraliçesi, İnanna, ölümler diyarına giderek buranın da kraliçesi olmaya ve belki de ölümleri diriltmeye karar verir. Uygun tanrısal yasaları derler ve kraliçelere özgü giysileri ve takılarıyla süslenerek "dönüşü olmayan ülkeye"** gitmeye hazırlanır.

Ölümler diyarının kraliçesi, İnanna'nın ablası ve amansız düşmanı olan Sümer'in ölüm ve karanlık tanrıçası **Ereşkigal'dir**. Haklı olarak, ablasının hüküm sürdüğü diyarda kendisini öldürteceğinden korkan İnanna, hizmetine koşmaya her an hazır olan veziri **Ninşubur'a** üç gün içinde geri dönmezse, tanrıların toplantı salonundaki yıkıntıların yanında kendisi için bir ağıt yakmasını söyler. Sonra da Sümer panteonunun baştanrısı **Enlil'in** kenti **Nippur'a** gidecek ve İnanna'yı koruması, ölümler diyarında öldürülmesine izin vermemesi için ona yalvaracaktır. Eğer Enlil reddedecek olursa, bilgelik tanrısı, "**sular ve okyanuslar tanrısı**" **Enki** (Ea)'nın kenti **Eridu'ya** gidecektir. Enki'nin muhakkak imdadına yetişeceğinden emindir.

Bundan sonra İnanna ölümler diyarına iner ve Ereşkigal'in **lapislazuliden** (kıymetli lacivert taş) yapılmış tapınağına yaklaşır. Kapıda, kim olduğunu ve neden geldiğini soran başkapıcı ile karşılaşır. İnanna, ziyareti için sahte bir bahane uydurur ve kapıcı, hanı-

mından aldığı talimatlar doğrultusunda, İnanna'yı ölümler diyarının yedi kapısından geçirir. Her bir kapıdan geçtikçe, karşı çıkmasına bakılmaksızın, giysileri ve takıları birer birer elinden alınır. Nihayet en son kapıdan geçince, her şeyi elinden alındığı için çırlıçıplak kalır. İnanna çıplak vaziyette ve diz çökmüş olarak Ereškigal ile ölümler diyarının herkesi korkutan yedi hakimi Anunna tanrılarının önüne getirilir. Anunna tanrılarının yedisi birden ölüm bakışlarını ona yöneltince İnanna bir cesete döner ve bir kazığa asılır.

Böylece üç gün üç gece geçer. Dördüncü gün hanımının geri dönmeyeceğini gören Ninşubur, onun verdiği talimatlar uyarınca tanrıları sırayla dolaşmaya başlar. Tıpkı İnanna'nın öngördüğü gibi hem **Enlil** hem de **Nanna** yardım etmeyi reddederler. Fakat, Enki, onu hayata geri döndürmek için bir plân yapar. İki cinsiyetsiz yaratık olan **kurgarra** ve **kalaturra'yı** yaratır ve “yaşam yiyeceği” ile “yaşam içeceği”ni vererek, “**doğuran ana**” Ereškigal'in “**çocukları yüzünden**” hasta yattığı ölümler diyarına gitmelerini buyurur; çıplak ve örtülmemiş Ereškigal sürekli olarak “**Vay benim içim**” ve “**Vay benim dışım**” diye inlemektedir. Kurgarra ile kalaturra da onun acısını paylaşırcasına, feryatlarını “**Benim içimden senin içine**”, “**benim dışımdan senin dışına**” sözleriyle birlikte tekrarlayacaktır. Bundan sonra kendilerine armağan olarak ırmakların suyu ve tarlaların tahılı sunulacaktır, ama Enki bunları almamaları için onları uyarır. Bunun yerine “**Bir çivide asılı olan cesedi bize verin**” diyecekler ve onlara verdiği “**yaşam yiyeceği**” ile “yaşam içeceği”ni onun üzerine serpecekler, böylece ölmüş olan İnanna'yı dirilteceklerdir. **Kurgarra** ile **Kalaturra**, Enki'nin buyurduklarını eksiksiz olarak yerine getirir ve İnanna canlanır.

İnanna tekrar hayata dönmüştür ama dertleri henüz bitmemiştir. Çünkü kapısından içeri giren her kim olursa olsun, kendi yerine bırakacağı birini getirmediğiçe yukarıdaki dünyaya dönemeyeceği, ölümler diyarının çiğnenmez kuralıydı. İnanna için de aynı kurallar

geçerliydi. Nitekim yeryüzüne çıkmasına izin verilmiştir, ama yerini alacak başka bir ilah bulmayı başaramazsa tekrar yer altı dünyasına dönmek zorunda kalacaktır. Onu geri götürme talimatını almış birçok kalpsiz cin de kendisine eşlik etmektedir. Bu korkunç yaratıklarla takibe alınan İnanna, önce **Umma** ve **Badtibira** adlı iki Sümer kentini ziyaret etmek üzere yola çıkar. Bu kentlerin koruyucu tanrıları olan **Şara** ve **Latarak**, dünya dışından gelen bu ziyaretçiler karşısında dehşete kapılarak çuvaldara bürünür ve tozun içinde İnanna'ya secde ederler. İnanna, onların bu alçak gönüllülüğünden hoşnut kalır; cinler onları ölümler diyarına sürüklemekle tehdit edince cinlere engel olur ve böylece iki tanrının hayatı kurtulur.

Yolculuklarına devam eden İnanna ve cinler, Sümer kent devleti **Uruk** (Erek)'ta bir bölge olan **Kullab'a** gelirler. Bu kentin kralı, çoban-tanrı **Dumuzi'dir**. Karısı işkence ve ölüm gördüğü ölümler diyarına gittiği için üzülecek yerde, “**soylu bir giysi giyerek bir tahta oturmuştur**”, yani aslında karısının başına gelen talihsizliği kutlamaktadır. Bu duruma çok öfkelenen İnanna, ona “**ölüm gözü**”yle bakar ve Dumuzi'yi alıp ölümler diyarına götürmeleri için onu cinlere teslim eder. Dumuzi'nin beti benzi atar, ağlamaya başlar. Dumuzi, elini bir yılan eline ve ayağını bir yılan ayağına çevirecek cinlerden kaçıp kurtulmasına yardımcı olması için Güneş Tanrısı **Utu'ya** yalvarır.

Utu üç kez araya girer ama Dumuzi'yi İnanna'nın gazabından kurtaramaz. Dumuzi'yi alıp ölümler diyarına götürürler. Bu dramatik hadise, “**Dumuzi'nin ölümü**” adlı mit'te bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serilmektedir.

Bu acıklı hadise şiirsel bir tarzda kaleme alınmıştır. Ereklı (Uruk) çoban Dumuzi, ölümünün yakın olduğu içine doğunca göz yaşları içinde acı bir ağıt yakarak ovaya çıkar:

**Gözyaşlarıyla dolmuştu yüreği,
Ovaya çıktı,**

Gözyaşlarıyla dolmuştu yüreği çobanın,
 Ovaya çıktı,
 Gözyaşlarıyla dolmuştu yüreği Dumuzi'nin,
 Ovaya çıktı,
 Astı boynuna kavalını (?),
 Tutturdu bir ağıt:

Ağıt yak, ağıt yak,
 Ey ova, bir ağıt yak!
 Ey ova, bir ağıt yak, bir feryat tuttur (?!)
 Çağanozları arasında ırmağın, bir ağıt yak!
 Kurbağaları arasında ırmağın bir ağıt yak!
 (Ağıt) sözleri dökülsün dudaklarından anacığımın,
 (Ağıt) sözleri dökülsün dudaklarından anacığımın
 Sirtur'un.

(Ağıt) (?) sözleri dökülsün dudaklarından beş ekmeği(?)
 olmayan (?) ananın,
 (Ağıt) (?) sözleri dökülsün dudaklarından on ekmeği (?)
 olmayan ananın,
 Öldüğüm gün kimsesi kalmayacak ona bakacak (?),
 Ovada, anacığım gibi, yaşlar döksün (?) benim gözlerim-
 den de,
 Ovada, kızkardeşim gibi, yaşlar döksün (?) benim gözle-
 rimden de,

Şiirin devamında, Dumuzi yatıp uyur ve kötü olayların haber-
 cisi olan uğursuz bir rüya görür:

Tomurcuklar (?) arasında yere yattı, tomurcuklar (?)
 arasında yere yattı.

Çoban, tomurcuklar (?) arasında yere yattı.

Tomurcuklar (?) arasında yatarken çoban, bir rüya gördü,

Kalktı-bir rüyaydı bu, titredi (?) –bir hayaldi bu,

Gözlerini oğuşturdu elleriyle, afallamıştı.

Şaşkınlığa düşen Dumuzi, tanrısal şair, şarkıcı ve rüya yorumcusu olan kızkardeşi Geştinanna'yı yanına çağırır ve gördüğü uğursuz rüyayı ona anlatır:

Rüyam, ey kızkardeşim, rüyam,

İşte bu rüyamın canevi!

Sazlar yükseliyor etrafımda, sazlar filizleniyor her tarafımda,

Yapayalnız duran bir kamyş, başını eğiyor benim için,

Çift çift duran kamyşlardan, ayrılıyor biri oradan benim için,

Ağaçlıklı koruda, uzun (?) ağaçlar yükseliyor korkuyla etrafımda,

Su dökülüyor kutsal yüreğimin üstüne,

Çıkarılmış tabanı (?) kutsal güğümünden,

Düşmüş kancadan, kancaya asılı duran kutsal maşrapam,

Kaybolmuş çoban değneğim,

Bir puhukuşu tutturmuş bir ...,

Bir kuzu tutuyor pençelerinde bir şahin,

Tozlarda sürünüyor lacivert sakalları genç keçilerimin,

Ağıldaki koyunlarım eşeliyor yerleri bükülmüş ayaklarıyla,

(Paramparça) güğüm devrilmiş, hiç süt dökülmemiş,

**(Paramparça) maşrapa devrilmiş, Dumuzi yaşamıyor
artık,**

Rüzgârın eline verilmiş koyun ağılı.

Ağabeyinin rüyası Geştinanna'yı da derinden sarsar:

Ey ağabeyim, hayırlı değil bana anlattığın rüyan!

Ey Dumuzi, hayırlı değil bana anlattığın rüyan!

**Sazlar yükseliyor etrafında, sazlar filizleniyor her tara-
fında.**

Haydutlar diklenip saldıracaklar sana (demektir bu).

Yapayalnız duran bir kamış, başını eğiyor senin için,

**Seni karnında taşıyan anan egecek senin için başını
(demektir bu).**

Çift çift duran kamışlardan ayrılıyor biri,

**Sen ve ben, ikimizden biri ayrılacak buradan (demektir
bu)...**

Geştinanna, ağabeyinin gördüğü uğursuz rüyayı madde madde yorumlamaya devam eder ve sonunda, ölümler diyarındaki cinlerin, yani galla'ların onu bulmak üzere olduklarını bildirir ve hemen saklanması uyarısında bulunur. Dumuzi kabul eder ve saklandığı yeri galla'lara söylememesi için kızkardeşine yalvarır:

Dostum, bitkiler arasında saklanacağım ben

Kimseye söyleme (saklandığım) yeri,

Küçük bitkiler arasında saklanacağım,

Kimseye söyleme (saklandığım) yeri,

Büyük bitkiler arasında saklanacağım,

Kimseye söyleme (saklandığım) yeri,

Arallu'nun hendekleri arasına saklanacağım,

Kimseye söyleme (saklandığım) yeri,

Geştinanna, buna şöyle cevap verir:

Kimseye söylersem (saklandığın) yeri, parçalayıp yesin köpeklerin beni,

Kara köpekler, senin “çobanlık” köpeklerin,

Vahşi köpekler, “efendilik” köpeklerin,

Parçalayıp yesin beni senin köpeklerin.

Sonra, saklanan Dumuzi’yi merhametsiz galla’lar aramaya başlar. Galla’lar şöyle tanıtılır:

Yemezler hiç yemek, bilmezler hiç su,

Yemezler serpilmiş kutsal unu,

İçmezler hiç saçılmış kutsal suyu,

Almazlar hiç yatıştırıcı armağanlar,

Zevke doyurmazlar hiç karılarının göğsünü,

Öpmezler hiç çocukları, tatlı ...,

Galla’lar Dumuzi’yi bulamaz. Geştinanna’yı yakalarlar ve Dumuzi’nin nerede olduğunu söylemesi için rüşvet vermeye kalırlar, fakat o, sözüne sadık kalır.

Ne var ki, herhalde cinlerin kızkardeşini öldürmelerinden korktuğu için Dumuzi kente döner. Burada galla’lar onu yakalar, yumrukla, tekmeyle, kamçıyla saldırırlar ve ellerini ayaklarını bağlayarak ölümler diyarına taşımak için hazırlanırlar. Bunun üzerine Dumuzi, karısı İnanna’nın ağabeyi olan güneş tanrısı Utu’ya dönerek, galla’lardan kaçabilmesi için kendisini bir ceylana dönüştürmesini ve ruhunu **Şubirila** adlı (henüz neresi olduğu bilinmiyor) bir yere götürmesini niyaz eder ya da Dumuzi’nin kendi sözleriyle:

Utu, karımın ağabeyisin sen,

Kızkardeşinin kocasıyım ben,

Eanna’ya (İnanna’nın tapınağı) yiyecek taşıyan benim,

**Erek'te evlenme armağanlarını ben getirdim,
 Kutsal dudakları (?) ben öptüm,
 Kutsal uylukları (?) okşadım, İnanna'nın uyluklarını,
 Çevir benim ellerimi ceylan ellerine,
 Çevir benim ayaklarımı ceylan ayaklarına,
 Kaçayım galla cinlerinden,
 Taşıyayım ruhumu Şubirila'ya...**

Güneş-tanrısı, Dumuzi'nin niyazına kulak verir. Şair bunu şöyle anlatır:

**Bir armağan olarak aldı gözyaşlarını onun Utu,
 Merhamet etti ona, merhametli bir adam gibi,
 Çevirdi ellerini onun ceylan ayaklarına,
 O da kaçtı galla cinlerinden,
 Götürdü ruhunu Şubirila'ya....**

Ne yazık ki, peşine düşen cinler Dumuzi'yi bir kez daha yakalar ve önceki gibi döverek işkence ederler. Bu nedenle Dumuzi, ikinci kez Utu'ya dönerek kendisini ceylana çevirmesi için yalvarır; bu kez, ruhunu “**bilge yaşlı hatun Belili**” diye bilinen bir tanrıçanın evine götürmeyi diler. Utu duasına cevap verir ve Dumuzi, Belili'nin evine varır. Burada şöyle yakarır:

**Bilge hatun, ben bir adam değilim, bir tanrıçanın kocasıyım,
 Kutsal saçın suyundan, bırak içeyim biraz (?)
 Serpilmiş kutsal undan, bırak yiyeyim biraz (?)**

Sunulan yiyecek ve içeceği bitirmesine fırsat vermeden galla'lar ortaya çıkar ve onu üçüncü defa dövüp hırpalarlar. Utu onu tekrar ceylana çevirir, o da kızkardeşi Geştinanna'nın koyun ağılına kaçır. Ama hepsi boşunadır; galla'lardan beşi koyun ağılına girer ve

Dumuzi'nin yanağına bir çivi ve sopayla vururlar, Dumuzi ölür. Şiirin hüznü son dizeleri şöyledir:

**Giriyor birinci galla koyun ağılına,
 Vuruyor Dumuzi'nin yanağına delici (?) bir çiviyle (?)
 Giriyor ikincisi koyun ağılına,
 Vuruyor Dumuzi'nin yanağına çoban değneğiyle,
 Giriyor üçüncüsü koyun ağılına,
 Çıkarılıyor askısı (?) kutsal güğümün,
 Giriyor dördüncüsü koyun ağılına,
 Düşüyor kancadan, kancaya asılı duran kutsal maşrapa,
 Giriyor beşincisi koyun ağılına,
 Güğüm (parçalanmış) duruyor, hiç süt dökülmüyor,
 Maşrapa (parçalanmış) duruyor, Dumuzi yaşamıyor
 artık,
 Rüzgara veriliyor koyun ağılı.**

Böylece İnanna'nın aşkının ve nefretinin kurbanı olan Dumuzi trajik bir akibete uğrar. İnanna, severek evlendiği kocasının ölüler diyarına gönderilmesinde baş rolü oynasa da sonradan pişmanlık duymuştur. Çünkü onu artık bir daha göremeyecektir. Dumuzi'nin kızkardeşi Geştinanna ağabeyisinin ölüler diyarına gönderilmesine çok üzülmüştür. Onu yeryüzüne çıkarmak için birtakım çareler arar ve sonunda çare bulunur. Eğer Geştinanna 6 aylığına ağabeyisi Dumuzi'nin yerine yer altı dünyasında yaşamayı kabul ederse, Dumuzi yılın 6 ayını yeryüzünde geçirebilecektir. Bu çözüme Dumuzi çok sevinir ve her yıl bahar geldiğinde Dumuzi yer altı dünyasından yeryüzüne çıkar ve onun yerine kızkardeşi Geştinanna ölüler diyarına iner. Sonbahar gelipte yapraklar sararmaya başlayınca Dumuzi tekrar yer altı dünyasına iner ve kızkardeşi Geştinanna yeryüzüne çıkar. Böylece iki kardeş, Dumuzi'ye verilen cezayı paylaşmışlardır.

Dumuzi her yılın baharında yeryüzüne sevinç, coşku ve bereket getirir. Onun yeryüzüne çıkmasıyla birlikte bütün tabiat yeşerir, canlanır. Hayvanlar doğurur, insanların yüreğini coşku ve sevinç kaplar. İşte bu yüzdendir ki, insanlar, Dumuzi'nin yeryüzüne her dönüşünü bayram olarak kutlarlar. Bize öyle geliyor ki, 21 Martta kutlanılan Nevruz bayramının köklerini Dumuzi'nin yeryüzüne dönüşü hadisesi dolayısıyla kutlanılan bayramlarda aramak gerekir.

Sümerler zaman içinde Dumuzi'nin yeryüzüne dönerek tanrıça İnanna'ya yeniden kavuşması şerefine ayinler düzenlemeye başlamışlardır. Sümerler, kutsal izdivaç anlamına gelen bu ayine “**hieros gamos**” diyorlardı. Bu ayin sırasında ülkenin bolluk ve bereketini artırmak amacıyla Dumuzi'yi temsil eden kralla tanrıça İnanna'yı temsil eden rahibelerden biri evleniyorlardı. Bu ayinin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de, belki, olayları aşağıdaki gibi yeniden kurabiliriz:

MÖ. 3. Binyılın başlarında, Dumuzi Sümer kentlerinden Erek (Uruk)'in seçkin hükümdarlarından biriydi. Adı geçen kralın hayatı ve faaliyetleri gerek kendi çağının insanları gerekse sonraki kuşaklar üzerinde derin tesirler bırakmıştı. Erek'in koruyucu ilahı ise İnanna idi. İnanna, bütün Sümer tarihi boyunca, öncelikle cinsel aşk, doğurganlık ve üretkenlikten sorumlu tanrıça olarak görülmüştür. Şüphesiz, Dumuzi ve İnanna'nın isimleri Erek'in erken döneme ait mitlerinde ve ayinlerinde iç içe geçmiştir. Sümerlerin giderek daha fazla milliyetçi eğilimlere ağırlık verdikleri MÖ. 3. Binyıl ortalarına doğru Sümer panteonunda da birtakım sistematik değişikliklere gidildi. Bu cümleden olmak üzere, görünüşte akla yatkın ve pek çekici bir fikir ortaya çıktı. Bu fikre göre, Sümer kralı, kim olursa olsun ya da hangi kentten gelirse gelsin, eğer ülkesinin ve halkının bolluk içinde mutlu ve huzurlu yaşamasını garanti altına almak istiyorsa, hayat verici aşk tanrıçasının, yani Ereklî İnanna'nın

kocası olmalıydı. Bu ilk fikir toplum tarafından da kabul gördükten sonra, ritüel uygulamalarında yürürlüğe kondu. Ritüel, kral ile İnanna'nın Erekteki tapınağından özel olarak seçilmiş bir rahibe arasında her yeni yılda tekrarlanan evlilik töreninin cinsel birleşmeyle tamamlanması biçiminde yapıyordu.

Ana çizgileriyle yeniden canlandırmaya çalıştığımız bu ritüelden de anlaşılacağı üzere, Aşk Tanrıçası İnanna ile çoban-tanrı Dumuzi arasındaki aşk, aslında doğanın yeniden bolluk ve berekete kavuşmasını temsil ediyordu. Bu gelenek, birtakım küçük değişikliklerle, günümüzde kutlanan Nevruz Bayramı'yla varlığını devam ettirmektedir.

2. Tanrı Zeus ile Tanrıça Hera'nın Aşkı

Hesiodos'un "Theogania" adlı eserinden öğrenildiğine göre **Zeus**, üçüncü kuşak Yunan tanrılarının lideridir. **Kronos'la Rhe-a'nın** altı çocuğundan sonuncusu olan Zeus, babası Kronos'u yenererek ikinci kuşak tanrılarının egemenliğine son verir ve Olympos'ta hüküm süren üçüncü kuşak tanrılarının egemenliğini kurar.

Homeros destanları onun tüm özelliklerini gözler önüne sermektedir. Bulutları devşiren, göklerde gürleyen, yağmuru yağdıran, krallara yönetme yetkisinin sembolü olan krallık esasını veren odur. Tanrıların ve insanların babası olarak kabul edilen Zeus, aslına bakılacak olursa, Yunan panteonunun Gök Tanrısı'dır. Hurriler'in baştanrısı olan, sonradan Hititler tarafından da baştanrı olarak kabul edilen **Teşub'un** Yunan dünyasındaki ismi Zeus'tur.

Zeus'un aşk maceraları o kadar çoktur ki, bu durumuyla baştanrı Zeus'un çok çapkın ve hovarda bir tanrı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Birçok tanrıçayla ilişkisi olan Zeus, zaman zaman insanları da aşkından mahrum etmemiş, birçok güzel kadınla aşk yaşayarak onları hamile bırakmış, birçok kahramanın babası olmuştur.

Biz burada Zeus'un bütün aşklarını tek tek ele alacak değiliz. Ancak, görüldüğü kadarıyla kızkardeşi tanrıça Hera ile olan aşkı, diğer tanrıçalarla yaşamış olduğu aşkları gölgede bırakmaktadır. Bu nedenle, biz de öncelikli olarak Zeus ile Hera arasındaki aşka temas etmek istiyoruz.

Homeros destanlarında **“inek gözlü”**, **“ak kollu”** ya da **“altın tahtlı”** diye nitelenen Hera, tipik bir Yunan tanrıçasıdır. Yunanistan yarımadasının ırk, soy, din ve dünya görüşlerini, çıkarlarını, daha ileri bir kültürün temsilcisi sayılan Anadolu'ya karşı savunmak, Hera'nın en önemli görevidir. İşte bu yüzdendir ki, efsaneler onu kavgacı, kindar, geçimsiz ve sevimsiz bir tanrıça olarak yansıtmaktadır. Aslına bakılacak olursa, tanrıça Hera, bütün kusurlarıyla tam bir kadını canlandırır: Dırdırcı, kıskanç, hırçın ve inatçıdır. Türü düzenler kurar, hiçbir işi açık değildir, saman altından su yürütür. Gizli kapaklı yapar ne yaparsa, sevgi ve nefretleri hiçbir mantağa dayanmaz, silah ve yetkilerini kötüye kullanmaktan çekinmez. Azra Erhat'ın deyimiyle her zaman ve özellikle zamanımızda örneklerine çok rastlanan varlıklı ve bencil burjuva kadını simgeler. Zeus'un eşi, tanrıların kraliçesi ulu Hera'ya bu damgayı vuran Homeros'tur. Ancak gariptir ki, İonyalı ozanımızın çizdiği Hera portresi tutunmuş, Yunanistan'da yaratılan efsanelerde de, tanrıça, aynı tiplenmaye anlatılmıştır. Hera'yı kocası Zeus'un ağzından dinleyelim (İlyada, VIII, 407):

**Çok değil Hera'ya öfkem, kinim,
Her işime engel olmak onun huyu.**

Troya savaşını, tuttuğu Akalar'dan yana çevirebilmek için Zeus'u baştan çıkarıp uyuttuktan sonra, birden uyanan tanrı, şöyle çıkışır karısına (İlyada, XV, 14 vd.):

**Amma da düzen kurdun, yola gelmez Hera,
Savaş dışı ettin tanrısal Hektor'u,
Uğrattın orduyu bozguna.**

**Bu kötülüğün meyvesini sen toplayacaksın önce,
 Seni bir güzel pataklayayım da gör.
 Unuttun mu seni havalarda astığım günü,
 Bir örs bağlamıştım iki ayağına,
 Çözülmez bir altın zincir vurmuştum ellerine,
 Asılı kalmıştın havalarda, bulutlar arasında.**

Zeus, Hera'ya bu cezayı Herakles'e ettiği kötülük yüzünden vermiştir. Tanrıların tanrısı Zeus, oğlu Ares'te anasının kusurlarının tıpkısını görür. Öteki tanrılar da, Hera hakkında, aşağı yukarı Zeus gibi düşünürler. Anasını babası Zeus'a karşı korumaya çalışan **Hephaistos** bile Hera'dan neler çektiğini unutamaz.

Hera, Kronos'la Rheia'nın kızı ve Zeus'la öbür Olympos'lu tanrıların kızkardeşidir. Babası Kronos onu da doğar doğmaz yutar, sonra da kusar. Zeus dünya egemenliğini paylaştıktan sonra Hera'yı kendine eş alır. Hesiodos'a göre, Zeus tanrıçalar arasında en son Hera ile evlenmiştir.

Zeus'la Hera evlenmeden de sevişmişlerdir, ama sonra da düğünleri törenle kutlanmıştır. En büyük tanrı çifti arasındaki kutsal düğün (**hieros gamos**) efsanelerde de, kült törenlerinde de sık sık tekrarlanan bir motiftir. Bir efsaneye göre bu düğün Batı kızlarının (**Hesperides**) bahçesinde olmuştur, o bahçeden gelen altın elmaları da **Gaia**, Hera'ya düğün hediyesi olarak vermiştir. Hera da Okeanos kıyılarında bulunduğu sırada elmaları kendi eliyle Batı kızlarının bahçesine ekmiştir.

İlyada'da **İda dağının Gargaros tepesindeki** birleşme sahnesi de yukarıda sözünü ettiğimiz gibi kutsal bir düğündür. Destanın bu eşsiz parçasını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (İlyada, XIV, 152-353): Hera, kocası Zeus'un İda dağından Troya savaşını yönettiğini ve başarının Troyalılar'da olduğunu görür. Bunu önlemek için, gidip dağ başında onunla sevişmeyi geçirir aklından. Gider, odasında

önce bir güzel süslenir, ardından **Afrodit'ten** sevgiyi tutuşturan büyüğü memeliğini ister, onu da göğsüne taktıktan sonra Uyku tanrısı baştan çıkarır ve onunla birlikte Gargaros doruğuna varır:

**Bulutları devşiren Zeus onu gördü,
Görür görmez aşk sardı düşünceli kafasını,
Öyle bir aşkı ilk birleştikleri gün duymuştu,
Ana babalarından gizli çıktıkları gün yatağa...**

Zeus, eşine nereye gittiğini sorar. O da masum tavırlar takınarak, Okeanos kıyısında deniz tanrıları çiftini barıştırmaya gittiğini ve önce kocasına haber vermek, ondan izin almak için buraya geldiğini söyler. Zeus dayanamaz, savaşı bir kenara bırakıp açığa vurur duygularını:

**Sonra da gidersin oraya, ne olur Hera,
yatalım gel, sarmaş dolaş olalım yatakta, doyasıya,
bugüne dek ne bir tanrıçaya, ne bir kadına karşı
yüreğime akan aşk böyle altüst etmedi beni...**

Sonra sayar bir bir yattığı ölümlü ve ölümsüz kadınları, Hera ses çıkarmaz, ama içine bal damladığı besbellidir. Epey naz eder, utangaç tavırlar takınır:

**Korkunç Kronosoğlu; ne biçim söz çıktı ağzından?
Yatağa yatıp sevişmemizi nasıl istersin
İda dağının tepesinde, göz göre göre?
Ya hep var olan bir tanrı görürse bizi,
biz uyurken gider söylerse öbür tanrılara?
Bir daha ayak basamam senin evine,
ne yüzle çıkarım bu yaktan dışarı?**

Hera'nın sıradan bir kadın gibi kendi kocasıyla yatmaktan çekinmesini, dedikodudan korkmasını Zeus gibi biz de hayretle karşılıyoruz. Her neyse, Zeus buna da çare bulur:

Tanrılar, insanlar görecek diye korkma
altın gibi bir sisle örterim dört bir yanımızı,
güneş bile onu geçip göremez bizi,
her şeyi keskin ışıklarıyla gören güneş bile,
Böyle dedi, aldı karısını koynuna, sarıldı,
tanrısal toprak yumuşak bir çimen saldı,
taptaze lotos bir halı serdi toprakla aralarına,
safranlardan, sümbüllerden, tatlı bir halı,
uzanıverdi ikisi de halının üstüne,
sardı onları güzel bir altın bulut,
buluttan çiy damlaları akıyordu pırıl pırıl.

Görülüyor ki tanrı Zeus'un tanrıça Hera'yı ikna etmek için yapamayacağı şey yoktur. Doğrusunu söylemek gerekirse Hera da dünden razıdır Zeus ile tutkulu bir sevişme anını yaşamaya.

Hera hakkındaki efsanelere gelince; Hera'nın doğrudan doğruya efsanesi yoktur, ama Zeus'un aşklarında rol oynar, onlara karıştır, hele bu aşklardan doğan çocukların yakasını bırakmaz. Ömürleri boyunca kini ve öfkesiyle izler onları. İlk ve en büyük kurbanı, **Alkmene'nin** Zeus'tan doğurduğu **Herakles'tir**. Güçlü yiğidi üst üste kahramanlıklar yapmaya zorlayan Hera'dır. Herakles isminin "**Hera'nın ünü**" anlamına geldiğini ileri sürenler bile vardır. **İo**, **Epaphos**, **İno** ve **Athamas**, **Dionysos** ve **Tityos** efsanelerinde, **Teiressias'ı** kör etmekte rol oynar. Bu efsanelerden en ilginç olanı, Teiressias'ın Hera tarafından kör edilmesi hadisesidir. Bu nedenle, bu ilginç olayı kısaca özetlemek istiyoruz:

Teiressias üstüne birçok efsaneler anlatılır. Teiressias, **Spartoi** soyundandır. Çocukluğunda **Kithairon dağında** gezerken çiftleşen iki yılanla rastlamış, bir sopa alıp dişi yılanı öldürmüştü ve işte o anda erkekken birden bire dişi olmuştur. Yedi yıl sonra yine aynı yerde aynı olayı görmüş, bu defa erkek yılanı öldürmüştü ve o anda tekrar

eskisi gibi erkek olmuştur. Başına gelen bu olayın ünü tanrılara kadar ulaşmış, Hera ile Zeus bir gün, aşkta kadın mı daha çok zevk duyar, erkek mi konusunda tartışırken, Teiresias'ın fikrini almayı düşünmüşlerdir. Teiresias'ın cevabı şaşırtıcı olmuştur: **Erkek bir zevk duyarsa, kadın onun dokuz mislini duyar** diye buyurmuş, Hera da kadınlığın sırları açığa vuruldu diye Teiresias'a kızmış ve gözlerini kör etmiştir. Buna karşılık Zeus ona kâhinlik hünerini ve yedi kuşak boyunca yaşamasını bağışlamıştır.

Hera'nın insanoğluna yaptığı kötülükler bununla sınırlı değildir. Üç güzeller yarışmasında birinciliği kazanamaması, **Paris'e** ve **Troya'ya** karşı kin ve nefret duymasına neden olmuş ve bu hadisenin doğal bir sonucu olarak, savaşın başlangıcından bitişine kadar, tam on yıl boyunca hep Akalar'ın tarafını tutmuştur.

Zeus'un Hera dışındaki birçok tanrıçayla da ilişkisi olmuştur. Ama bütün bunları anlatarak konuyu dağıtmak istemiyoruz. Zeus'un tanrıçalar dışındaki diğer kadınlarla da aşk yaşadığını mitoslardan ve efsanelerden öğrenmekteyiz.

B) TANRILARLA İNSANLAR ARASINDA YAŞANAN AŞKLAR

Tanrı ve tanrıçaların, ölümlü insanlarla yaşadığı aşk ilişkileri de anılmaya değer. Zeus nasıl tanrıların en çapkını ise, Sümerlerin aşk tanrıçası İnanna da en az Zeus kadar çapkındır. İnanna, çoban tanrı Dumuzi'nin ölümünden sonra pek çok aşk serüveni yaşamıştır. Tanrıçanın aşkları genellikle ünlü krallar olmuş ancak bunların hiçbirisi tanrıça tarafından daimi olarak sevilmemişlerdir. Tanrıça, başlangıçta tutkulu bir aşka sürüklediği ölümlü insanları, hevesini aldıktan sonra ortada bırakıvermiştir. Onun oyununa gelmeyen tek ölümlü, Sümer dünyasının ünlü kahramanı **Gılgamış'tır**. Başarılı icraatlarından dolayı Gılgamış'a aşkını ilân eden İnanna'yı, adı geçen kahraman, hiç tereddüt etmeden reddetmiştir. Bu olay, İnanna'nın

gücüne gitmiş ve hayatta kaldığı sürece Gılgamış'a her türlü kötülüğü reva görmüştür. Aslına bakılacak olursa, tanrıça İnanna ile tanrıça Hera arasında huy ve karakter bakımından hemen hemen hiçbir fark yoktur. Bu da bize gösteriyor ki, ister tanrıça olsun isterse kadın olsun, erkekler tarafından reddedilmek kadınların gurunun incitmektedir.

Zeus'un ölümlü kadınlarla yaşadığı aşklar da son derece dikkat çekicidir. Tam sekiz tanrıçayla ilişkiye giren tanrılar tanrısı Zeus, toplam onbeş kadınla da aşk yaşamıştır. Bu kadınların ve doğurdukları çocukların isimlerini bir liste halinde aşağıya çıkarıyoruz:

Kadının Adı	Zeus'tan Doğurduğu Çocuklar
Alkmene	Herakles
Antiope	Amphion, Zethos
Kallisto	Arkas
Danae	Perseus
Aigina	Aiakos
Elektra	Dardanos, İasion, Harmonia
Europa	Minos, Sarpedon, Rhadamanthys
İo	Epaphos
Laodameia	Sarpedon
Leda	Helena, Dioskur'lar
Maia	Hermes
Niobe	Argos, Pelasgos
Pluto	Tantalos
Semele	Dionysos
Taygene	Lakedaimon

C) İNSANLAR ARASINDA YAŞANAN AŞKLAR

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, insanlar arasında yaşanan aşkları; çok sevenler ve aşkına sadık kalanlar, aşkı uğruna ölenler, aşklarına ihanet edenler ve aşta ihanete uğrayanlar olmak üzere üç başlık altında inceleyeceğiz.

1. Çok Sevenler ve Aşkına Sadık Kalanlar

Bu başlık altında dört çift arasında yaşanan aşkı ele alacağız. Bunlar; Yusuf ile Züleyha'nın Aşkı, III. Hattuşili ile Puda-Hepa'nın Aşkı, Hektor ile Andromakhe'nin Aşkı, Odysseus ile Penelope'nin Aşkı biçiminde sıralanacaklardır.

HZ. YUSUF İLE ZÜLEYHA'NIN AŞKI:

Gerek Tevrat'ta gerekse Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf hakkın-da önemli bilgiler aktarılmaktadır. Tevrat'tan öğrenildiğine göre (Tekvin XXV, 7), Hz. İbrahim'in ölümünden sonra Tanrı Yahwe, oğullarından **İshak**'ı mübarek kılar. İshak'ın iki oğlu olur. Bunlar, **Esav** ve **Yakup'tur**. İshak'ın ölümünden sonra ise tanrı, Yakub'u mübarek kılar.

Yine Tevrat'tan öğrenildiğine göre (Tekvin XXXV, 10), Tanrı Yahwe, Yakub'un ismini "**İsrail**" şeklinde değiştirmişti¹. Bundan sonra İsrail adıyla anılacak olan Yakub'un 12 oğlu vardı. Bunlar: 1. **Ruben**, 2. **Şimeon**, 3. **Levi**, 4. **Yahuda**, 5. **İssakar**, 6. **Zebulun**, 7. **Yusuf**, 8. **Benyamin**, 9. **Dan**, 10. **Naftali**, 11. **Gad**, 12. **Aşer** idiler (Tekvin, XXXV, 23-26).

12 İsrail kabilesi bunlardan türemiştir ve her kabile, atasının adını taşımaktadır.

Yakup, oğulları ile birlikte **Kenan** memleketinde oturmakta idi ve içlerinde en çok **Yusuf'u** severdi. Bu nedenle, öteki kardeşleri ondan nefret ediyorlardı. Bir gün sürüleri otlatırken, kardeşleri onu bir kuyuya atarak öldürmek isterler. Fakat, kuyunun yanından geçmekte olan Meydanlı tüccarlar Yusuf'u kurtarırlar. Daha sonra onu Mısır'a götürerek, firavunun muhafız askerleri reisi Potifar'a satarlar (Tekvin, XXXVIII, 36).

¹ Tekvin XXXV, 10: "Ve Allah ona dedi: Senin adın Yakup'tur; artık adın Yakup çağrılmayacak, fakat adın İSRAİL olacaktır, ve onun adını İsrail koydu."

Yusuf, kısa zamanda yeni efendisinin güvenini kazanır. Bu nedenle Potifar, kendisine ait olan her şeyi ona emanet eder. Potifar'ın güzel karısı Züleyha, Yusuf'a aşık olur ve onunla yatmak ister. Fakat Yusuf, onun bu isteğine karşı çıkar. Bunun üzerine Züleyha, Yusuf'a iftira ederek onu zindana attırır.

İslam kaynakları ise Yusuf ile Züleyha arasındaki ilişkiyi şu şekilde yansıtır:

Mısır hükümetinde “Aziz” (Maliye Bakanı) derecesine ulaşmış bulunan **Kıtfir**² isimli şahıs, pazardan satın aldığı Yusuf'u, hanımı Züleyha'ya teslim ederken sevinçten uçmaktaydı.

- Bu çocuğa iyi bak, ikramda kusur etme. Köle gibi, hizmetçi gibi küçük düşürücü işlerde kullanma ve azarlama. Umulur ki, bize faydası dokunur. Yahut onu evlat ediniz, demişti (Yusuf Suresi, 12/21).

Böylece Yusuf Mısır'ın en güzel konaklarından birine yerleşmiş, bu asil ailenin evinde hizmetçi olmaktan çok, sevilen bir oğul durumuna geçmişti. Aziz onu kendi çocuğu biliyor, kendi çocuğu gibi seviyordu. Güzelliğine, edeb ve terbiyesine ilave olarak bu çocukta üstün bir akıl ve zekâ vardı. Kısacası Yusuf, bu evin sahiplerini, kendini sevmeğe mecbur etmişti.

Aziz'in güzel hanımı Züleyha, hayatından memnundu. Böyle tatlı, böyle sevimli bir çocuğu ömründe hiç görmemişti. Bir başkasının görmediğine de yemin edebilirdi. Onu dizinin dibinden ayırmayacak derecede sevmiştir. Yusuf ise anasından ve babasından ayrılmış, ama yine de pek sevildiği, el üstünde tutulduğu bir aile yuvasına kavuşmuştu.

Aradan yıllar geçmişti. Tığ gibi bir delikanlı olmuştu Yusuf. Güçlü kuvvetliydi. Ayrıca güzelliği bir kat daha artmıştı. Cenabı

² İslâm kaynaklarının Kıtfir ismiyle zikrettikleri şahıs, Tevrat'ta Züleyha'nın kocası olarak belirtilen Potifar'dır.

Hak ona hüküm ve ilim vermişti. İhtimal ki peygamberlik verilmesi de bu zamana rastlıyordu. Bu arada Yusuf'ta yepyeni bilgiler meydana geliyordu. Görülen rüyaların nelere delalet ettiğini bilmeğe başlamıştı. Bu bilgi ona Allah'ın verdiği bir ikram ve ihsan idi.

Mısır Aziz'i, Yusuf'la geçen günlerinden pek memnundu. Şimdiye kadar hiç pişman olmamıştı. Kendi evladı olsa bu derece sevemez, bu derece faydasını göremezdi.

Ancak, Züleyha Hanıma bir haller oluyordu. Acıyarak, severek evine aldığı Yusuf'a karşı içindeki duygular değişmiş, aşık olmuştu. Ondan başkasını düşünemiyor, ondan başka hiçbir şeyle gönülmüyordu.

Bir gün evde kimseler yokken Züleyha, Yusuf'un bulunduğu odaya girdi. Kapıyı kapadı ve Yusuf'a:

- Hadi, beri gel dedi.

Bu sözü daha açık söylemesine hiç gerek yoktu. Sesindeki eda ve taşıdığı tavır her şeyi anlatıyordu. Zaten kapıyı sınıksıkı kapatmış olması da onun niyetini açıkça ortaya koymaktaydı.

Yusuf, hiç düşünmediği ve beklemediği bir anda karşılaştığı bu teklifi kabul edemezdi. Böyle bir teklifi kabul etmek, şerefli ve haysiyetli bir insana yakışmazdı. Karşısında her şeyi ile kendisine teslim olmağa hazır, son derece güzel ve çekici bir kadın olan Züleyha'ya:

- Allah'a sığınırım. Hiç şüphe yok ki, senin kocan benim efendimdir. Bana ikram etmiş ve değer vermiştir. Hiç şüphe yok ki zalimler felah bulmazlar ... (Yusuf Suresi, 12/23) diye karşılık verdi.

Fakat Züleyha bu işi iyiden iyiye aklına koymuştu. Bu odaya boşu boşuna girmemişti. Kırk dereden su getirdi ise de olmadı. Züleyha gibi güzel, etkileyici ve çekici bir kadını ancak Hz. Yusuf gibi, Allah'ın özel ikramına nail olan bir peygamber çevirebilirdi.

Yusuf'un cevabı, Züleyha'yı şaşırtmıştı. Kendisi gibi güzel bir hanımın yaptığı böyle cazip bir teklifi nasıl reddedebilirdi?

- Hadi Yusuf, hadi benim güzelim...

O böyle söylerken Yusuf bir fırsatını buldu ve kapıya atıldı. Ardından yetişen Züleyha onun gömleğini yakaladı ve çekti. Gömlek yırtıldı. Ama işin daha kötüsü, açılan kapının önünde Mısır Azizi ile karşılaşmalarıydı. Aziz, gördüğü manzara karşısında sendeledi. Hiçbir insan hanımını bu derece güzel bir erkekle bu durumda görmeyi arzu etmezdi. Bu durumu bir başka manada anlamaya ve anlatmaya da imkân yoktu. Durum, Yusuf ve Züleyha için de aynı idi. Onlar da bu durumda, hem de bu evin sahibinin karşısında bulunmayı, hiçbir zaman düşünmüş olamazlardı. Bununla beraber bu işe bir çare bulmak gerekiyordu. Yusuf'un alnından ter boşanırken Züleyha kendini daha çabuk toplardı:

- Senin ailene fenalık yapmağa kalkışana verilecek ceza, hapse atılması yahut acıklı bir azaba uğratılmasıdır, dedi (Yusuf Suresi, 12/25).

- Benim namusuma tecavüz etmek istedi, cezasının verilmesi lâzımdır, demek istiyordu.

Böylece hem kendini temize çıkarmak ve hem de yaptığı bu teklifi çevirerek kadınlık gururunu rencide eden Yusuf'tan intikam almak istiyordu.

Bu durum karşısında Yusuf, bir kadını kurtarma pahasına da olsa:

- Evet, ben onu kirletmek istedim, o ise namusunu muhafaza için uğraştı. Hakkımda verilecek cezaya razıyım, diyemezdi. Böyle bir kavranışta bulunmak, hakikati ters çevirmek demek olurdu. Yalan söylemiş, iyiliğe ihanetle karşılık verdiğini kabul etmiş, kendini namus düşmanı olarak tanıtmış olurdu. Böyle bir hareket ise, özellikle bir peygambere yakışmazdı. bu sebeple, karşısında anla-

tılması zor duygularla yüzüne bakan ve bir şeyler söylemesini bekleyen Aziz'e döndü:

- O, benim nefsimden murad almak istedi, dedi.

Aziz ne yapacağını bilemez olmuştu. Bir tarafta hanımı vardı, suçu ona yüklese kendi namusunu kendi lekelemiş olurdu. Diğer tarafta yıllardır tertemiz tanıdığı, oğlu gibi sevdiği hattâ saydığı bir delikanlıya iftira etmek de içinden gelmiyordu. Yüzünden nur akan bir insanın yüzüne çamur atmak gibi bir duruma düşmüştü.

Züleyha'nın akrabalarından tesadüfen orada bulunan bir adam, Züleyha'yı da, Yusuf'u da görmeden, anlatılanları dinledikten sonra, tecrübenin ve aklın verdiği şu hükmü ortaya koydu:

- Eğer Yusuf'un gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir. Yusuf ise yalancılardan biridir. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, o takdirde Züleyha yalan söylemiştir, Yusuf ise doğruyu söyleyenlerdendir (Yusuf Suresi, 12/26, 27).

Adamın verdiği hüküm son derece isabetli idi. Çünkü Züleyha kendini müdafaa etme durumunda olsa, kendisine saldıranın gömleğini önden yırtabilirdi. Gömleğin arkadan yırtılması ise Yusuf'un kaçmakta, Züleyha'nın kovalamakta olduğunu gösteriyordu.

Böylece kimin suçlu olduğu ortaya çıkmıştı. Fakat etrafa yayılmasında bir fayda yoktu. Hangi şartlar altında olursa olsun, bu hatanın yine aile çerçevesi içinde kalması lâzımdı. Bu sebeple, olayı yorumlayan adam, Yusuf'a döndü:

- Ey Yusuf, bu olaydan yüzünü çevir, görmemiş gibi, duymamış gibi ol. Kimseye bu olaydan bahsetme, dedi. Tekrar Züleyha'ya döndü:

- Sen ise işlediğin suç ve günden dolayı özür dile, bağışlanmayı iste. Hiç şüphe etmiyorum ki, sen hata edenlerdensin, dedi (Yusuf Suresi, 12/28, 29).

Burada Züleyha'ya, kocasından özür dilemesini ve bağışlanmayı istemesini emrediyordu. Çünkü ne Aziz, ne de Züleyha o günlerde Allah'ı tanıyan birer Müslüman değillerdi.

Mesele görünüşte kapanmış gibiydi. Çünkü ne Züleyha bu işi sağda solda anlatıp kendini ele vermeyi ister, ne Aziz namusuna leke sürmeyi düşünür, ne de Yusuf bunu tatlı bir macera olarak naklederdi. Züleyha odasına çekildi. Yusuf işinin başına döndü. Yine eski hayat başladı. Ama ihtimal ki, evin hizmetçilerinden bu olaya kulak misafiri olan birisi bu işten haberdar oldu, bir başkasına anlatmadan içi rahat etmedi. Çok geçmeden kadınlar arasında:

- Aziz'in karısı hizmetçisine tutulmuş, onun nefsinden murad almak istiyormuş. Hizmetçi onu yandırmış, tutuşturmuş. Kadının kalbinin zararını çatlatmış, sevgiden deli divane etmiş ... Biz o kadını açık bir sapıklık içerisinde görüyoruz (Yusuf Suresi, 12/30)... gibi sözler dolaşmağa başladı.

- Kadın dediğinin bir şerefi ve haysiyeti olur. İnsan, Aziz gibi bir adamın karısı olur da hizmetçisiyle oynaşmağa çıkarsa budala derim ben ona...

- Aziz'in çocuğu olmadığını siz bilmiyor musunuz?.. Kadıncağыз ne yapsın, hiç olmazsa hizmetçisiyle olsun gönlümü edeyim demiştir...

- Ben olsam ölürüm de yine bir hizmetçi ile gönül birliği edemem... Ayıp denilen bir şey vardır. Herkes az çok haddini bilmeli...

Bu türden sözler orada burada söylenir olmuş, nihayet Züleyha'nın kulağına kadar gelmişti. Bir sır olarak evin içinde kalmasını gönülden arzu ettiği bu olayın dışarıda duyulması onu da iyiden iyiye üzmüştü. Artık bir defa ok yaydan çıkmıştı. Geri çevrilmesi düşünülemezdi. Ama oturdukları yerde ileri geri konuşmanın ötesinde bir maharetleri bulunmayan bu kadınlara iyi bir ders

vererek, bu olayın hangi şartlar altında cereyan ettiğini anlatmakta fayda vardı. Kendisi gibi evinde hem kocalı, hem de bekâr hayatı yaşayan bir kadın, Yusuf gibi güzeller güzeli bir delikanlının karşısında nasıl ve ne dereceye kadar kendini muhafaza ederdi? Yıllar yılı kendisinin tahammül ettiği bu güzellik karşısında acaba onlar ne derece tahammül edecek, ne kadar sabırlı olacaklardı?

Haber gönderdi, onlardan birkaçını evine davet etti. Bunlar, memleket eşrafından sayılan kişilerin hanımlarıydı. Geldiler, izzet ve ikram içinde karşılandılar. Bir müddet konuşulduktan sonra, önlerine meyveler getirildi ve ellerine birer bıçak verildi.

Onlar meyvelerini yemeğe başladıkları sırada, diğer odada Züleyha tarafından güzelce giydirilip kuşatılan Yusuf, yine onun emriyle kadınların bulunduğu odaya girdi ve onların karşısında durdu. Kadınlar karşılarında, rüyada görülmesi bile düşünülemeyen bir erkek güzeli gördükleri zaman şaşırdılar. Hayretlerini gizleyemediler.

- Haşa... Allah için söylemek lâzım... Bu bir insan değil... Bu mutlaka şerefli bir melek olmalı... dediler.

Bakakalmış, gözlerini ayıramaz olmuşlardı. Rüyada mı yoksa hayal aleminde mi yaşadıklarını bilemez halde idiler. Gerçek hayatta böylesine bir güzellikle karşılaşmak hiç kimsenin düşünebileceği bir şey değildi.

Bir müddet onların karşısında duran ve Züleyha'nın emriyle ufak tefek bir iş yapan Hz. Yusuf, yine onun emriyle odayı terk etti. O gittikten sonra bile bir müddet gözleri kapıya çakılıp kalan kadınlar nihayet ellerindeki sızının ne olduğunu öğrenme ihtiyacıyla parmaklarına baktılar. Elleri kan içindeydi. Parmaklarını doğramışlar; ama haberleri bile olmamıştı.

Züleyha kesin bir zafer kazanmıştı. İçinde bulunduğu hali onlara ancak böyle anlatabilirdi. Artık ellerindeki bıçaklar bırakılmış,

akan kanın durdurulması çabası başlamıştı. Onların bu halini gülümseyerek seyreden Züleyha:

- İşte beni kınayıp durduğunuz, ayıpladığınız delikanlı budur, dedi (Yusuf Suresi, 12/31, 32).

“Siz çok dürüst, çok namuslu hanımlar iseniz, neden ellerinizi kestiniz? Benim yıllar yılı tahammül ettiğime siz neden bir dakika dayanamadınız?... Ben ki, kocası evlilik muamelesini yerine getiremeyen bir kadını, sizler hiç öyle değilsiniz, hal böyle iken neden kendinize hakim olamadınız, neden bu gülünç duruma düştünüz? demek istiyordu.

Bu durumda hiç birinin “Hayır, ben soğukkanlılığımı muhafaza ettim, duygularıma hakim oldum. Aklımdan hiçbir fenalık geçmedi ve kendimi kaybetmedim.” deme hakkı yoktu. Çünkü her biri kanamaya devam eden parmaklarını sıkıyor, akan kanı durdurma çabasıyla uğraşıp duruyorlardı. Dillerini tutamamış, ama ellerini kesmişlerdi.

Züleyha onlara ömürleri boyunca unutamayacakları bir ders verdikten sonra sözlerine şöyle devam etti:

- Yemin olsun ki, ben ondan murad almayı istedim. O ise günah işlemeğe razı olmadı. Yemin ederim ki, emredeğim işi yerine getirmezse mutlaka hapse atılacak ve zelil kılınan, hakaret gören insanlardan olacak...

Züleyha duygularını, düşüncelerini bu derece açık açık anlattığı zaman, diğer kadınlar:

- Aaa!... Kadın gerçekten sıırıslıkam aşık. Hem de utanmaz çeşidinden... Ayol kocalı bir kadın bunları düşünür mü hiç... Ayıbın da, günahın da bir hududu olmalı, diyemezlerdi. Böyle bir sözü söyleyebilmek için ellerine bakmaları yeterli idi. Çünkü artık Züleyha kendini müdafaa etme durumunu çoktan aşmıştı. Hiç söz söylemeğe lüzum kalmadan, ilk raundda her birinin nefesini kesmiş, orada

burada ağzına geleni konuşmanın ne demek olduğunu, unutamayacakları bir şekilde hepsine öğretmişti.

Kadınlar evlerine, elleri sarılı döndüler. Ama bu defa gönülden yaralanmışlardı. Tüten ocağın sayısı birden beşe çıkmış, her birinin uykusu kaçmıştı. Artık evlerinde, kendilerine ellerini kestiren delikanlının hayaliyle baş başa idiler. Nasıl etmeli, nereden bir yolunu bulmalı ve ona sahip olmalıydı?...

Hz. Yusuf gibi bir delikanlıyla yıllar yılı beraber kalmak ve ona aşık olmamak Züleyha için mümkün mü idi?...

Cenabı Hak bu olayı Kur'an'da anlatırken, kadınların ilk görüşte ellerini doğradıklarını ve Yusuf çıkıp gidinceye kadar farkına varmadıklarını belirtmesi ve Züleyha'nın da **"İşte beni kınayıp durduğunuz delikanlı budur"** dediğini nakletmesi, öyle zannediyoruz ki, Yusuf'un güzelliğini anlatmanın yanında, Züleyha'nın duygularına neden hakim olamadığını da anlatmaktadır.

Hz. Yusuf, Züleyha'yı arzu etmedi ise, ilâhi bir kontrol altında bulunduğu içindir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de: **"Eğer Rabbin bürhanını görmüş olmasaydı o da onu arzu etmişti"** (Yusuf Suresi, 12/24) buyurmak suretiyle, Hz. Yusuf'un ilâhi kontrol ve muhafaza altında bulundurulduğunu anlatmıştır. Züleyha için ise böyle bir kontrolden söz edilemezdi.

Artık Züleyha'nın evi, daha sık misafir kabul eder olmuştu. Ellerini kesen kadınlar, bir fırsatını buluyor, sudan bahanelerle de olsa, onun kapısına gelip dayanıyorlardı. Maksatları bir fırsatını bulup Yusuf'u görebilmekten ibaretti. Oturup konuşurken gözler kapıya çakılıyor, açıp içeri girivermesi beklenen sevgilinin yolu gözleniyor; fakat muradlarına eremedi oradan ayrılıyorlardı. Böylece, evlerinde oturup onun bunun dedikodusunu yapmanın cezasını, acı acı çekmeğe başlamışlardı.

Düşünen ve bu derece dert çeken bir kadın elbet kendine bir çare bulurdu. Bunlar da buldular:

- Züleyha, gerçekten haklıymışsın. Eğer izin verirsen Yusuf'la bir de ben konuşayım. Gönlünü sana yatıştırırım... gibi ifadelerle Hz. Yusuf'u görme imkânını elde edenler oldu.

Fakat onlar Yusuf'a Züleyha'nın derdini anlatmadılar. Tam tersine onlar da ona gönül arkadaşı olma teklifiyle geldiler.

- Ey Yusuf, benim gönlümü et. Ben sana hanımefendiden daha hayırlı, daha cömert olurum, diyenler bile oldu.

Yusuf, bu tekliflerin hepsini geri çevirdi. Bu arada "Allah'ım, evvelce bir taneydi, şimdi daha da çok oldu." demekten kendini alamıyordu.

Züleyha ahmak bir kadın değildi. Onların hangi maksatlarla geldiklerini ve hangi akla hizmet ettiklerini derhal anlamıştı. Maksat hiçbir zaman Züleyha adına aracılık etmek değil, kendi çıkarlarına iş becermek, Züleyha'nın yapamadığını kendileri için yapmaktı. Ama o, Yusuf'un sert bir kaya olduğunu, onların teklifleri karşısında asla yumuşamayacağını da biliyordu. Onların bu maksatlarını engellemek ve Yusuf'una sahip olmak için tedbirler alması gerekiyordu.

Nihayet, içten ve dıştan yapılan baskıların azalmadığını, gitgide artmakta olduğunu gören Yusuf ellerini kaldırdı:

- Ey Rabbim, zindana girmek bile onların beni davet ettikleri işe bulaşmaktan daha hoş geliyor... Eğer onların hile ve tuzaklarını benden çevirmezsen onlara meylediverir ve cahilce iş yapanlardan olurum, diye yalvardı (Yusuf Suresi, 12/33).

Yusuf'un bu samimi duası hedefine ulaştı. Başta Aziz olmak üzere, diğer kadınların kocaları da işe karıştı. Kadınların mekik dokurcasına Yusuf'a gidip gelmelerine bir çare bulunmalıydı. En kolay çare ise Yusuf'un zindana atılması idi.

Aslında bu bir haksızlıktı. Hz. Yusuf'un suçsuz olduğu, fesat yolunda tek adım bile atmadığı, onlar tarafından da biliniyordu. Ama

bir suçlu bulmak, suçu ona yüklemek gerekiyordu. En kolay çare ise şehirde hiçbir kimsesi bulunmayan bir genci hapsedmekti. Yusuf'un hapse gönderilmesinde; aşk tekliflerini reddettiği kadınların da büyük rolü vardı. Yusuf'un reddettiği bu kadınlar, Yusuf'tan intikam almağa kalkmışlar, kocalarına baskı yaparak onun hapse gönderilmesine vesile olmuşlardı.

Rivayete göre Hz. Yusuf elleri bağlı olarak bir eşeğe bindirilmiş ve zindana öyle götürülmüştü. Giderken, **“işte, hanımefendisine karşı gelen, emrini tutmayan isyankârların hali budur.”** diye bağırırmaktaydılar. Hz. Yusuf ise, **“Bu bana cehennemde biçilecek elbiselerden, kaynar su içmekten, zakkum yemekten daha kolay ve daha hayırlıdır”** demektedir.

Zindana girdiğinde orada uzun zaman kalmış, kurtulma ümidi kalmamış insanlar gördü. Zindan halkı ise, temiz yüzlü, temiz ruhlu bir insanla karşılaştılar. Konuşmasıyla gönülleri fetheden, her haliyle mükemmel bir insan örneği olan yeni zindan arkadaşı herkes tarafından sevilir, sayılır olmuştu. İbadetini yapıyor, zindan arkadaşlarına yardımcı oluyor, yaralıları tedavi etmeğe çalışıyor, hastalananları ziyaret ediyordu. Zindancı bile ara sıra gelip onu ziyaret etmekteydi.

Zindan halkı içinde onun bir suç işleyerek içeri girdiğine kimse ihtimal vermiyor, mutlaka bir haksızlığa uğradığı söyleniyordu. Ancak zindan halkının bu şekilde düşünmesinin, tatbikatta ona hiçbir faydası yoktu. Kimse ona **“Hadi arkadaş, serbestsin”** demek hakkına sahip değildi.

Bu arada, Yusuf, Allah'ın ona ihsan ettiği rüya tabiri bilgisine dayanarak, görülen rüyaların tabirini yapıyordu.

Yusuf'un rüya tabiri konusunda ne kadar maharetli olduğu, Tevrat'ta da tüm ayrıntılarıyla dile getirilmektedir. Adı geçen eserden öğrenildiğine göre, Yusuf zindanda iken iki genç mahkum daha

gelir zindana. Bunlar, Mısır kralının baş sakisi ile baş ekmekçisidir. Her ikisi de efendileri olan Mısır kralına karşı suç işlemişlerdir. Bir gece baş saki ile baş ekmekçi birer rüya görürler. Sabahleyin kalktıklarında, her ikisi de, gördükleri rüyadan dolayı kederli idiler. Yusuf, onlara üzüntülerinin sebebini sorar. Onlar da gördükleri rüyalarını Yusuf'a anlatırlar. Baş saki, rüyasını şöyle özetler: **“Önümde bir asma ve asmada üç çubuk vardı; ve tomurcuklanırlar gibi idi, ve çiçekleri çıkıp salkımları olgun üzüm verdiler. Firavunun kâsesi elimde idi. Üzümleri alıp onları firavunun kâsesi içine sıktım. Ve kâseyi firavunun eline verdim.”**

Yusuf, baş sakinin rüyasını şöyle yorumlar: **“Üç çubuk üç gündür, artık üç güne kadar firavun senin başını yükseltecek ve yine seni memuriyetine döndürecek ve onun sakisi bulunduğu vakitte olduğu gibi, evvelki usule göre, firavunun kâsesini, onun eline vereceksin. Fakat sana iyilik olduğu zaman, beni hatırına getir, rica ederim, bana lûtfet ve beni firavuna söyle, ve beni bu evden çıkar; çünkü gerçekte ben İbraniler diyarından çalındım, ve burada dahi zindana konulacak bir şey yapmadım (Tekvin, XL, 9-15).**

Baş ekmekçi ise rüyasını şöyle anlatır: **“Başımın üstünde üç sepet beyaz ekmek vardı. En üstteki sepette firavunun yiyeceklerinin her çeşidinden ekmekçi işleri vardı; ve kuşlar başımın üzerindeki sepette onları yiyorlardı.”** Yusuf, bu rüyayı da şöyle yorumlar: **“Üç sepet üç gündür; artık üç güne kadar firavun senin başını senden kaldıracak ve seni ağaca asacak ve kuşlar senin etini yiyecekler.” (Tekvin, XL, 16-19)**

Gerçekten, rüyalar Yusuf'un yorumladığı şekilde çıkar. Firavun, baş sakiyi affedip yeniden eski görevine dönmesini sağlarken, baş ekmekçiyi asar. Baş saki, zindandan kurtulup eski görevine dönünce, Yusuf'un kendisine dediklerini unuttur.

Bu olay üzerinden iki yıl geçtikten sonra, firavun bir rüya görür. Rüyasında, ırmağın kenarında duruyorken ırmaktan önce yedi tane semiz ve görünüşü güzel, sonra da yedi tane cılız ve görünüşü çirkin inek çıkar. Görünüşü çirkin ve cılız olan inekler, görünüşü güzel ve semiz olanları yerler. Firavun bu rüyanın etkisinden henüz kurtulamamışken, ertesi gece bir başka rüya görür. Bu defa bir sapta yedi semiz ve iyi başak çıkar, ardından da cılız ve şark rüzgarından yanmış yedi başak çıkar. Cılız başaklar, yedi semiz ve dolgun başağı yutarlar.

Firavun, görmüş olduğu rüyaların yorumunu yaptırmak için, Mısır'ın bütün sihirbazlarını ve kâhinlerini saraya davet eder. Onlara görmüş olduğu rüyaları anlatır. Fakat hiç kimse, bu rüyaları tabir edemez. O anda, baş saki, Yusuf'u hatırlar. Firavuna, onun iyi bir rüya tabircisi olduğunu, bu rüyaları da ancak onun yorumlayabileceğini anlatır. Bunun üzerine firavun, Yusuf'u zindandan çıkartır. Ona gördüğü rüyaları anlatır. Yusuf, bu rüyaları şöyle yorumlar: **“Yedi iyi inek yedi yıldır. Yedi iyi başak da yedi yıldır. Ve onlardan sonra çıkan yedi cılız ve çirkin inek ve şark yelinden yanmış, boş yedi başak da yedi yıldır. İşte bütün Mısır diyarında önce yedi yıl bolluk olacak, ardından da yedi yıl kıtlık olacaktır. Kıtlık yıllarında, bolluk yıllarında toplanan zahire ile idare edilecektir.”** (Tekvin, XLI, 26-32)

Firavun, Yusuf'un tabirini çok beğenir. Onun hikmet sahibi bir kişi olduğunu anlar. Mührünü parmağından çıkarır ve onun parmağına takar. Ona ince keten elbise giydirip, boynuna altın bir zincir takar. Bütün Mısırlıları onun önünde diz çöktürür (Tekvin, XLI, 45). Artık Yusuf, Mısır firavunun veziri olmuştur.

Yusuf, gelecek yıllarda meydana gelecek olan kıtlık dönemi için gerekli tedbirleri almış ve bütün ambarları buğdayla doldurmuştu. Firavun hayatından son derece memnundu. Çünkü artık

Yusuf gibi akıllı ve becerikli bir veziri vardı ve her meselenin altından rahatlıkla kalkabiliyordu.

Yusuf'un zindana atılması ve tekrar özgürlüğüne kavuşması epeyce zaman almıştı. Acaba bu zaman dilimi içerisinde Züleyha neler yapmıştı? Doğrusunu söylemek gerekirse, aradan bunca yıl geçmesine rağmen, Züleyha, içindeki ateşi söndürebilmiş değildi. Ama artık kendi evinde ve kendi emrinde olmayan sevgiliyi gidip görme ve eskiden olduğu gibi derdini yanma imkânı da yoktu. O bu derdi çekmekte iken Aziz ölüverdi. Dul kalan Züleyha, firavunun araya girmesiyle Yusuf'a nikâh edildi.

O gece Yusuf, Züleyha'ya:

- Evlilik yoluyla meşru şekilde birleşmemiz senin bir zamanlar arzu ettiğinden daha hayırlı değil midir? dedi. Züleyha cevap verdi:

- Beni kınama ey Yusuf, ben genç ve güzel bir kadındım. Görüyorsun hâlâ güzelim, halbuki kocam güçsüz, iktidarsız bir kişiydi. Sen ise Allah'ın verdiği bu güzelliğe sahiptin. Bu sebeple kendimi tutamadım.

Züleyha'nın, Yusuf'la evlendiği güne kadar hâlâ bakire kalması, onun doğru söylediğinin en büyük kanıtıydı.

Bundan böyle Züleyha gerçek anlamda mutluluğu tadacaktı. Gören kadınların ellerini kesecekleri derecede güzel bir kocası vardı. Yüz güzelliği ile ruh inceliği bu dürüst insanda toplanmıştı.

Züleyha, Hz. Yusuf'a **Efrayim** ve **Minşa** isminde iki oğul verecek, Hz. Yusuf'un soyu, kendisini hudutsuz bir sevgiyle sevdiği, Kur'an'da bile yer alan Züleyha hanımdan doğan bu çocuklarla devam edecektir.

Yusuf ile Züleyha, yaklaşık olarak MÖ. 16. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedirler. Din kitaplarına bile geçen bu büyük aşk, bin-

lerce yıldan beri insanların dilindedir. Dünya var olduğu müddetçe de anılmaya devam edecektir.

III. HATTUŞİLİ İLE PUDA-HEPA'NIN AŞKI

III. Hattuşili, Hitit kralı **II. Murşili'nin** en küçük çocuğudur. Bizzat kendisinin kaleme aldırıldığı **“Hattuşili'nin Müdafaaanamesi”** isimli vesikaya göre, kardeşlerinin en küçüğü olan Hattuşili, hastalıklı bir çocuktur. Bu yüzden rahipliğe verilmesi kararlaştırılmış ve **Şamuha** şehrinin tanrıçası **İnanna'nın** rahibi olmuştur. Bundan dolayıdır ki Hattuşili, hayattaki bütün başarılarını, adı geçen tanrıçanın himaye ve lütfuna borçlu olduğunu, her vesile ile dile getirmiştir. Babası Murşili öldükten sonra yerine geçen ağabeyi **Muvattali**, onu **“Büyük Meşedi”** yapmış ve **Yukarı Memleket'in** idaresini ona vermişti. Ne var ki, Murşili zamanında Yukarı Memleket'in **“Büyük Meşedisi”** olan **Zidaş** oğlu **Arma-Dattaş**, Hattuşili'nin mevkiini kıskandığından ona düşman olmuştur. Fakat Muvattali, kardeşinin verilen her görevi başarıyla yerine getirdiğini görünce, ona ayrıca **“Harp arabaları kumandanlığı”** görevini de bahşetmişti. Muvattali Mısır seferine hazırlanırken, isyan eden bazı **Gaşka**³ kabilelerini de yine bizzat Hattuşili itaat altına almış, ardından da kendi ordularının başında **Kadeş savaşı**na iştirak etmişti.

Görülüyor ki **III. Hattuşili**, çocukluğunda önemli sağlık problemleri yaşamasına rağmen sonradan sağlığına kavuşmuş ve ağabeyi Hitit kralı Muvattali'ye yönetim işlerinde yardımcı olmuştur. Özellikle en sorunlu bölgelerin başında gelen Yukarı Memleket'in idaresini başarıyla yürütmesi, herkesin takdirini kazanmasına yol açmıştır. Ama bu arada, başarılı bir grafik çizmesi, kendisini kıskananların sayısını da her geçen gün artırmıştır.

³ Gaşkalar, Karadeniz Bölgesi'nde kabileler halinde yaşayan ve Hititlerin düşmanı olan savaşçı bir kavimdir.

Hattuşili'nin hayatındaki dönüm noktalarından biri ve belki de en önemlisi, Kadeş Savaşı sonrasına rastlar. Gerçekten, III. Hattuşili, Mısır seferinden dönerken bir Hurri memleketi olan **Kizzuvatna'ya** uğrayacak ve bu memleketin önemli bir Kült şehri olan **Lavazantiya** kenti başrahibi **Pentipsarri'nin** kızı **Puda-Hepa** ile evlenecektir. Bir başrahibin kızıyla evlenmesi, son derece başarılı bir lider olan III. Hattuşili'nin nüfuzunu daha da artırmıştı.

III. Hattuşili evlendiğinde 40 yaşının üzerindeydi. Halbuki Puda-Hepa daha yirmisine bile gelmemişti. Baba-kız gibiydiler adeta. İlk bakışta bu evliliğin siyasi bir evlilik olduğu zannedilebilir. Ancak genç Puda-Hepa'nın kendisinden en az iki kat daha yaşlı olan Hattuşili'ye duyduğu sevgi, her türlü takdirin üzerindedir. Bu genç ve güzel kadın, kendisinden epeyce büyük olan Hattuşili'nin neyini seviyordu acaba? Bize öyle geliyor ki, Puda-Hepa çok akıllı bir kadındı. Yaşı çok küçük olmasına rağmen, Hattuşili'nin son derece akıllı, zeki ve maharetli bir adam olduğunu kısa sürede idrak etmişti. Puda-Hepa, Hattuşili'nin her halde en çok bu yönlerini beğenmiş ve çok geçmeden onu eş olarak benimsemeye ve hatta sevmeye başlamıştı.

Peki ama Hattuşili bu genç kadının neyini beğenmişti? Sadece güzel olduğu için mi onu kendisine eş olarak seçmişti? Yoksa Puda-Hepa'nın babasının bir başrahip olmasından sağlayabileceği birtakım çıkarlar mı onu bu evliliğe itmişti? Puda-Hepa'nın akıllı bir kadın olması mı Hattuşili'yi böylesine cezbetmişti yoksa? Öyle zannediyoruz ki, III. Hattuşili'nin bu kadını kendisine eş olarak seçmesinde yukarıdaki faktörlerin hepsinin payı vardı. Fakat sonradan Hattuşili de karısına içten bir sevgiyle bağlanmış, devlet işlerinde bile bu güzel ve akıllı kadının görüşlerine müracaat etmeyi bir alışkanlık haline getirmişti.

Muvattali'nin ölümünden sonra Hitit tahtına geçen oğlu **Urhi-Teşup**, amcası III. Hattuşili'nin başarılarını çekemiyor, içten içe

onu kıskanıyordu. Bu kıskançlığın doğal bir sonucu olarak o, babası Muvattalı'nın amcasına vermiş olduğu bütün şehirleri geri almış ve ona yalnızca **Nerik** (Tosya) ve **Hakpişsa** şehirlerini bırakmıştı. Nihayet o, bu iki şehri de geri almak isteyince, Hattuşili, Urhi-Teşub'a bir mektup yazarak: **"Sen Büyük Kralısın, ben ise küçük bir kralım. Fakat haksızlık ettiğin için, bu şehirlerin kime ait olduğunu tanrılar tayin edecek"** demek suretiyle, genç kralı savaşa davet etmişti. Amca ile yeğen arasındaki bu mücadelede, memleketin ileri gelenleri de Hattuşili'nin tarafını tutmuş olmalılar ki, çarpışmadan Hattuşili galip çıkmıştı.

İktidarı bu şekilde ele geçiren III. Hattuşili, iç ve dış politikada parlak başarılar kazanmış büyük bir devlet adamıdır. Gerçekten, **Šuppiluliuma** devrinden beri devam eden fetih siyasetinin meyveleri bu devirde toplanmıştır. Bu nedenle III. Hattuşili devri, Hitit tarihinin altın çağı olarak kabul edilmiştir. Hattuşili devrinde gerek imar, gerekse kültür faaliyetlerine büyük önem verilmiştir.

Hattuşas arşivinde ele geçirilen Babil ve Mısır kralları ile karşılıklı yazılmış mektuplar, antlaşma metinleri ve mahkeme zabıtları, Hattuşili devrinin dış siyasetini takip etmek bakımından büyük önem taşırlar. Bu vesikalardan anlaşıldığına göre Hattuşili, Babil devletiyle dost geçinmeye büyük özen göstermişti. Bu ittifak, Hititler'in Asur devleti karşısındaki yerini sağlamlaştırdığı gibi, **II. Ramses** ile **III. Hattuşili'yi** aralarında bir antlaşma yapmaya kadar götürebilmiştir. İşte, III. Hattuşili'nin siyasi hayattaki en büyük başarısı, 16 yıldan beri belli aralıklarla devam eden Mısır harplerine bir son vererek eşit şartlara dayalı bir barış antlaşması imzalamasıdır.

Bu arada özellikle, yıllardan beri yapılmakta olan ve okul kitaplarında da yer alan bir yanlışlığa dikkatleri çekmek istiyoruz: Kadeş Barış Antlaşması, tarihin kaydettiği ilk yazılı antlaşma değildir. Bundan 40-50 yıl öncesi için doğru kabul edilen bu bilgi, bugün artık

değişmiştir. Çünkü, Hitit arşivlerinin incelenmesi neticesinde, Kadeş Barış Antlaşması'ndan önceye tarihlenen birçok yazılı antlaşma metni ortaya çıkarılmıştır. Fakat şunu söyleyebiliriz ki, Mısır ve Hitit devletleri arasında yapılan bu antlaşma, iki büyük devletin eşit şartlara dayalı olarak yaptığı ilk antlaşmadır. Aslına bakılacak olursa, bu antlaşmaya Kadeş Barış Antlaşması adının verilmesi de doğru değildir. Çünkü, her ne kadar iki devlet arasında MÖ. 1296 yılında cereyan eden savaş Kadeş mevkiinde gerçekleşmiş olsa da, barışın yapıldığı yer, Kadeş kenti değildir. Bu nedenle, iki devlet arasında yapılan barış antlaşmasına **“Kadeş Barış Antlaşması”** yerine **“Hitit-Mısır Barış Antlaşması”** adının verilmesi, çok daha mantıklı görünmektedir.

II. Ramses'in 21. iktidar yılında (MÖ. 1280) yapılan bu antlaşmadan önce, iki tarafın diplomatları arasındaki müzakereler hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Üsluptaki incelik ve hükümlerin tanzim sırası, antlaşmanın ortak bir komisyon tarafından hazırlanmış olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Antlaşma, zamanın diplomasi dili olan Akkadça ile yazılmış ve taraflar, antlaşma nüshalarını elçileri vasıtasıyla göndermişlerdir. Mısır'a gönderilmiş olan ve gümüş bir tablet üzerine kazdırılmış olduğu bildirilen Hitit nüshasının Mısır dilinde bir tercümesi ele geçmiştir. Boğazköy'de ise Akkadça nüshası bulunmuştur. Mısır dilindeki tercümeğe göre, Hititler'in göndermiş olduğu gümüş tablet üzerinde Hattuşili ile eşi kraliçe Puda-Hepa'nın mühür damgaları bulunmakta idi.

Görülüyor ki, kraliçe Puda-Hepa, bir başka devletle yapılan antlaşma metni üzerinde ismi geçecek kadar önemli bir kadındı. Çünkü o, kocasına çok değer veriyor, çok güveniyor ve onu çok seviyordu. Kocası III. Hattuşili de, karısının bu güzel duygularına misliyle karşılık veriyordu.

Puda-Hepa aynı zamanda çok şefkatli bir eştı. Özellikle III. Hattuşili'nin tekrar rahatsızlandığı son dönemlerinde kocasının yanından biran bile ayrılmamış, bir annenin çocuğuna gösterdiği şefkatin çok daha fazlasını kocasına göstermişti. Kocasına olan aşırı sevgisi ve bağlılığı, Hitit halkı üzerinde de derin tesirler bırakmıştı. Puda-Hepa, kocası III. Hattuşili'nin ölümünden sonra da Hitit devlet yönetimindeki etkinliğini devam ettirmiştir. Çünkü kocası öldüğü zaman Hitit tahtına geçen oğlu **IV. Tuthalya** henüz çocuk yaşıyordu ve bir devleti idare edebilecek olgunlukta değildi. İşte bu yüzden ki, Puda-Hepa bir müddet kral naibi olarak devleti idare etmiş, daha sonra da iktidarı oğlu IV. Tuthalya'ya devretmiştir. Ölünceye kadar Hitit sarayında "**Tavananna**" olarak nüfuzunu devam ettiren Puda-Hepa, kocasına sadık bir eş olarak da tarih sayfalarındaki yerini almıştır.

HEKTOR İLE ANDROMAKHE'NİN AŞKI

Troya savaşlarının iki başrol oyuncusu vardır. Birisi **Hektor**, diğeri **Akhilleus**. Hektor, Troya kralı **Priamos'un** büyük oğlu ve Troya ordularının baş komutanıdır. Akhilleus, Troya'yı ele geçirmek amacıyla Yunanistan ve adalardan gelen Akaların en büyük ve en yiğit savaşçısıdır. Savaşın kaderini belirleyenlerin başında da bu iki kahraman gelir.

Tarihin ilk Boğazlar Savaşı olarak kabul edilen **Troya Savaşları**, aynı zamanda tarihte Doğu ve Batı dünyalarını karşı karşıya getiren ilk büyük mücadeledir. Diğeri bir deyişle, Troya Savaşları, Eskiçağı'nın Birinci Dünya Savaşı'dır.

Bir tarafta Doğu dünyasını temsil eden **Troyalılar** ve müttefikleri, diğeri tarafta ise Batı dünyasını temsil eden **Akalar** ve müttefikleri, var güçleriyle saldırırlar birbirlerine. Homeros'a göre tam on yıl sürer Troya Savaşları. Fakat Homeros, İlyada adlı destanında bu savaşın son 51 gününü anlatır.

Neydi bu savaşın gerçek nedeni? Troya prensi çapkın **Paris**, Sparta kralı **Menelaos'un** güzel karısı **Helena'yı** kaçırdı diye mi kopmuştu kıyamet? Yoksa işin içinde başka nedenler mi vardı?

Şurasını unutmamak lâzımdır ki, her savaşın iki nedeni vardır:

1. Görünürdeki neden,
2. Gerçek neden.

Görünürdeki neden olayı başlatır, gerçek neden ise olayın esasını oluşturur. İşte, destanlarda anlatılan Sparta kralı Menelaos'un güzel karısı Helena'nın kaçırılması olayı da, bu savaşın görünürdeki nedeni olmalıydı.

Savaşın gerçek nedeni ise tamamen ekonomikti. Çünkü, Yunanistan'ın coğrafi şartlarının zorlaması neticesinde daha MÖ. 2. Binyıl başlarından itibaren denizin nimetlerinden yararlanmak zorunda kalan Akalar, özellikle MÖ. 16. yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz memleketleri ile yoğun bir ticari ilişki içerisine girmişlerdi. Önceleri Girit'teki Minos medeniyetinin etkisi altında kalan ve MÖ. 1400 yıllarına kadar bu adadaki **Minos Krallığı'nın** siyasal egemenliğine boyun eğen Akalar, bu tarihten itibaren hem Girit'in hem de Akdeniz sularının gerçek hakimi oldular. İşte bu yüzdendir ki, MÖ. 1400-1250 yılları arasındaki dönem; Aka medeniyetinin en parlak çağı olmuştur. Çünkü bu dönemde Akalar, üretmiş oldukları zeytinyağı ve şarabı, son derece güzel bir şekilde imal edilmiş olan Miken kapları içerisinde **Kıbrıs, Ugarit, Alalakh, Rodos ve Mısır** gibi memleketlere ihraç etmekte idiler. Akalar, bu yoğun ticaret sayesinde çok zengin olmuşlardı.

Ancak, MÖ. 13. yüzyılın ortalarından itibaren, Akdeniz'deki Aka ticareti sekteye uğramaya başladı. Çünkü Anadolu'daki Hitit İmparatorluğu'nun IV. Tuthalya döneminde (MÖ. 1250-1220) yer yer parçalanmaya başlaması ve Hititler'e bağlı pek çok kavmin isyan ederek bağımsızlıklarına kavuşması, Akdeniz'de korsanların

türemesine yol açmıştı. Bu korsanlar yüzünden, Akalı tüccarlar artık Akdeniz’de güvenli bir şekilde dolaşamıyorlardı. Oysa ki geçimi tamamıyla deniz ticaretine dayalı bir kavim için, bu durum çok kötü idi. Zira, Yunanistan’ın coğrafi durumu, yukarıda da belirttiğimiz gibi, zaten tarıma elverişli değildi. Bu durumda Akalar ne yapacaklardı? Onların yapabileceği tek şey, hiç değilse Karadeniz sahillerinde yeni pazarlar elde etmektir. Başka bir tabirle, henüz daha bakir bir vaziyette olan Karadeniz kıyıları, Akalar tarafından kolonize edilecekti. Fakat bunu gerçekleştirebilmek için de, onların, önce **Çanakkale Boğazı’nı** ardından da **İstanbul Boğazı’nı** geçmeleri gerekiyordu. Halbuki, geçmeleri gereken ilk boğazın, yani Çanakkale Boğazı’nın kontrolü Troyalıların elinde idi. Bu kontrol noktasını aşmanın tek yolu, Troyalıları buradan atmaktır. İşte Troya Savaşlarının gerçek nedeni bu olmalıdır.

Eskiçağ’ın Birinci Dünya Savaşı olarak kabul edilen bu büyük mücadelede iki tarafın da birçok müttefikleri vardır. İlyada II’deki **“Gemiler Kataloğu”**nda Troya’ya hücum eden Akalı müttefiklerin bu savaşa kaçır gemiyle iştirak ettikleri ve başlarında hangi liderlerin bulunduğu uzun uzun anlatılır.

Akalar bu savaşa yaklaşık olarak 1200 gemiden oluşan büyük bir filo ile katılmışlardı. Destanda başkumandan **Agamemnon**, birçok adanın ve tüm **Argos’un** kralı olarak konuşur. Gerçekten Agamemnon, Yunanistan’ın en kudretli şehri olan **Mykenai’nin** beyi idi. Onun bu savaşa 100 gemiyle katılması ve **Arkadyalıların** da 60 gemi vermesi, ne kadar zengin ve güçlü olduğunu açıkça ortaya koyar. Halbuki, sözde karısı kaçırılan **Sparta** kralı **Menelaos**, bu savaşa 60 gemiyle iştirak etmişti. Bu da gösteriyor ki, Mykenai kralı **Agamemnon**, **“primus inter pares”**, yani **“eşitler içerisinde birinci”** idi.

İlyada II’de, Troyalıların müttefikleri hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre, Troya müttefiklerinin bulunduğu saha,

Propontis (Marmara) ve **Troad'dan** (Çanakkale yöresi), **Miletos** ve **Likya'ya** kadar uzanan Batı Anadolu Bölgesi'ni kapsıyordu.

Arkeolojik buluntulara göre, Troya Savaşları MÖ. 1240-1230 yılları arasında cereyan etmiştir. Troya Savaşları Akalar'ın galibiyetiyle neticelenecektir.

Troya Savaşları hakkında verdiğimiz bu ön bilgiden sonra şimdi tekrar asıl konumuza, **Hektor** ile **Andromakhe'nin** aşkına dönebiliriz. Fakat önce bu büyük sevginin iki önemli karakteri olan Andromakhe ile Hektor'un kimlikleri ve kişilikleri hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Andromakhe, **Mysia** bölgesinde⁴ **Thebai** şehrinin kralı olan **Eetion'un** kızıdır. Eetion, Troya kralı **Priamos'a** dostluk bağlarıyla bağlıdır. Sarayında yedi oğlu ile büyüttüğü tek kızı sevimli, uslu ve akıllı **Andromakhe'yi Priamos'un** en değerli oğlu **Hektor'a** verir. Düğün dernek nasıl olmuş? Andromakhe, Priamos'un oğulları ve gelinleri için yapılmış önu revaklı evlerin birine nasıl gelin girmiş? Şairler bunu bize anlatmazlar. Mutlu günlerini bilmeyiz bu güzel karı kocanın. Hektor'la Andromakhe ancak yıkım gelip çattığı zaman, İlyada'da anlatılan savaşın dokuzuncu yılında Troya sahnesine çıkarlar. Bu arada bir çocukları olmuştur: **Astyanaks**. Troyalılar Hektor'un oğluna "**şehrin efendisi**" anlamına gelen bu adı, çocuk büyür de bir gün Troya'ya kral olur umuduyla takmışlardır. Ama Hektor'un ölümünden birkaç gün önce **Astyanaks** dadısının kollarında dolaştırılan bir bebektir.

Andromakhe'nin anadan babadan, kardeşten yüzü gülmemişti. Uğursuz savaş Anadolu kıyılarına gelip çatinca, Troya yöresinde huzur kalmamıştı. Aka ordusu dokuz yıldır Troya kapıları önünde pinekliyor, fakat bu kutsal kenti bir türlü düşüremiyorlardı. Hele içi

⁴ Bursa ve Balıkesir havaisi

içine sığmayan genç ve atılgan **Akhilleus** çok sabırsızlanıyordu. Şehirden çıkıp, dağda bayırda davarlarını otlatmaya giden, atlarını çeşmeye süren tek tük Troyalıları her fırsatta kovalayıp öldürmekle bile kana susamışlığını doyuramıyordu. Bölgede çapulculuk seferlerine çıkan Akhilleus, Mysia'ya varmıştı. Kral Eetion'un sarayında yapmadığını bırakmamış, yaşlı kralı öldürmüş, yedi oğlunun insafsızca canlarına kıymıştı. Andromakhe'nin anasını da esir alıp gitmişti. "**Ormanlık Plakos dağının eteğinde kraliçeydi anam**" diyor. Andromakhe yana yakıla; kraliçeyi de Akhilleus esir sürüsüne katmış, Troya'ya getirmiş, sonra büyük bir kurtulmalık karşılığında serbest bırakmıştı, ama zavallı kadın, **Homeros'un** dediği gibi, "**hür gününü**" görür görmez ölmüştü.

Andromakhe, Troya sarayında kadınlar dairesinde, hizmetçileri arasında nakış işlemekle, mekik dokumakla vakit geçirir. Her geçen gün onun için bir işkencedir. Çünkü korku kaplamıştır yüreğini, ne kadar yiğit de olsa Hektor'un bir gün düşman kargısı altında can vereceğinden korkar. Troya ovasında yiğitler boğuşurken, rahat duramaz dört duvar arasında. İfade bir savaşı gözetlemek için çocuğunu dadiya bırakıp batı kapısının üstündeki kuleye çıkar. Bir gün Hektor savaştan ara bulup şehre gelir ama karısını evde bulamaz. Batı kapılarına koşar, uzaktan Andromakhe'yi ve yavrusunu görünce gülümser. Andromakhe göz yaşları dökerek ellerine sarılır (İlyada, 407 vd.):

Ah kocacığım, bu hırs yiyecek seni,
yavrusuna, talihsiz karına acıma yok sende,
dul kalmama, biliyorum, az gün var,
Akhalar üstüne saldırıp öldürecekler seni,
Sensiz kalmaktansa toprak yutsun beni daha iyi.
Benim senden başka dayanağım yok,
alıp götürdüğü zaman ölüm seni

yalnız acılar kalacak bana,
 Ne babam var benim, ne ulu anam...
 Sen bana bir babasın, Hektor,
 ulu anamsın benim, kardeşimsin,
 arkadaşısın sıcak döşeğimin.
 Burada, kalede kal, acı bana,
 yetim koma yavrumuzu, karını dul koma.

Bu dizelerden de anlaşılacağı üzere, Andromakhe için kocası Hektor çok şey ifade etmektedir. Bir başka deyişle Hektor, Andromakhe'nin her şeyidir. Onu kaybederse, tüm dünyasının yıkılacağını çok iyi bilmektedir.

Bu sitemkâr sözler karşısında Hektor acır karısına, ama ne yapsın, bir korkak gibi çekilecek değildi ya savaştan? Çünkü, Troya ordusunun temel direğidir o. Orduların baş komutanıdır.

Günler geçer, Hektor ile Akhilleus arasında teke tek savaş başlar. Bu bir ölüm kalım savaşıdır. Kim galip çıkacaktır bu mücadeleden? Tanrılar, Hektor'un ölümüne karar vermişlerdir. Yiğitçe dövüşerek can verir Hektor. Troya surlarından bir çığlıktır kopar, Andromakhe odasında mekik dokurken duyar bu vaveylâyı, deli gibi fırlar dışarıya; Akhilleus'un Hektor'u arabasına bağlayarak toz toprak içinde sürüklediğini görünce, düşer bayılır.

Bu işkence dokuz gün sürecektir: Her sabah Akhilleus ölüyü arabasına bağlayıp sürükler. Onuncu günün akşamı kral Priamos, Akhilleus'un barakasına gider, yumuşatır yüreğini ve ölüyü alıp getirir. Hektor'un cenaze töreninde görürüz Andromakhe'yi. Kocasını için öyle bir ağıt yakar ki, yürekleri burkan sözler dökülür ağzından (İlyada, XXIV, 725 vd.):

**Erkeğim benim, göçüp gittin genç yaşında,
 gittin, evimizde dul bıraktın beni;**

çocuğumuz da ufacık, körpecik,
 bizden olan, kara talihli ikimizden,
 bilmem, gençlik çağına erer mi ki,
 bu şehir yerle bir olacak baştan aşağı,
 sen öldün, onun koruyucusu, bekçisi,
 sen, soylu analarını, çocukları ayakta tutan...
 Dile gelmez acılar bıraktın, Hektor, anana, babana,
 ama bana kaldı gene en büyük acı.
 Ölüm döşeginde uzatmadın ellerini bana,
 şöyle güzel bir söz söylemedin ki,
 gözyaşı döke döke gece gündüz anayım onu.

Andromakhe ile Hektor'un aşkı gerçekten çok dramatiktir. Kocasına gönülden bağlı, onu delicesine seven bir kadındır Andromakhe. Hektor da karısını çok sever, değer verir ona. Ama Hektor'un karısından çok daha fazla sevdiği bir şey vardır ki, o da Troya şehridir. Hektor'un vatanına olan sevgisi, karısına olan aşkıdan çok daha büyüktür. Kim bilir, Anadolu insanının vatanına duyduğu büyük sevginin temelleri, belki de Anadolu'nun ilk milli kahramanı Hektor'a dayanmaktadır.

ODYSSEUS İLE PENELOPE'NİN AŞKI

Odysseus, Troya savaşına katılan Aka beylerinden biridir. İthake adasının kralı olan Odysseus, Aka beylerinin en kurnazı olarak tanınır. Troya kentinin tahta at kandırmacasıyla ele geçirilmesi de tamamıyla Odysseus'un fikridir. Bilindiği üzere, Troya savaşları, hile ile de olsa, Akaların galibiyetiyle neticelenir. Ancak bu galibiyete rağmen Akalar asıl amaçları olan Boğazları ele geçirerek Karadeniz kıyılarını kolonize etme işinden vazgeçerek birer ikişer memleketlerine dönmeye başladılar. Odysseus da memleketi İthake adasına gitmek üzere silah arkadaşlarıyla birlikte denize

açılır. Ancak denizde fırtınaya tutulur. Maiyetindeki adamların birçoğu hayatlarını kaybederler. Bir kısım arkadaşıyla birlikte canını kurtaran Odysseus, denizde olsun karada olsun, daha birçok tehlikeli maceralar yaşar. Odysseus, aradan yıllar geçtikten sonra memleketine vasil olabilecektir.

Penelope'ye gelince; Homeros destanlarında adı **Penelopeia** diye geçen **İkarios'un** kızı, Odysseus'un karısı Penelope, Yunan mitosunun en ünlü karakterlerinden biridir. Eşinden ayrı kaldığı 20-30 yıl sürece başka kocaya varmamak için ayak diremesi, Odysseus'a sadık kalması, onu evlilikte vefa ve sevginin simgesi haline getirmiştir. Onun adı kadar, yıllar yılı gündüzleri dokuyup geceleri söktüğü kumaş da dillere destan olmuştur.

Odysseus, **Tyndareos'un** kızı Helena'ya talip olacakken, ondan vazgeçer ve akrabası Penelope ile evlenir. Bu mutlu çiftin **Telemakhos** adlı bir oğulları olur, ama Telemakhos daha kundakta bebekken babası Troya savaşına gitmek zorunda kalır. Penelope'nin çilesi o zaman başlar. Bunu kaynanası Antikleia'nın ağzından duyuruz (Odysseia, XI, 181 vd.):

**Karm büyük bir sabırla bekler seni evinde,
gündüzleri ağlaya ağlaya tüketir kendini,
bir geceler geçirir ki düşman başına...**

Odysseus'un Troya savaşına gidipte dönmediğini gören Penelope'nin talipleri, İthake sarayını doldurmaya başlarlar. Talipler arasında çoğunluğu İthake adasının asilleri teşkil etmekle birlikte komşu ülkelerin ileri gelenleri de vardır. Söz konusu taliplerin asıl amaçları kocasız kalan bu güzel kadınla evlenerek Odysseus'un mal varlığına el koymaktır.

Odysseus'un babası **Laertes** ihtiyarladığı, **Telemakhos** da henüz çocuk yaşta olduğu için saraya sahip çıkacak kimse kalmamıştır. Bunu fırsat bilen talipler Odysseus'un sarayına yerleşmişler,

ambarlarda, depolarda ne var ne yoksa hepsini tüketmeye başlamışlardır. Bir başka ifadeyle sık aralıklarla talipler şerefine düzenlenen şölenlerde Odysseus'un serveti har vurup harman savurulmaktadır.

Odysseus'un artık dönmeyeceğine inanan talipler Penelope'den aralarından birini koca olarak seçmesini isterler. Halbuki Penelope kocasının bir gün mutlaka döneceğine inanmakta ve bu yüzden de talipleri oyalamaktadır. Aslında Penelope de en az kocası Odysseus kadar kurnaz bir kadındır. Arada sırada taliplerin karşısına çıkarak tatlı sözlerle onları yatıştırılmaktadır.

Troya savaşının üzerinden yaklaşık on yıl geçtikten sonra Odysseus nihayet memleketine vasil olur. Fakat ihtiyar bir dilenci kılığına bürünerek, kimliğini gizler, konağına gelir. Evinde cereyan eden olayları görür ve bu duruma çok üzülür, fakat üzüntüsünü belli etmez. Penelope, ihtiyar bir dilenci kılığındaki kocasına, taliplerini nasıl oyaladığını şöyle anlatır (Odysseia, XIX, 137 vd.):

**Tanrı bir bez dokumayı kodu aklıma ilkin,
kocaman bir tezgah kurmuştum odamda,
arşın arşın bez dokuyordum habire,
taliplere de şöyle laf ediyordum arada bir:
“Delikanlılar, madem tanrısal Odysseus öldü,
çaresiz varacağım içinizden birine,
ama ne olur, bekleyin bir parça daha,
bitsin bu dokuma, boşa gitmesin bunca iplik,
bir kefen dokuyorum yiğit Laertes'e,
gün gelir de, ölüm onu yere sererse upuzun,
Akhali kadınlar ne der sonra bana”.**

**Böyle derdim, kanardı bu sözlere taşkın yürekleri.
Oysa ben, gündüzleri dokuduğum koca bezi
bir çerağ önünde sökerdim geceleri.**

**Kandırdım onları işte böyle tam üç yıl,
ama dördüncü yıl başlayıp çatınca ilk yaz,
bir hizmetçi, saygısız bir köpek, duyurur onlara bunu,
geldiler yakaladılar beni, bağıldılar çağırdılar.**

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Penelope çok kurnaz ve akıllı bir kadındır. Son çare olarak, talipleri bir yarışmaya sokmak gelir aklına: Silah odasından Odysseus'un büyük yayını getirterek, onu kim gerip ok atmayı başarırsa ona varacağı kararını Odysseus'a bildirir. Bu yayı, taliplerin hiçbiri geremez. Dilenci kılığına giren Odysseus, yıllar sonra kendine ait olan yayı defalarca gelecek ve taliplerin hepsini tek tek ortadan kaldıracaktır.

Odysseus taliplerden öç aldıktan sonra kendini Penelope'ye tanıtmakta epeyce güçlük çeker. Bu adamın, kocası Odysseus olduğuna bir türlü inanmaz ve onu habire denemeye koyulur. O kadar ki, Telemakhos bile anasının tutumuna şu sözlerle içerler (Odysseia, XXIII, 97 vd.):

**Ana, kötü ana, yüreği taştan ana!
Ne diye uzak durursun babamdan,
ne diye yanına oturup konuşmaz, sorular sormazsın ki?
Kim dayanır senden başka, hangi kadının yüreği
baba toprağına dönen kocasından böyle uzak durmaya,
sürüne dilene yirmi yıl sonra dönen kocasından?
Oldum olası taştan katıdır bilirim yüreğin senin.**

Oysa bu sözler Odysseus'un çok hoşuna gider, karısının ne kadar şüpheli ve akıllı olduğunu anlar. Kavuşmaları da o oranda tatlı olur (Odysseia, XXIII, 209 vd.).

İşte böylece, uzun süren acılardan sonra Odysseus tekrar eski mutlu günlerine dönmüş olur. Birbirlerine delicesine aşık olan bu iki insan, ölünceye kadar mutlu bir hayat sürerler.

Görülüyor ki Penelope, sabrının ve sadakatinin karşılığını görmüş, çok sevdiği kocasına yeniden kavuşmuştur.

2. Aşk Uğruna Ölenler

Çalışmamızın bu bölümünde, aşkı uğruna gözünü kırpmadan ölüme gidenlerin öykülerini ele alacağız.

HERO İLE LEANDROS'UN AŞKI

Hero ile **Leandros'un** yaşadığı aşk dillere destandır. Ancak bu aşkın ne zaman yaşandığını tam olarak bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey, bu büyük aşkın Çanakkale bölgesinde yaşanmış olduğudur. Öykünün klâsik literatürdeki ilk anlatım şekline **Vergilius** ile **Ovidius'ta** rastlıyoruz. **Michael Grant**, Hero ile Leandros öyküsünün, Ukrayna dahil, bütün Avrupa'da, Mısır'da ve Pencap'ta bir halk öyküsü şeklinde yaşamakta olduğunu, klâsik literatüre sonradan girmiş olduğunu, ilk önce Vergilius'un **Georgica** adlı eserinde görüldüğünü, Vergilius'un da bu temayı bazı İskenderiye'li şairlerden, büyük bir ihtimalle de MÖ. 305-240 yılları arasında yaşayan **Kallimakhos'tan** almış olabileceğini söylemektedir (Turhan Yörükân, Yunan Mitolojisinde Aşk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000, s. 120).

Öykünün kadın kahramanı **Hero**, Çanakkale Boğazı'nın Rumeli yakasındaki **Sestos** şehrinde yaşayan bir Afrodit rahibesidir. Çevresinde uğuldayan rüzgârların dolaştığı bir kulede, şehrin önünde tek başına duran, başını göğe uzatmış bir kulede, köle bir kadınla birlikte yaşamaktadır. Denizin kabaran dalgalarının gümbürtüyle dövdüğü bir kuledir bu. Hero, hiçbir genç arkadaşı olmadan, el ele tutuşup dans eden gençlerin arasına katılmadan, kendi yalnızlığı içerisinde yaşamaktadır. Aslına bakılacak olursa o, zengin ve hatırı sayılır bir ailenin kızıdır. Belki bir kral kızı değildir ama, Zeus'un

görüp gözettiği bir soydan gelmektedir. En az kral kızları kadar güzel, onlar kadar çekicidir. Kıbrıslı tanrıça Afrodit'in tapınak görevlisidir, yani bir Afrodit rahibesidir. Ancak, aşk tanrıçasının hizmetinde çalışan bu genç ve güzel kız, aşkın ne olduğunu henüz bilmemektedir. Masum ve utangaçtır. **Leandros** ise, Çanakkale tarafında, **Nara Burnu'na** yakın bir yerde kurulu bulunan **Abydos** şehrinde yaşayan bir delikanlıdır. Güzellikte, yakışıklılıkta Hero'ya denk bir insandır.

Sestos'lu Hero ile **Abydos'lu Leandros'un** buruk aşk öyküsü, Eskiçağdan bu yana insanları derinden etkilemiş, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi pek çok yazar tarafından yakın zamanlara kadar tekrar tekrar anlatılmış ve yorumlanmıştır.

Hero ile Leandros'un aşkını anlatan öykülerden biri şöyledir:

Hero, Afrodit tapınağında çalışan bir rahibedir. Aşk Tanrıçası'nın hizmetinde olan bu genç kız, bir mabet görevlisi olarak, Eros'un kutsal aşk oklarından kendisini korumaya çalışmaktadır. Ne var ki, çabası boşunadır. Aşkı inkâr etmek, o çağda suç sayılmaktadır. Hero, Sestos'ta kutsal anma törenlerinin yapıldığı bir sırada, tanrı **Adonis'in** ölümü dolayısıyla yapılan yas törenlerinden birinde, Abydos'lu bir delikanlı ile tanışacaktır. Hemen herkesin her yerden koşup geldiği bir törendir bu. Bu insanların bazıları **Teselya'dan**, bazıları **Kıbrıs** gibi uzak yerlerden, bazıları ise **Abydos** gibi yakın yerlerden gelmiştir. Delikanlılar, bu tören sırasında genç ve güzel kızları görme fırsatını da bulmaktadırlar. Tapınakta görevli bir rahibe olarak, Hero da bu törenlere katılmaktadır. Güzelliğin sevimli pırıltısı yüzünde ışıdamaktadır. Dokunmaya kıyılamayacak kadar güzel olan yanakları, yeni açılmış goncalar gibidir. Hero, diğer kızlarla karşılaştırıldığında en güzel olanıdır. Ona kim bakacak olsa, karşısında Kıbrıslı Tanrıça'yı görüyor gibi olmaktadır. Delikanlılardan bir tanesi, **Lakedaimonia'da** yapılan bir güzellik yarışmasını

anlatırken, Hero gibisini görmediğini söylemektedir. Ona bakmaya doyamadığını, yatağına girmenin bedeli olarak ölmek gerekiyorsa, buna bile razı olacağını söylemektedir. Öyle ki, Hero eşi olup onunla birlikte yaşayacak olursa, Olympos’lu tanrıların hayatına bile gıpta etmeyecektir.

İşte pek çok delikanlı bu şekilde hayıflanıp iç çekerken, Leandros da görmüştür Hero’yu. Hiç beklemediği bir anda Eros’un oku ile vurulmuş, **“Hero benim olmayacak olursa, ölürüm”** demiştir. Bu lekesiz genç kızın sevimli güzelliği, en hızlı okların açtığı yaradan daha derin bir yara açmıştır Leandros’un yüreğinde. Hero’nun güzelliği büyülemiştir onu. Yavaş adımlarla yürüyüp kızın karşısına geçmiştir; sevdalı bakışlarla genç kızın gönlünü çelmeye çalışmıştır. Kız da bu bakışlardan hoşlanmıştır. Leandros, Hero’nun gözlerinden anlamıştır aşkının karşılıksız kalmayacağını. Ve sevişmenin o gizli saatlerini özlemeye başlamıştır.

Güneş ufukta denizin dalgaları arasında kaybolunca, yeryüzüne gece çökmüştür. Akşam yıldızı parlamaya başlamıştır. Leandros, bütün cesaretini toplayarak kazın yanına yaklaşmış, onun gül parmağına dokunmuştur. Kız elini çekmiş olsa da, Leandros, onun bakışlarındaki sevdayı görmüştür ve çekmiştir kızı tapınağın iç kısımlarına doğru. Ne de olsa, her genç kız gibi, Hero da bir direniş göstermiştir. Anasının-babasının varlıklı, sözü geçen kişiler olduğunu ve bu ettiğini yanına bırakmayacaklarını söylemiştir. Kıbrıslı Tanrıça’nın tapınak görevlisine el uzatmanın yakışsız bir davranış olduğunu hatırlatmıştır. Leandros ise, bu korkutma sözlerini istekli olmanın, barışmanın bir işareti olarak kabul etmiş ve kızı hoş kokulu ensesinden öpüvermiştir. Ona, Afrodit kadar güzel olduğunu söylemiştir. **“Sen yoksa Pallas Athena mısın?”** demiştir. Yeryüzünün ölümlü kadınlarına hiç benzemediğini; anasının ve babasının kutsanmış insanlar olduğunu söylemiştir. **“Yakarışma kulak ver”** demiştir. Ona, Afrodit’in işlerini hatırlatarak, Tanrıça’nın em-

rettiği gerdek geleneğine uyması gerektiğini; Afrodit'in hizmetinde olan birisinin kız kalmasının yakışık almayacağını söylemiştir. Daha neler neler söyleyip dil dökmüştür. Tanrıçanın tatlı yasalarının öpüşmek olduğunu, kadınla erkeğin birleşmesi olduğunu; Afrodit'i seviyorsa, onu izlemesi gerektiğini söylemiştir. **"İstersen kulun, eşin olurum; avlandım Tanrı Eros'un okuyla"** demiştir. Bir de tehdit savurarak, **"Yakarmalarım kulak ver, sevişmeyi emreden Afrodit'in hışmından koru kendini"** demiştir. Bu sözler aklını çelmiş, baştan çıkarmıştır kızcağızı. Şimdiden hissetmeye başlamıştır aşkın hem acı, hem de tatlı yanlarını.

Leandros, kızı etkilemeye devam ederek ona, azgın dalgaları yenerek karşı kıyılardan geleceğini söylemiştir. Ondan istediği tek şey, gece karanlık basınca, kulede bir fener yakması ve ona yol göstermesidir. Gerçekten Hero, bu feneri yakacak ve söz verdiği gibi yakmaya da devam edecektir. İşte bu yüzdendir ki, Leandros artık gökyüzünde ayın, yıldızların olmamasını umursamamaktadır. Nasıl olsa Hero her gece, feneriyle ona yol gösterecektir. Leandros, her gece boyu Hero ile sevişecek, gün ağarırken de yüzerek tekrar dönecektir Abydos sahillerine. Hayatının son bulmaması için bu fenerin sönmemesi, ısıklı çalarak uğuldayan yellere karşı sevgilisinin uyanık bulunması gerekmektedir. Sonunda iki sevgili, bu şartları yerine getirmek üzere anlaşmışlar, verdikleri sözleri yerine getireceklerine dair and içmişlerdir.

Abydos'a dönmüş olan delikanlı, artık gecenin gelmesini ve karanlık basınca da, mutluluk ışığı saçacak olan fenerin ışığının görünmesini sabırsızlıkla beklemektedir. Hero da aynı duygularla hareket etmekte, feneri yakacağı anı heyecanla beklemektedir. Fenerin ışığını gördüğü zaman, delikanlı, gömleğini çıkarıp başına sardıktan sonra denize atlamakta, ışıldayan fenere doğru var gücüyle yüzmeye başlamaktadır. Tutuşan yüreği, kabaran dalgalardan, akıntılardan korkmadan onu sevgilisine doğru götürmektedir. Niçin

korksun ki! Aşk Tanrıçası Afrodit de dalgalardan, denizin beyaz köpüğünden doğmamış mıydı? O halde korkmasına gerek yoktu. Hem nasıl olsa, sevgilisi, ışık saçan yüksek kulede, ayakta onu bekliyordu her gece. Ne var ki, rüzgârın her esişi, yine de içine korku salmaktadır. Hero da acımasız rüzgârın neler yapabileceğini bilmekte; bu yüzden, eliyle, elbisesiyle fenerin titreyen alevine siper olmaya çalışmaktadır. Sevgilisi ona ulaşsın istemektedir. Leandros kıyıya çıktığı zaman, Hero onu elinden tutup kulenin içine almakta, dalgali saçlarından sızan suları ve vücudunu kurulamakta, sonra da vücudunu hoş kokulu gül yağlarıyla ovmaktadır. Kimsenin cesaret edemeyeceği bu külfetli yolculuğa katlanmış olan bu delikanlı için kemerini çözmekte; böylece iki sevgili, gecenin karanlığında, Afrodit'in kutsal geleneğini uygulamaya çalışmaktadırlar.

Sevişmeler, bu şekilde devam edip gitmektedir. Sabah ışıkları ortalığı aydınlatmadan önce, delikanlı tekrar karşı sahillere, kendi yurduna doğru yüzmekte; karanlık basınca da tekrar denizin korkunç dalgaları ile boğuşarak sevgilisine ulaşmaya çalışmaktadır. Böylece, saklamışlardır herkesin gözünden seviştiklerini. Ne var ki, çok sürmemiştir bu güzel günler; kış gelip çatmış, dalgalar daha da yükselir olmuştur. Gemiler bile açılmaz olmuştur denize. Ama uğuldayan rüzgâr, kabaran deniz Leandros'u durduramamıştır. Fırtınalı bir günde, sevgilisine ulaşmak için denize atlamış, var gücüyle fenere doğru yüzerken, ona yol gösteren o ışık, korkunç rüzgârın etkisiyle sönmüştür. Denizler hakimi **Poseidon'a** yalvarmış, poyrazı yardıma çağırmış; ancak yakarışlarına kimse kulak asmamıştır. Sevgisi, kaderini değiştirememiş; sağa sola savrulup dururken, ayaklarının gücü kesilmiş, kolları kımıldayamaz olmuştur. Denizin sunduğu ölüm içkisi ciğerlerine dolmuş, onu kendinden geçirmiştir. Fenerle birlikte Leandros'un hayatı da sönmüştür. Hero, bütün gece boşuna beklemiştir sevgilisini. Umut dolu gözlerle boşuna aramıştır dalgaların arasında Leandros'u. **Şafak Tanrıça**

Eos ortalığı aydınlatmaya başladığı zaman, gözyaşları dökerek tekrar aramaya başlamıştır erkeğini. Onu, denizin her dalgasında aramıştır. Sonunda, kulenin dibinde görmüştür ölüsünü. Dalgaların etkisiyle kayalara çarpmaktan yaralanmıştır bedeni. Hero'nun ümitleri sönmüştür artık. Nitekim, yaşama sevincini yitirmiş olan Hero, bu manzara karşısında dayanamamış, çıkarmıştır üzerinden elbiselerini, bırakmıştır kendisini kuleden aşağıya. Ölümün kucağında birleşmek, aşklarını kimseden gizlemeye gerek kalmadan birlikte olmak, kötü kaderlerinin en avundurucu tarafı olmuştur.

ORPHEUS İLE EURYDİKE'NİN AŞKI

Orpheus, mitoloji şair ve yazarlarınca en yaygın olarak kabul edilen rivayetlere göre, bir ırmak tanrısı olan veya bir Trakya kralı olan **Oiagros'un** oğludur. Onu, savaş Tanrısı **Ares'in** oğlu olarak kabul edenler de vardır. Bir şair ve müzisyen olan Orpheus için, özellikle sonraki dönemlerin mitos yazarları, Orpheus'a lâıyk, aynı özelliklere sahip babalar arayıp bulmuşlardır. İkili flütü icad etmiş olan **Frigyalı Marsyas'ın** veya **Apollon'un** onun babası olabileceği ileri sürülmüştür. Annesi konusunda da çeşitli rivayetler vardır. İlham perileri olarak bilinen Musa'lardan **Kalliope'nin** Orpheus'un annesi olduğu düşünülmektedir.

Bir orman perisi ile evli bulunan Orpheus'un öyküsü, **Pindaros** ve **Simonides** gibi şairler için ilham kaynağı olduğu gibi, **Aiskhylos**, **Euripides** gibi tiyatro yazarlarından başlayarak, **Sicilyalı Diodoros**, **Konon**, **Hyginus**, **Apollodoros**, **Rodoslu Apollonios**, **Lukianos**, **Pausanias** ve **Strabon** gibi pek çok şair ve yazar tarafından da işlenmiş veya en azından bu yazarlar tarafından bir şekilde söz konusu edilmiştir. Ayrıca, klâsik dönemden bu yana yapılmış olan pek çok plâstik sanat eserinde de çeşitli şekillerde görüntülenmiştir. 1892 yılında **Auguste Rodin** tarafından yapılmış olan olağanüstü güzellikteki bir heykel, onu kendinden geçmiş bir

şekilde *Lir*'ini çalarken görüntülemektedir. Edebiyat alanında ise, **Orpheus** ve **Eurydike** öyküsünün güçlü bir anlatımını, iki *Lâtin* şairine, **Vergilius** ile **Ovidius**'a borçlu bulunmaktayız.

Vergilius'un naklettiklerinden öğrendiğimize göre, **Eurydike**, arı yetiştirmekte usta bir adam olan **Aristaios**'un kendisini kovalamasının bir sonucu olarak ölmüştür. Bir kır adamı olan, dağ ve su perilerini kovalamaktan hoşlanan bu adam, bir gün *Eurydike*'yi görmüş ve peşine düşmüştür. *Eurydike*, ondan kaçayım derken, nereye bastığını görememiş, bacaklarına sarılan bir yılan tarafından topuğundan sokularak öldürülmüştür. Arkadaşları olan dağ perileri ağlamışlar, çığlıklarıyla dağları inletmişlerdir. *Orpheus*, kaplumbağa kabuğundan yaptığı sazıyla, gece ve gündüz hep *Eurydike*'yi terennüm eder olmuştur. Ve nihayet yer altı dünyasının titreten krallarının karşısına çıkıp, henüz doyamadan yitirdiği karısını istemeye karar vermiştir.

Öykünün bundan sonrasını *Ovidius*'tan nakletmeye çalışacağız. Ancak şunu hemen belirtelim ki, *Vergilius*'a göre, tanrılar **Aristaios**'u cezasız bırakmamışlardır; çok sevdiği arılarını öldürerek ona güzel bir ders vermişlerdir.

Ovidius'a göre, *Orpheus*'un kısa süren evliliği problemli başlamıştır. Dügün Tanrısı, isteksiz bir şekilde gelmiştir düğüne. **Dionysos** ile **Afrodit**'in oğlu olarak kabul edilen dügün tanrısı **Hymenaios**'un, düğüne safran renginde bir elbise giyerek, elinde duman tüten, tıslayarak yanan bir meşale ile gelmesinin bir manası vardır. Tanrı biliyordur bu evliliğin sürekli olmayacağını. Nitekim, bir orman perisi olan *Eurydike*, su perileri ile birlikte yemyeşil çayırılar üzerinde gezinirken, bir yılan tarafından topuğundan sokulmuş ve daha sonra da ölmüştür. Trakyalı şairimiz, yeni evlendiği karısı için çok üzülmüş, çok ağlamış, nihayet karısını görebilmek ve geri getirebilmek ümidiyle karanlık dünyaya inmeye karar vermiştir.

Önünde sonunda insanların gideceği bu karanlık diyarı görmek değildir amacı. Tek emeli, karısına kavuşmaktır. Orpheus dile gelip türküsünü söylemeye ve derdini anlatmaya başlayınca, **Tartaros'ta**⁵ kanları damarlarında akmaz olmuş ölümler bile ağlamaya başlamışlardır. Tanrılara karşı yaptığı hakareten dolayı soyuyla sopuyla birlikte lanetlenmiş olan **Lidya** kralı **Tantalos**, türkünün etkisiyle suya uzanmayı unutmuştur. Tanrılar oynamıştır bu oyunu ona; bir söylenceye göre, büyük bir susuzluk içerisinde olduğu halde, suya uzandığı zaman sular onun erişemeyeceği bir seviyeye çekilmektedir. **Teselyalı Lapithler'in Perimele'den** doğma kralı **İksion**, Hera'ya sarkıntılık ettiği için ve daha birçok suçundan dolayı, alevler saçarak dönüp duran bir tekerleğe bağlanmıştır. Orpheus'un türküsü o kadar etkiliymiş ki, tekerlek durmuş, dönmez olmuştur; hayranlıkla dinlemeye koyulmuştur şairimizin türküsünü. Zeus'un sevgilisi, **Apollon** ile **Artemis'in** anneleri **Leto'ya** sarkıntılık etmenin cezasını çekmekte olan dev adam **Tityos'un** iki tarafında bulunan iki akbaba, türkünün etkisine kapılıp, bir an için unutmuşlardır onun ciğerlerini gagalamayı. **Danaos'un** kızları, kocalarını öldürdükleri için, dibi delik bir fıçıyı su ile doldurmaya mahkum edilmişlerdi; onlar da durup dinlemektedirler Orpheus'u. Tanrılarla boy ölçüşmeye kalktığı için kocaman bir kayayı iterek bir tepeye çıkarmaya mahkum edilmiş olan **Sisyphos** bile kayasının üzerine oturmuş Orpheus'u dinler olmuştur. Bütün hayatları boyunca, ilk defa gözyaşlarını tutamayıp ağlamışlardır **Erinys'ler**⁶. Öç alma tanrıçalarının ağlaması, Orpheus'un türküsünün ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim, yer altı tanrı ve tanrıçaları olan **Hades** ile **Persephone'nin** de direnmeye güçleri kalmamış, bu büyük aşğa acımışlar ve **Eurydike'ye**, yanlarına gelmesi için seslenmişlerdir.

⁵ Tartaros, yeraltındaki ölümler ülkesinin en derin yeridir.

⁶ Öç alma tanrıçaları

Eurydike, karanlıklar diyarına henüz yeni gelen hayaletlerin arasındadır. Ayağı yaralı olduğu, yılan sokmuş bulunduğu için ağır ağır yürümektedir. **Hermes**⁷, Eurydike'yi elinden tutarak Orpheus'a teslim etmek üzere getirmektedir. Orpheus, sevgili karısını alıp gidebilecektir ama **Avernos vadisinden** çıkıncaya kadar, dönüp karısının yüzüne bakmayacaktır; aksi takdirde, tanrıların bu lütfuna nail olamayacak, sevgilisi tekrar yer altına dönecektir. Sisli ve sarp bir yoldan yürüyüp yeryüzüne yaklaştıkları bir sırada, Orpheus dayanamayıp sevgili karısının yüzüne bakmış ve onu bir daha, bu sefer ebediyen kaybetmiştir. Buna biraz da **Eurydike'nin** güçsüz hali sebep olmuş, **Orpheus** sendeleyerek karısına yardım etmek istemiştir. İnsanın kulağına nadiren erişen son bir elveda sözü ile Eurydike tekrar dönmüştür geldiği yere. Orpheus, karısının ardından **Styks ırmağını** bir defa daha geçip karşı kıyıya ulaşmak istediye de, kayıkçı buna izin vermemiştir. Tam yedi gün yedi gece, nehir kıyısında oturup, endişe ve gözyaşları içerisinde ne yapacağını şaşırılmış bir vaziyette bekleyip durmuştur. Ne var ki en sonunda boynunu büyüyüp memleketine geri dönmek zorunda kalmıştır.

Zaman geçmiş, yılın sonuna gelinmiştir. Bütün bu süre zarfında Orpheus, kadınlardan uzak kalmış, herhangi bir kadına, kıza ilgi duymamıştır. Yaşadığı olaylar onu ya çok mutsuz etmiş, ya da ondan çok şeyler istemiş, onu yormuştur. Bu isteksizliğine rağmen pek çok kadın onunla evlenmek için yanıp tutuşmuştur. Ama o, bundan böyle hayatının baharında olan delikanlılarla ilgilenecek, Ovidius'a göre, **Afrodite Ourania'nın** erkek erkeğe sevişme geleneğini Trakya'da ilk başlatan insan olacaktır.

Orpheus'un kadınlara karşı ilgisiz kalması, kızdırmıştır onları. Orpheus, dağı taşı, ormanları ezgileriyle büyülerken, esen yeller onu dinlemeye koyulmuşken, iri göğüslerini hayvan postlarıyla

⁷ Haber Tanrısı; Zeus'un habercisi.

örtmüş olan Trakyalı kadınlar, bir tepenin üzerinden etrafa bakınırken onu görmüşlerdir. “**Bizi hiçe sayan, bizi hor görene bakın**” diyen saçları dağınık bir kadın, bir mızrak fırlatmıştır Orpheus’un yüzüne doğru. Bu mızrak sıyrıp geçmiştir onu. Diğer bir kadın, yerden bir taş alarak fırlatmıştır Orpheus’a doğru. Bu taş da Orpheus’un sesinin ve Lir’inin çıkardığı nağmelerin etkisiyle bir şey yapamamış ve özür diler gibi düşmüştür Orpheus’un ayaklarının dibine. MÖ. 460 yılına tarihlenen ve halen Louvre Müzesi’nde bulunan (G 416) kırmızı figürlü bir Attika vazo resminde, Orpheus’un, taşlı ve mızraklı kadınlara karşı kendisini Lir’i ile korumaya çalıştığını görmekteyiz. Kadınların kullandığı bu silahlar Orpheus’un şarkılarıyla etkisiz hale gelirken, kadınların elinde bulunan ve kıvrık boynuzlardan yapılmış olan Frigya flütlerinin ve diğer çalgı aletlerinin çıkardığı seslerin ve ulumaların etkisiyle, Orpheus’un Lir’inin çıkardığı nağmeler duyulamaz hale gelmeye başlamıştır. İşte o zaman, atılan taşlar şairimizin kanıyla kırmızıya boyanmaya başlamıştır. Böylece kesilmiştir artık Orpheus’un sesi. Ruhu yellere karışmıştır. Onun için ağaçlar ağlayarak yapraklarını dökmüştür. Derler ki, nehirler, onun için dökülen gözyaşlarıyla kabarmıştır.

Orpheus’u öldürenler, kolunu bacağı koparıp, parçalarını sağa sola fırlatmışlardır. **Hebros** nehrine fırlatıp attıkları başı ve Lir’i, dalgaların arasında sürüklenip giderken bile susmamış; çalgısı yankılanarak, cansız dili de ağıtlar söyleyerek, başka bir rivayete göre de, Eurydike’nin adını haykırarak, nehrin iki yamacını çınlatmaya devam etmiştir. Nihayet bu kesik baş ve Lir, Trakya topraklarını terk edip, denize ulaştıktan sonra **Lesbos** adasına doğru yol almaya başlamıştır. Islak saçlarıyla bu kesik baş ve Lir, Lesbos’ta **Methymna** yakınlarında yabancı bir kumsala ulaştınca, hâlâ bir şeyler çalıp söylüyormuş. Bu şarkılar, daha sonra lirik şiire önderlik edecek; Sappho’nun vatanı olan bu ada da, bu tarz şiir geleneğinin beşiği olacaktır.

Orpheus'un hayali karanlık dünyaya gidince, orada daha önce görmüş olduğu şeyleri hatırlamıştır. Takdis edilmiş çayırlar üzerinde gezinirken Eurydike'sini bulmuş, hasretle ve büyük bir tutku ile sarılmıştır ona. Yan yana gezinmişlerdir bu çayırlar üzerinde. Bazen Orpheus karısının peşinden gitmiş, bazen onun önüne geçmiştir. Orpheus, artık korkmadan bakmıştır karısının yüzüne. Lir'i ise, gökte bir takımyıldızına dönüşmüştür.

Görüldüğü üzere, Orpheus da, bir zamanlar Titan'ların Dionysos'a yaptığı gibi, parça parça edilip öbür dünyaya gönderilmiştir. Sevgilisine ancak orada kavuşabilmiştir. İki sevgili, karanlık dünyada mutlu bir hayat sürerken, **Dionysos**, Orpheus'u lime lime edip parçalara ayıran **Mainad** veya **Bakkha** denilen bu kadınları cezasız bırakmamıştır. Dionysos dinine mensup olan, onun ayinlerine katılan bu kadınlara, vecd haline geldikleri zaman **Thyas**, çılgınlık hali yaşamaya başladıkları zaman da **Mainas** adı verilmiştir. Bu kadınlar, Şarap Tanrısının (Dionysos) etkisiyle coşup kendilerinden geçtikleri, bir vecd hali içerisinde bulundukları zaman mistik bir iştirak yaşayıp Tanrı ile birleştiklerine inanıyorlardı. Dionysos gibi giyiniyorlar, çıplak bedenlerine onun gibi benekli bir ceylan postu sarıyorlardı. Başlarına Dionysos'un kutsal bitkileri olan sarmaşık ve asma dalı yapraklarından yapılmış çelenkler koyuyorlardı. Ama, bu sefer büyük bir hata işlemişlerdi. Dionysos'un kutsal şarkılarını söylemekte olan sözcüsünü, şairini öldürmüşlerdi. Dionysos, bundan büyük bir üzüntü duymuş, Orpheus'un canına kıyan bu kadınları meşe ağaçlarına dönüştürmüştür. Başlangıçta boşuna uğraşmışlardır ayaklarını topraktan kurtarmak için; çünkü daha sonra ağaçlaşmıştır gövdeleri. Bu olaydan sonra Dionysos terk etmiştir Trakya'yı; bir rivayete göre, Dionysos, dininin en yaygın olarak uygulandığı söylenen bu diyara bir daha ayak basmamıştır.

PYRAMUS İLE THISBE’NİN AŞKI

Bu aşkta Afrodit’in veya oğlu Eros’un doğrudan bir etkilemesi söz konusu değildir. Buna rağmen, **Pyramus** ile **Thisbe’nin** aşkı, en çok sözü edilen aşk öyküleri arasındaki yerini almıştır. Ovidius’tan önce, İskenderiyeli veya Antakyalı şairler tarafından anlatıldığı tahmin edilen bu öykünün ayrıntılarını biz Ovidius’un kalemine borçluyuz.

Pyramus, yaşadığı dönemin en yakışıklı delikanlısıdır. **Thisbe** ise, Yakın Doğu’nun en güzel kızıdır. Birbirlerine bitişik ayrı evlerde oturmaktadırlar. İki evi birbirinden bir ara duvar ayırmaktadır. **Semiramis’in** kalelerini tuğladan yaptırdığı bu şehirde, aralarına girmiş olan duvar, birbirlerini tanımalarını engelleyememiş; komşuluk onları birbirine bağlamış, aralarında bir aşk ateşinin tutuşabilmesi için iyi bir zemin oluşturmuştur. Bu aşk zamanla gelişmiş, derinleşmiştir; içlerini yakan ateş, gizli kaldıkça, daha da güçlenmiş, onları birbirlerine daha da yaklaştırmıştır. Aralarındaki duvarda küçük bir yarık vardır. Kimsenin fark etmediği, evlerin yapıldığı zamandan itibaren var olan bir yarıktır bu. Bu gençler keşfetmişlerdir bu yarığı, birbirleriyle gizlice konuşmak, birbirlerine duygularını aktarabilmek için kullanmışlardır bu yarığı. Bu yarıktan birbirlerine tatlı sözler söylemişler, birbirlerinin kulaklarına aşk nağmeleri fısıldamışlardır. Birbirlerinin sıcak nefeslerini bu şekilde duyabilmişlerdir. Bazen duvara seslenerek, **“Bıraksan bizi, sarmaş dolaş olsak, öpüşsek, neyin eksilir?”** diye sitem bile etmişlerdir. Gece bastırınca, karşılıklı olarak duvara öpücükler kondurmuşlardır. Bunun bu şekilde sürüp gidemeyeceğini anlayınca da, gözden ırak bir yerde buluşmaya karar vermişlerdir.

Şehrin dışında, belli bir yerde, Semiramis’in kocası **Ninus’un** mezarını gölgeleyen bir dut ağacının altında, serin bir pınarın yanında buluşacaklardır. Güneş battıktan, gece yüzünü gösterdikten

sonra, önce **Thisbe**, yüzünü bir örtüyle örterek gizlemek suretiyle sessizce evinden çıkmış ve sözleştikleri yere gelmiştir. Ağacın altına oturup sevgilisini beklerken, ağzı kanlı bir arslanın suya doğru geldiğini görmüştür. Arslan henüz uzaktayken, kaçıp bir mağaranın karanlık bir köşesine gizlenmiştir. Arslan, yeni öldürdüğü avının kanı ile karışmış salyaları ağzından damlamaya devam ederken, bu suları serin pınardan su içmek, serinlemek için geliyormuş oraya. Kızı görmemiştir. Ne var ki, Thisbe, kaçıp saklanırken yüzünü örttüğü örtüyü düşürmüştür. Susuzluğunu giderip oradan uzaklaşırken, arslan bu örtüyü ağızlamış, parçalamış ve ona kanlı salyalarını bulaştırmıştır.

Buluşma yerine gelmekte biraz daha tembel davranmış olan **Pyramus**, parçalanmış kanlı başörtüsünü görünce ve arslanın ayak izlerine gözleri ilişince, büyük bir yeise kapılmıştır. Kendisini suçlu bulmuş; sevgilisinin başına gelenleri, kendi ihmalinin bir sonucu olarak görmüştür. Nereden bilsin ki sevgilisinin kaçıp gizlendiğini. Şaşırmış, üzülmüş; civardaki arslanlara seslenmeye, “**parçalayın, dökün barsaklarımı, böylece bulayım belâmi**” diyerek sağa sola haykırmaya başlamıştır. Sonra, “**Beklemek, korkaklıktır**” diyerek, başörtüsünü yerden alıp, sözleştikleri ağacın altına gitmiştir. Öpmüştür sevgilisinin başörtüsünü, ıslatmıştır onu gözyaşlarıyla. Sonra da kılıcını kınından çıkararak olancaya gücüyle karnına batırmıştır. Büyük bir gayretle kılıcı karnından çekip çıkarmıştır, yarasından kanlar akarken de yıkılmıştır oracığa. İşte, toprağa karışan bu kan yüzünden o güzelim beyaz dutlar kararmış, hepsi birer kara dut olmuştur.

Arslanların çekip gittiğini gören **Thisbe**, buluşacakları o ağaç altına geri dönmüştür. Ağacın biçimi ve meyveleri değişmiştir ama, yer yine o yerdir. Yerde kanlar içerisinde ve hâlâ can çekişmekte olan bir insan yatmaktadır. Tanımıştır sevgilisini. Yel vurdukça hafifçe sallanan yelkenler gibi sallanmıştır Thisbe. Yüzü, sepet

örmekte kullanılan kamışlar gibi sararıp solmuştur. Düşürdüğü kanlı başörtüsünü görmüş ve hatasını anlamıştır. Saçlarını yolmaya, dizlerini dövmeye başlamıştır; yumruklamıştır göğsünü. Sevgilisinin bedenini kucaklamış, ağlamış ve yaşlar dökmüştür yarasına. Pyramus'un soğuk alnını öpmüştür. **“Duy sesimi, kaldır başını”** demiştir. Pyramus'un bir parça aralanan gözleri, sonra büsbütün kapanmış; ölümün perdesi inmiştir gözlerinin üzerine. Thisbe, kendi elinin de böyle yaralar açacağını söyleyerek, Pyramus'un kanlı kılıcını almış ve göğsüne dayamıştır; sonra da kılıcın üzerine düşmüştür. Bunu yapmakla da, **Pyramus'un** aşkına denk düşecek bir aşk bağlılığı sergilemiştir. **“Sevgim sevgine denk olacak, aynı yaraları açacaktır bedenimde. Geleceğim ardından, ölüm bile beni senden ayıramaz”** demiştir.

Evet, ölüm bile ayıramamıştır bu iki sevgiliyi birbirinden. **Thisbe** ölürken, anasından atasından onları birbirinden ayırmamalarını istemiştir. İnsanlar ve tanrılar da onaylamıştır bu isteği. Sonunda, iki sevgilinin yakılan cesetlerinden arta kalan küller, kalıntılar arasından toplanarak bir kül kabına konmuştur; böylece, kimse onları bir daha ayıramamıştır. Bu iki sevgilinin çektiklerini simgelemek üzere, dut ağacı da ebedi olarak karartmıştır meyvelerini. Bu insanların çektikleri acıları bize anlatır olmuştur.

Ovidius'un ağzından anlattığımız bu öykünün de Hero ve **Leandros'un** öyküsü gibi, kaynağı hakkında açık bir bilgiye sahip değiliz. **Michael Grant**, öykünün Babilonya kökenli olduğunu söyledikten sonra, onun Antakyalı Yunan şairleri aracılığı ile Ovidius'a ulaşmış olabileceğini bildirmektedir. Her iki kahramanın da Orta ve Doğu Akdeniz bölgelerini içerisine alan Kilikya nehir isimleriyle benzerliği bulunan adlar taşımış olmaları, öykünün bu bölgeden kaynaklanmış olma ihtimalini akla getirdiği gibi, Küçük Asya'nın Güneydoğu bölgesinde bulunan ırmak-tanrı ve tanrıçalarının aşklarıyla ilgili bir mitos olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir.

Bu iki aşğın başından geçen olayları resmeden plâstik sanat eserleri de bulunmaktadır. En eski örneklerden bir tanesi, **Pompei'de** bir duvar üzerinde resmedilmiştir. MS. 1. yüzyıla tarihlenen bu duvar resminde, uzaklarda bulunan bir arslanın bakışları altında **Thisbe'yi, Pyramus'un** cansız bedeni üzerine eğilmiş olarak ve kalbine bir kılıç saplarken görmekteyiz. 16. yüzyılın başlarında **Hans Wechtlin** tarafından yapılmış olup, bugün **Cleveland Sanat Müzesi'nde** bulunan bir tahta oyma baskı resim kalıbı ise, yine **Thisbe'yi** kalbine saplanmış olan kılıç ile yerde yatmakta olan **Pyramus'un** üzerine eğilmiş olarak görüntülemiştir. Sanatçı Thisbe'yi büyük bir şaşkınlık ve üzüntü hali içerisinde iken resmetmeyi başarmıştır ve her iki aşğı da çıplak olarak görüntülemiştir.

3. Aşkına İhanet Edenler ve Aşkta İhanete Uğrayanlar

Bu başlık altında ele alacağımız aşklar, yaşanan aşklar içerisinde en dramatik olanlarıdır. Çünkü bu tür aşklarda iki taraf vardır. Taraflardan biri aşkına ihanet etmiş, diğeri ihanete uğramıştır. Böyle bir aşkta asıl kaybeden kimdir? İhanet eden mi yoksa ihanete uğrayan mı? Bir başka soru daha: Birbirini seven iki insandan biri niçin ihanet eder? Ya da tam tersine aşkta ihanete uğrayanın hiç mi kabahati yoktur? Bu soruların cevaplarını elbette vereceğiz. Ama önce, öykülerimize bir göz atalım.

SAMSON İLE DALİLA'NIN AŞKI

Samson ya da Tevrat'ta geçtiği biçimiyle Şimşon, İsrail oğulları içerisinde çıkmış ünlü bir kahramandır. Dalila ise Samson'u delicesine seven Filistinli bir kadındır. Bu büyük aşkın iki önemli kahramanı, MÖ. 11. yüzyılda Gaza kentinde yaşamışlardır.

Bilindiği üzere, İsrailoğulları, Hz. Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıktıktan (MÖ. 1167) yaklaşık 40 yıl sonra (MÖ. 1127), ken-

dilerine vadedilen topraklara (Arz-ı Mev'ud) ayak basmışlardır. Ancak ne yazık ki, kendilerine vadedilen topraklarda başka bir kavmin oturmakta olduğuna tanık olmuşlardır. Bu kavim, **Ege Göçleri** sonucunda Girit adasındaki anavatanlarını terk ederek Filistin'e yerleşmiş olan Filistler'dir. Bir başka ifadeyle, **Arz-ı Mev'ud'a** (Filistin), **İsrailoğulları** henüz Mısır'dan çıkmadan yaklaşık 60 yıl önce **Filistler** gelip yerleşmişlerdir. Üstelik bütün sahil kentleri **Filistler'in** kontrolündedir. Arkadaki verimsiz topraklarla yetinmek zorunda kalan **İsrailoğulları**, kendilerine vadedilen ülkeyi Filistlerin elinden alabilmek için amansız bir mücadele başlatacaklardır. On iki kabile halinde yaşayan İsrailoğullarının henüz bir kraları yoktur. Bütün kavim dini liderlerin denetiminde bulunmaktadır. Bu arada, **Samson** gibi büyük kahramanlar ortaya çıkmakta ve İsrailoğullarına manevi güç vermektedirler.

Filistlerden (Filistinlilerden) güzel bir kadınla büyük bir aşk yaşayacak olan Samson'un öyküsü, Tevrat'ta bütün ayrıntılarıyla dile getirilmektedir:

“Ve Daniler sıptından Tsoralı bir adam vardı, ve onun adı **Manoah** idi; ve karısı kısır olup doğurmazdı. Ve RABBİN meleği kadına görünüp ona dedi: “İşte şimdi, sen kısırsın, ve doğurmuyorsun; fakat gebe kalacaksın, ve bir oğul doğuracaksın. Ve şimdi rica ederim, sakın şarap ve içki içme ve hiç murdar bir şey yeme; çünkü işte, sen gebe kalacaksın ve bir oğul doğuracaksın; ve onun başına ustura değmeyecek; çünkü ana rahminden Allaha Nezir olacak; ve İsraili Filistilerin elinden kurtarmağa o başlayacak” (Hakimler, XIII, 2-5).

“Ve kadın bir oğul doğurdu, ve onun adını **Şimşon** koydu; ve çocuk büyüdü, ve RAB onu mübarek kıldı. Ve **Tsora** ile **Eštaol** arasında Mahane-danda RABBİN Ruhu onu ileri sürmeğe başladı.” (Hakimler, XIII, 24-25)

“Ve Şimşon **Timna’ya** indi ve Timna’da Filistilerin kızlarından bir kadın gördü. Ve çıktı, ve babası ile anasına bildirip dedi: Timna’da Filistilerin kızlarından bir kadın gördüm, ve şimdi onu, karı olarak bana alın. Ve babası ile anası ona dediler: Kardeşlerinin kızları arasında, yahut bütün kavminin arasında bir kadın yok mu ki, sünnetsiz Filistilerden kadın almağa gidiyorsun? Ve Şimşon babasına dedi: Onu bana al; çünkü gözüme o hoş görünüyor. Fakat bunun RABDEN olduğunu babası ile anası bilmediler; çünkü Filistilere karşı fırsat arıyordu. Ve o vakitler Filistiler İsraille hakimdiler.

Ve Şimşon, babası ve anası ile beraber Timna’ya indi, ve Timna bağlarına geldiler; ve işte, genç bir aslan gümürdeyip onun karşısına çıktı. Ve RABBİN Ruhu kuvvetle onun üzerine geldi, ve bir oğlağı iki parça eder gibi aslanı iki parça etti; ve elinde bir şey yoktu; ve yaptığını anasına ve babasına bildirmedi. Ve inip kadınla söyleşti; ve Şimşon’un gözüne boş göründü. Ve bir zaman sonra kadını almak için döndü; ve aslanın leşini görmek için yoldan saptı; ve işte, aslanın leşinde bir arı sürüsü ile bal vardı. Ve balı avuçlarına aldı, ve yürürken yiyerek gitti, ve babası ile anasının yanına geldi, ve onlara da verdi, ve yediler; ve balı aslanın leşinden almış olduğunu onlara bildirmedi.

Ve babası kadının yanına indi; ve Şimşon orada ziyafet yaptı; çünkü gençler böyle yaparlardı. Ve vaki oldu ki, onu gördükleri zaman kendisiyle beraber olmak üzere otuz arkadaş aldılar. Ve Şimşon şöyle dedi: Şimdi size bir bilmece söyleyeyim; ziyafetin yedi gününde onu bulup bana bildirebilirseniz, size otuz keten esvap, ve otuz yedek esvap vereceğim; fakat bana bildiremezseniz, o zaman siz bana otuz keten esvap ve otuz yedek esvap vereceksiniz. Ve ona dediler: Bilmeceni söyle de onu işitelim. Ve onlara dedi:

Yiyenden yiyecek çıktı,

Ve kuvvetliden tatlı çıktı.

Ve bilmeceyi üç gün bildiremediler.

Ve vaki oldu ki, yedinci günde Şimşon'un karısına dediler: Kocanı kandır da bize bilmeceyi bildirsin, yoksa seni ve babanın evini yakarız; bizi soymağa çağırdınız, öyle mi? Ve Şimşon'un karısı onun önünde ağlayıp dedi: Benden ancak nefret ediyor ve beni sevmiyorsun; kavmimin oğullarına bilmece söyledin, ve bana bildirmedin. Ve ona dedi: İşte, babama ve anama bildirmedim de sana mı bildireceğim? Ve yedi gün, ziyafetin devamınca onun önünde ağladı; ve vaki oldu ki, yedinci günde kadına bildirdi, çünkü onu çok sıkıştıırıyordu, ve kadın bilmeceyi kavminin oğullarına bildirdi. Ve şehrin adamları, yedinci günde güneş batmadan evvel Şimşon'a dediler: Baldan tatlı ne vardır? Ve aslandan kuvvetli ne vardır? Ve onlara dedi:

Eğer genç ineğimle çift sürmüş olmasaydınız,

Bilmecemi bulamazdınız.

Ve RABBİN Ruhu kuvvetle onun üzerine geldi, ve **Askelona** indi, ve onlardan otuz kişi vurdu, ve onların esvabını aldı, ve bilmeceyi bildirenlere yedek esvap verdi. Ve öfkesi alevlenip babasının evine çıktı. Fakat Şimşon'un karısı ona arkadaşlık eden arkadaşına verildi." (Hakimler, XIV, 1-20)

"Fakat bir zaman sonra, buğday biçimi günlerinde vaki oldu ki, Şimşon bir oğlakla karısını ziyaret edip dedi: Odaya karımın yanına girmek istiyorum. Fakat kadının babası onu girmeye bırakmadı. Ve babası dedi: Gerçek ondan tamamen nefret ediyordun diye düşündüm; bundan dolayı onu senin arkadaşına verdim; küçük kızkardeşi ondan daha güzel değil mi? Rica ederim, bunun yerine o senin olsun. Ve Şimşon onlara dedi: Bu sefer Filistilere kötülük edince onlardan ötürü suçsuz olurum. Ve Şimşon gidip üçyüz çakal tuttu, ve meşaleler aldı, ve çakalları kuyruk kuyruğa çevirdi, ve iki kuyruğun arasına bir meşale koydu. Ve meşaleleri yakıp Filistilerin ekinlerine salıverdi ve demetleri, ve ekinleri, ve zeytinlikleri de

yaktı. Ve Filistiler dediler: Bunu kim yaptı? Ve dediler: Timnalının damadı Şimşon yaptı, çünkü onun karısını alıp arkadaşına verdi. Ve Filistiler çıktılar, ve kadınla babasını ateşte yaktılar. Ve Şimşon onlara dedi: Eğer böyle ederseniz, sizden mutlaka öç alacağım, ve ondan sonra el çekerim. Ve onları büyük vuruşla tamamen vurdu; ve indi, ve **Eytam** kayası kovuğunda oturdu.

Ve Filistiler çıktılar, ve **Yahuda'da** ordugâh kurdular, ve **Lehi'de** yayıldılar. Ve Yahuda adamları dediler: Niçin bize karşı çıktınız? Ve dediler: Şimşon'u bağlamak, bize nasıl yaptı ise ona yapmak için çıktık. Ve Yahudadan üçbin kişi Eytam kayası kovuğuna indiler, ve Şimşona dediler: Filistilerin bize hakim olduklarını bilmiyor musun? Ve bize ettiğin bu nedir? Ve onlara dedi: Onlar bana ne yaptılarsa, ben de onlara öyle yaptım. Ve ona dediler: Seni bağlamak ve seni Filistilerin eline vermek için indik. Ve Şimşon onlara dedi: Beni siz vurmayaçığınıza and edin. Ve ona söyleyip dediler: Hayır; ancak seni sıkıca bağlayıp onların eline vereceğiz; ve asla seni öldürmeyeceğiz. Ve onu iki yeni iple bağladılar, ve kendisini kayadan çıkardılar.

Lehi'ye gelince Filistiler onu karşıladıkları zaman bağırdılar; ve onun üzerine RABBİN Ruhu kuvvetle geldi, ve kolları üzerinde olan ipler, ateşte yanmış keten gibi oldu, ve ellerinden bağları düştü. Ve taze bir eşek çene kemiği buldu, ve elini uzatıp onu aldı, ve onunla bin kişi vurdu. Ve Şimşon dedi:

“Eşek çene kemiği ile bir yığın, iki yığın, eşek çene kemiği ile bin kişi vurdum. Ve vaki oldu ki, söylemeyi bitirdiği zaman çene kemiğini elinden attı; ve o yere **Ramat-lehi** (Çene kemiği tepesi) denildi. Ve çok susadı, ve RABBE feryat edip dedi: Sen kulunun eli ile bu büyük kurtuluşu verdin; ve şimdi susuzluktan öleceğim, ve sünnetsizlerin eline düşeceğim. Fakat RAB Lehi'deki çukuru yardı; ve ondan sular çıktı, ve içip ruhu döndü, ve canlandı.” (Hakimler, XV, 1-19)

“Ve Şimşon Gaza’ya gitti, ve orada bir fahişe görüp yanına girdi. Ve Gazalılara: Şimşon buraya geldi, diye haber verildi. Ve etrafını aldılar, ve bütün gece şehrin kapısında ona karşı pusuya yattılar, ve: Gün ağarınca onu öldürürüz, diyerek bütün gece kımıldamadılar. Ve Şimşon gece yarısına kadar yattı, ve gece yarısı kalktı, ve şehir kapısının kanatlarını ve iki süvesini tuttu, ve sürgü ile beraber onları kopardı, ve onları omuzları üzerine alıp **Hebron** karşısındaki dağın tepesine çıkardı.

Ve ondan sonra vaki oldu ki, **Sorek** vadisinde bir kadını sevdi, ve onun adı **Delila (Dalila)** idi. Ve Filistilerin beyleri kadının yanına çıkıp ona dediler: Onu kandır, ve bak onun büyük kuvveti nedendir, ve onu bağlayıp alçaltmak için ne ile başa çıkabiliriz; ve biz her birimiz sana binyüz parça gümüş veririz. Ve Delila Şimşon’a dedi: Rica ederim, bana bildir, senin büyük kuvvetin nedendir, ve seni alçaltmak için ne ile bağlanabilirsin. Ve Şimşon ona dedi: Eğer beni kurumamış yedi taze kirişle bağlarsa, o zaman zayıf olurum, ve başka bir adam gibi olurum. Ve Filistilerin beyleri kadının yanına kurumamış yedi taze kiriş çıkardılar, ve onlarla Şimşon’u bağladı. Ve iç odada kadının pusuda yatan adamları vardı. Ve kadın ona dedi: Filistiler senin üzerine geldiler, ey Şimşon! Ve kirişleri kıtık teli ateşe dokunduğu zaman kırıldığı gibi kırdı. Ve kuvveti bilinmedi.

Ve Delila Şimşon’a dedi: İşte, benimle eğlendin, ve bana yalanlar söyledin; şimdi rica ederim bana bildir, ne ile bağlanabilirsin? Ve ona dedi: Eğer işte kullanılmamış yeni iplerle beni iyice bağlarsa o zaman zayıf olurum, ve başka bir adam gibi olurum. Ve Delila yeni ipler aldı ve onlarla Şimşon’u bağlayıp ona dedi: Filistiler senin üzerine geldiler, ey Şimşon! Ve pusuda yatanlar iç odada oturuyorlardı. Ve kolları üzerinden onları iplik gibi kırdı.

Ve Delila Şimşona dedi: Şimdiye kadar benimle eğlendin, ve bana yalanlar söyledin; bana bildir, ne ile bağlanabilirsin? Ve kadına dedi: Başımın yedi örgüsünü dokuma ile beraber dokursan. Ve

kadın kazıkla pekiştirdi, ve ona dedi: Filistiler senin üzerine geldiler, ey Şimşon! Ve uykusundan uyandı, ve tezgah kazığını, ve dokumayı kopardı.

Ve ona dedi: Yüreğin benimle değilken nasıl: Seni seviyorum, diyorsun? Bu üç keredir benimle eğlendin, ve büyük kuvvetin nede olduğunu bana bildirmedin. Ve vaki oldu ki, sözleriyle her gün onu sıkıştırıp kendisine baş ağrısı olunca canı ölüm derecesinde daraldı. Ve kadına bütün yüreğini açıp ona dedi: Başıma ustura değmemiştir; çünkü ben ana rahminden Allah'a nezirim; eğer tıraş olursam, o zaman kuvvetim benden gider, ve zayıf olup başka bir adam gibi olurum.

Ve Delila bütün yüreğini kendisine açtığını görünce haber gönderdi; ve Filistilerin beylerini çağırıp dedi: Bu sefer de çıkın, çünkü bütün yüreğini bana açtı. Ve Filistilerin beyleri kadının yanına çıktılar, ve gümüşü ellerinde getirdiler. Ve dizleri üzerinde onu uyuttu; ve bir adam çağırıp başının yeri örgü saçını tıraş ettirdi; ve onu alçaltmağa başladı, ve üzerinden kuvveti gitti. Ve kadın dedi: Filistiler senin üzerine geldiler, ey Şimşon! Ve uykusundan uyanıp dedi: Başka defalar olduğu gibi çıkar silkinirim. Fakat RABBİN kendisinden ayrılmış olduğunu bilmiyordu. Ve Filistiler onu yakalayıp gözlerini çıkardılar; ve onu Gaza'ya indirdiler, ve onu tunç zincirlerle bağladılar; ve hapishanede değirmen çeviriyordu. Ve tıraş olduktan sonra başının saçını bitmeğe başladı.

Ve Filistilerin beyleri ilâhları **Dagon'a** büyük kurban kesmek ve şenlik etmek için toplandılar; ve dediler: Düşmanımız **Şimşon'u** ilâhımız bizim elimize verdi. Ve kavm onu görüp ilâhlarına hamdettiler; çünkü dediler: Memleketimizi harap eden, bizden birçoklarını öldüren düşmanımızı ilâhımız bizim elimize verdi. Ve vaki oldu ki, yürekleri sevinince dediler: Şimşon'u çağırın da bizi eğlendirsin. Ve Şimşon'u hapishaneden çağırdılar; ve önlerinde oynadı. Ve onu direkler arasında durdurdular; ve Şimşon elinden

tutan gence dedi: Beni bırak da, evin üzerinde durmakta olduğu direklere dokunayım, ve onlara dayanayım. Ve ev erkekler ve kadınlarla dolu idi; ve Filistilerin bütün beyleri orada idiler; ve Şimşon'un oynamasını seyreden üçbin kadar erkek ve kadın damın üzerinde idilir.

Ve Şimşon RABBE feryat edip dedi: Ya Rab Yehova, niyaz ederim, beni hatırla, ve niyaz ederim ancak bu kerelik, ey Allah, beni kuvvetlendir de Filistilerden iki gözüüm için birden öç alayım. Ve evin üzerinde durmakta olduğu iki orta direği Şimşon tuttu, ve onlara, sağ eliyle birine, ve sol eliyle öbürüne dayandı. Ve Şimşon: Filistilerle beraber öleyim, dedi. Ve bütün kuvvetiyle eğildi; ve ev beylerin üzerine, ve içinde olan bütün kavmin üzerine düştü. Ve kendi ölümünde öldürdüğü ölümler, hayatında öldürdüğünden fazla idi. Ve kardeşleri ve babasının bütün evi indiler, ve onu kaldırıp çıkardılar, ve onu **Tsora** ile **Eştaol** arasında babası **Manoah'ın** kabrine gömdüler. Ve o İsrail'e yirmi yıl hükmetmişti." (Hakimler, XVI, 1-31)

Samson ile Dalila'nın (Şimşon ile Delila) öyküsünden çıkarabileceğimiz sonuçlar şunlardır:

1. Ne kadar güçlü olursa olsun, her erkeğin mutlaka zayıf bir tarafı vardır.
2. Bir erkek bir kadını ne kadar severse sevsin, bütün sırlarını ona açmamalıdır. Eğer Samson, bütün samimiyetiyle sevgilisi Dalila'ya sırlarını söylemeseydi, onu asla ele geçiremezlerdi.
3. Vatan sevgisi, bir erkeğe duyulan sevgiden çok daha üstündür. Dalila, kavminin menfaatlerini aşkından üstün tutmuş ve sevdiği erkeği ele vermiştir.
4. Kadınlar, kadınlıklarını ön plâna çıkararak, erkekleri rahatsızlıkla kullanabilmektedirler.

5. Bu öykünün mağduru Samson'dur. Çünkü, sevdiği kadın onu ele vermek suretiyle aşkına ihanet etmiştir.

PARİS İLE OİNONE'NİN AŞKI

Troya kralı **Priamos'un** ikinci karısı **Hekabe**, büyük oğlu **Hektor'u** doğurduktan sonra ikinci kez hamile kalmış. Falcılar, Hekabe'nin bir oğlan çocuğu daha doğuracağını söylemişlerdir. Hekabe, hamile iken bir de rüya görmüştür. Rüyasında, alev alev yanan bir odun parçası doğurmaktadır. Bu odun parçası, bütün Troya şehrini yakıp yok edeceği gibi, İda dağına bile ateşe verecektir. Son derece korkunç bir rüyadır bu. Priamos, Hekabe'nin rüyasını kâhinlere yorumlattırır. Kâhinler, doğacak olan çocuğun Troya'nın yıkımına neden olacağını, bu nedenle doğar doğmaz yok edilmesi gerektiğini söylerler.

Çocuk doğunca, öldürölmek üzere Priamos'un baş çobanı **Agelaos'un** eline teslim edilir. Ne var ki, yumuşak kalpli bir insan olan Agelaos çocuğu öldürmeye kıyamaz ve onu dağda ıssız bir yere bırakır. En azından çocuk katili olmaktan kurtulmuştur. Bir rivayete göre, Priamos'un baş çobanı Agelaos, beş günlük bir aradan sonra çocuğun ölüp ölmediğini kontrol etmek üzere tekrar dağa gelir. Fakat gördüklerine inanamaz. Çocuk hâlâ hayattadır ve bir ayı tarafından emzirilmektedir. Ayı uzaklaştıktan sonra Agelaos çocuğu alıp götürür ve kendi çocuklarıyla birlikte büyütür. Kral soyundan gelen bu çocuk, zamanla serpilmiş, zeki, olağanüstü güzellikte, güçlü ve cesur bir delikanlı olmuştur. Delikanlılığa henüz ayak bastığı bir sırada bir grup sığır hırsızını takip ederek çalınan hayvanları geri almış, bu yüzden ona Agelaos, "**koruyucu**" anlamına gelen **Aleksandros** adını vermiş ve onu sürülerinin çobanı yapmıştır. Paris dağda sürülerini otlatırken iki boğayı birbiriyle kapıştırmaktan zevk alır, dövüşü kazanan boğaların başlarını çiçeklerden yapılmış çelenklerle veya taçlarla süsler; başarılı boğaları, komşu sürülerin

boğalarıyla kapıştırır, kazanana ödülleri verirmiş. Bir gün Paris, kendi boğasını yenene altın bir taç hediye edeceğini ilân edince, Savaş Tanrısı Ares de şekil değiştirerek bu yarışmaya katılmış ve **Paris'in** boğasını yenerek ödüle hak kazanmıştır. Söylendiğine göre Paris, hiç tereddüt etmeden, yenen boğaya ödülünü vererek Olymposluların gözünde dürüstlüğünü kanıtlamıştır. **Zeus'un** üç güzel tanrıçanın hangisinin daha güzel olduğu konusunda onu hakem olarak seçmesinde, bu olayın etkisinin büyük rolü olduğu söylenir.

Günlerden bir gün, tanrılar ve tanrıçalar Teselya'da bir düğün törenine katılmışlardır. Yiyorlar, içiyorlar, oynuyorlar, **Apollon** ile **Musa'ların** çıkardıkları güzel nağmeleri dinliyorlar, günlerini gün ediyorlarmış. Ne olur ne olmaz diye de Nifak Tanrıçası **Eris'i** düğüne davet etmemişlerdir. Bu ziyafet, ihtiyar deniz tanrısı **Nereus'un** kızlarından **Thetis** ile **Akhilleus'un** babası **Peleus'un** evlenmeleri dolayısıyla veriliyormuş. Ne var ki, Thetis'in kızkardeşi **Amfitrite** ile eniştesi **Poseidon**, yeni evlileri gelin odasına doğru götürürken, Nifak Tanrıçası Eris, gizlice içeriye girmiş ve üzerinde "**En güzel olana**" yazılı altın bir elmayı, **Hera'nın**, **Athena'nın** ve **Afrodit'in** oturduğu masaya doğru yuvarlayıvermiştir. **Hermes**, elmayı almış ve üzerindeki yazıyı okumuştur. Kendilerine güvenen, güzelliklerinden emin olan üç tanrıça da elmaya sahip çıkmaya ve çekişmeye başlayınca, **Zeus** araya girip tarafları yatıştırmış ve kimin daha güzel olduğu konusunda tarafsız olamayacağı için, seçme işini bir başkasına bırakacağını söylemiştir. İda dağında güzel olduğu kadar, güzellerden de çok iyi anlayan çoban Paris'in, bu konuda hakemlik yapabileceğini bildirmiştir. Bu işi kendisinin yapması doğru olmayacaktır; çünkü bu üç güzelden birisi karısı, diğer ikisi de kızlarıdır. Zeus, böyle düşünmekte haklıdır. Bu seçmeyi tanrıçalar yapacak olsa, işin içine kadın kıskançlığı girecektir. **Hephaistos**, **Afrodit'in** kocasıdır. Erkeklerin gözdesi olan

Afrodit, **Poseidon**, **Ares**, **Hermes** ve **Dionysos** ile gizlice sevişmiş ve bu tanrılardan çocuk sahibi bile olmuştur. **Apollon** güzelden çok iyi anlayan bir tanrıdır ama, o da öteden beri Afrodit'i özleyip durmaktadır. Bunun içindir ki, tanrılar ve tanrıçalar arasında bu seçme işini tarafsız bir şekilde yapabilecek bir kimse yoktur. Tanrıçalar, çaresiz, **Hermes**'in öncülüğünde **Paris**'in yaşamakta olduğu, çobanlık ettiği **İda dağına** (Kaz Dağı) gidip, orada yarışacaklardır.

Hermes, tanrıçalara **Paris** hakkında bilgi vermekte ve onun aslında kral soyundan gelme birisi olduğunu söylemektedir. Dede-lerinin dedesi **Dardanos**, **Zeus'un** oğludur. Görüldüğü üzere, **Paris** sıradan bir kimse değildir. **Hermes** onun tarafsız davranacağından hiç şüphesi olmadığını söyleyerek, tanrıçaların endişelerini gidermeye çalışmıştır. Üç tanrıça da kendisinden emindir, tarafsız davranacak bir hakemden korkacak bir tarafları yoktur. **Afrodit**, güzelliğinden öylesine emindir ki, **Gece'nin** kızı alaycı tanrıça **Momos'un** karşısına bile çıkmaktan çekinmeyecektir; çünkü alay edilecek hiçbir yanı yoktur. **Hera** da, kendisinden çok emindir; **Afrodit**'in sevgilisi **Ares** bile hakemlik edecek olsa, meydan okumaya, güzelliğini sergilemeye hazırdır. **Athena**, erkek eli değmemiş bir tanrıça olduğu için, biraz çekingendir. Erkek tecrübeleri bulunan bu tanrıçaların ulu orta davranışları karşısında yanakları biraz kızarmaktadır. Ama her şeye rağmen o da çok güzel bir tanrıçadır ve bunun bilincindedir. Hele masmavi gözleri insanı büyülemekte, bakanları adeta eritmektedir. **İda dağına** doğru giderken, kendi aralarında konuşmaktadırlar. **Afrodit**, **Paris**'in evli olup olmadığını sormuş ve **Hermes**'ten “**Evli gibi bir şey**” cevabını almıştır. **Paris**, **İda**'lı bir kadınla yaşıyordur. **Athena**, **Hermes**'ten **Paris**'in savaşmayı, dünyaya ün salmak isteyip istemediğini sormuştur. **İda dağına** geldiklerinde **Hera**, **Afrodit**'e “**önümüze düş, sen buraları iyi bilirsin**” diyerek lâf atmıştır; çünkü o bu dağda **Aineias**'ın babası **Ankhises** ile gizlice buluşup sevişmiştir. **Hera** da bunu bilmektedir.

Hermes ile üç tanrıça, **Priamos'un** oğlu **Paris'i**, **Gargaros Tepesi'nde** sürüsünü otlatırken bulmuşlardır. **Hermes**, **Paris'e** **Zeus'un** emrini iletmiştir; elmayı en güzel olana verecektir. Aslında, bu tanrıçalar güzellikte birbirlerinden aşağı değildirler. **Paris**, tanrıçalar giyinikken ve üçü bir arada iken bir karar vermeye çalışırsa da, bu, öyle bir çırpıda verilebilecek bir karar değildir. **Paris**, vereceği karardan ötürü, tanrıçaların kendisine kızmayacaklarına dair söz alır. Onlardan, verdiği kararın tam ve haklı olabilmesi için soyunmalarını ister. Tanrıçalar buna da razı olurlar. Ancak, soyundukları zaman **Afrodit**, büyüleyici memeliğini veya kemerini çözecek; **Athena** da ürkütücü miğferini başından çıkarıp bir tarafa koyacaktır. **Hermes**, başını başka bir tarafa çevirmiş; üç tanrıça bütün güzelliklerini sergilemek üzere soyunmuşlardır. Bu güzellik tablosu karşısında **Paris** ne yapacağını şaşırılmış, donup kalmıştır. Sağlıklı bir karar verebilmek için tanrıçaları teker teker görmek istemiştir. **Paris**, önce **Hera'ya** bakmış ötekiler çekilmiştir. **Hera** ona, usulca, vereceği armağana karşılık, kendisinin de bir armağan vereceğini; onu en güzel olarak seçtiği takdirde, kendisini bütün **Asya'nın** hakimini yapacağını söylemiştir. **Athena** da ona rüşvet teklif etmiştir. **Athena**, kendisini seçtiği takdirde, onu savaşların yenilmez adamı yapacak, şan ve şeref hep onun olacaktır. Pek çok ülkeyi ele geçirmesine yardımcı olacaktır. Sıra **Afrodit'e** gelince, **Paris**, ona da inceden inceye bakmıştır. **Afrodit** de ona rüşvet teklif etmiştir. Elmaya karşılık, dünyanın en güzel kadınına ona âşık edecek, sevmek ve sevilmek için yaratılmış olan bu kadını kaçırp ülkesine götürmesinde yardımcı olacaktır.

Afrodit'in **Paris** ile konuşması, ötekilerden biraz daha uzun sürmüştür. **Afrodit**, **Paris'e** “**Gençsin, güzelsin, Frigya'da bir eşin daha yok demiştir. Bu dağları, tepeleri, kayaları bırakıp şehre inmesini, güzelliğini bu yaban yerlerde harcamaması gerektiğini** söylemiştir. **Oinone'yi** kastederek, böyle kaba bir

köylü güzeli ile yaşayacağına, Yunanistan'ın en güzel kadını olan **Helena** ile birlikte olabileceğini, Helena'nın kendisi kadar dilber bir kadın olduğunu; Helena'nın Paris'i görünce ona âşık olacağını, peşinden geleceğini, kendisini Paris'e vereceğini söylemiştir. Helena'nın **Leda'nın** kızı olduğunu; **Zeus'un** Leda'yı kuğu kılığına girerek dölediği için kızın teninin pamuklar gibi bembeyaz olduğunu; onun, bir yumurta içerisinde döllenip büyüdüğü için, pek narin yapılı bir dilber olduğunu söylemiştir. Daha pek çok şey söylemiştir. Pek çok kimsenin ona âşık olduğunu, hattâ onu kaçırmaya teşebbüs ettiğini, ama onun **Atreus'un** oğullarından **Menelaos'u** tercih ettiğini ve onunla evli bulunduğunu; **Paris** istediği takdirde, kızın aklını çelebileceğini, onu Paris ile evlenmeye razı edebileceğini söylemiştir. **Helena'nın** gönül verip Paris'in ardına düşeceğini, bu işte hiçbir yardımı esirgemeyeceğini, oğlu **Aşk (Eros)** ile **Arzu'yu (Himeros)** yanına vereceğini, Aşk'ın kadının gönlüne gireceğini, Arzu'nun da bütün yanlarını saracağını, kendisinin de o sıralarda orada olacağını hattâ **Ankhises'ten** olma oğlu **Aineias'ı** bile yanına korumacı olarak vereceğini bildirmiştir.

Şan, şeref, kahramanlık, dövüşkenlik Paris'in çok hoşlandığı şeyler değildir. O güzeldir, güzelin ve güzelliğin peşindedir. Bu yüzden, **Afrodit'in** sözleri içine iyice işlemiştir; daha şimdiden Helena'ya âşık olmuş gibidir. Helena karşılığında Afrodit'e altın elmayı verecek ve mükâfatını da alacaktır. Böylece, Afrodit, altın elmayı kazanabilmek için evli bir erkekle, evli bir kadını birbirine âşık edecek ve bir yuva kurayım derken, iki yuvayı birden yıkacaktır. Paris, dağı da, pınarlarını da terk edecektir; dağı terk etmekle kalmayacak, sürülerini de, sevdiği kadın **Oinone'yi** de terk edecektir. Sevgili **Oinone'sinin** adını kazıdığı ağaçları, o güzelim vadileri de terk edecektir. **Oinone**, onun ilk aşkıdır. Paris, dağda çobanlık ederken ona rastlamış, âşık olmuştur. **Oinone**, ırmak tanrısı **Kebren'in** kızıdır; bir su perisidir. **Oinone** ona **Korythos** adında bir

oğlan çocuğu da doğurmuştur. Ana Tanrıça **Rheia**, Oinone'ye kehanette bulunma sanatını, **Apollon** da bekâreti karşılığında yaraları ve hastaları iyileştirme sanatını öğretmiştir. Zavallı kadın, olacakları önceden biliyordu; bu yüzden Paris'i uyarmış, gitmemesi için de yalvarmıştır. Yine de, yaralandığı zaman kendisini arayıp bulmasını, yaralarını ancak kendisinin iyileştirebileceğini söylemiştir. Ne var ki, Paris'in gözü hiçbir şey görmemiş, Oinone'yi de, oğlunu da, dağı da terk edip **Troya'ya** dönmüştür. Artık ok yaydan çıkmış, olacaklar birbirini izlemeye başlamıştır. Bundan sonra, **Afrodit'in, Paris'in** aşkı için söyledikleri birer birer gerçekleşmeye başlamıştır.

Paris şehre inmiş, kim olduğu meydana çıkmıştır; çünkü dağa bırakıldığı zaman üzerini saran işlemeli kundağı beraberinde getirmiştir. Paris'in kızkardeşi **Kassandra** hariç, **Priamos** ve bütün saray halkı bundan büyük bir mutluluk duymuştur. O özlem dolu günler geride kalmış, Paris artık bir Troya prensi olarak aralarına katılmıştır. Bir gemi hazırlanmıştır. Paris, yanındaki heyetle birlikte Yunanistan'ın **Sparta** kentine gidecektir. Sparta kralı **Menelaos**, onu evinde ağırlamış, karısı **Helena** ile tanıştırmıştır, fakat Paris, Menelaos'un bir cenaze töreni için evinden uzakta bulunduğu bir sırada, kendisine âşık olan Helena'yı, kendisine dostça evini açmış olan bir adamın karısını, hiçbir direnme ile karşılaşmadan kaçırarak Troya'ya getirmiştir. Helena'yı geri almak için Yunanistan'daki bütün Aka kralları birleşerek gemiler dolusu askerle Troya önlerine gelmişler ve Troyalılara savaş ilân etmişlerdir. **Trakya** ve **Anadolu** şehir devletleri de bu mücadelede Troyalıların yanında yer almışlardır. **Homeros'un** İlyada adlı destanından öğrenildiğine göre, bu savaş yaklaşık olarak on yıl sürmüştür. Tanrılar da savaşa katılmışlardır. Özellikle Anadolulu tanrı ve tanrıçalar, **Apollon**, **Artemis** ve **Afrodit**, Troyalıları yana olmuş; **Hera** ve **Athena** başta olmak üzere pek çok tanrı ve tanrıça da **Akaların** tarafını tutmuşlardır. Güzellik yarışmasında uğradıkları hezimetten dolayı, Hera ve

Athena, ne kadar kinleri varsa bu vesileyle ortaya dökmeye çalışmışlardır. Her iki taraftan da pek çok yiğit ölmüştür. Afrodit, savaş boyunca Paris'e büyük destek olmuştur. Ünlü kahramanlardan **Akhilleus**, Paris'in ağabeyi **Hektor'u** öldürmüştür; Paris de, Apollon'un yönelttiği bir ok ile Akhilleus'u topuğundan yaralayarak ölümüne neden olmuştur. Çünkü, yegane ok işleyen yeri topuğudur. Annesi **Thetis** onu ölümsüz kılmak için topuğundan yakalayıp ateşe tuttuğu için, orası zayıf kalmıştır.

Troya Savaşı sırasında **Paris** de atılan bir okla kasiğından yaralanmış ve bu yara onu ölümün eşğine getirmiştir. İşte o zaman Paris, **Oinone'nin** kendisini iyileştirebileceği konusunda söylediği sözleri hatırlamıştır. Tamamen unuttuğu o sadık sevgilisini, ancak ve ancak o zaman hatırlamıştır. Ama artık çok geç kalmıştır.

Bir rivayete göre Paris, almış olduğu ağır yaraları iyileştirmesi için **İda dağında** yaşayan eski sevgilisi Oinone'nin yanına gitmek istemiştir. Ne var ki Oinone, bu vefasız adama yardım etmeyi reddetmiştir. Ya da Oinone, Paris'i hemen iyileştirmek istemiş, fakat babası kendisine engel olmuştur; evini terk eden, yurdunu felâkete sürükleyen bu adamın hak ettiği cezayı çekmesini istemiştir. Nitekim Paris, evinden ayrılıp Troya'ya geri dönerken yolda, İda dağında ölmüştür. Eski çoban arkadaşları, onu bir çayırın ortasına taşımışlar, ölüsünü yakmak, onun için yapılması gereken kutsal görevi yerine getirebilmek için İda dağının kurumuş çıralı çamlarını kesip taşımışlar, büyük bir odun yığını hazırlamışlardır. Bütün İda dağı, genç yaşta hayatını kaybeden sevgili çobanlarına sessiz sessiz ağlamaya başlamıştır. Odunlar tutuşturulmuş ve Paris artık yakılmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan Oinone, Paris'i iyileştirmeyi reddettiği için pişman olmuştur; bu yüzden büyük acılar içerisinde kıvranmaktadır. Bir zamanlar **Afrodit'in** içine doldurduğu aşk ateşi ile hâlâ

yanıp tutuşmaktadır. Karanlık basmaya başlamış, gece olmuştur. Oinone, Paris'in yardımına koşmak için evinden deli gibi fırlamış, sarp yamaçları geçerek, kayalıklar üzerinden atlayarak, üstü başı yırtılarak, kıyılarında oynastıkları dereleri, çayları bir çırpıda geçerek sevgilisini kurtarabilmek için var kuvvetiyle koşmaya, Paris'e ulaşmaya çalışmıştır. Birlikte çobanlık ettikleri, seviştikleri o yemyeşil çayırları rüzgar gibi geçip, uzakta çobanların yaktığı büyük bir ateşin ışıklarını gördüğü zaman, içi bir tuhaf olmuştur. Artık onun için de yaşamının bir anlamı kalmamıştır. Zaten Paris gideli beri evinden pek çıkmaz, güneşin doğup battığını bile fark etmez olmuştur. Ateşin yanına vardığında, Paris'in vücudunu alevlerin sarmış olduğunu görmüştür. Bu durumda, birlikte ölmekten başka yapabileceği bir şey kalmamıştır. O da öyle yapmıştır. Kaldırıp kendisini bu koca ateş yığınının ortasına atmıştır. Külleri Paris'in küllerine karışmış; ruhu acılarından ancak o zaman kurtulabilmiştir.

Apollodoros'tan nakledilen bir başka rivayete göre **Paris**, kendisini tedavi etmek istemeyen **Oinone'den** ayrıldıktan sonra tekrar Troya'ya dönmüş ve orada ölmüştür. Oinone yaptığından dolayı pişmanlık duymuş, şifalı otlarını veya ilaçlarını sepetine doldurup Troya'ya geldiği zaman, Paris'in çoktan ölmüş olduğunu görmüştür. Bunun üzerine Oinone, kendisini asarak intihar etmiştir. Başka bir rivayete göre ise, kendisini Troya surlarından aşağı atmış veya kendisini Paris'in cenazesinin yakıldığı ateşin ortasına atarak hayatına son vermiştir.

Görülüyor ki, Paris ile Oinone'nin aşkı, başladığı yerde, İda dağında, dramatik bir şekilde sona ermiştir. Aslında bu aşk, sadece Paris ile Oinone'nin aşkı değildir. Bu aşk çemberine bir kişi daha eklenmiştir ki, o da Sparta kralı **Menelaos'un** güzel karısı **Helena'dır**. Helena, Paris'in aşkı yüzünden kocası Menelaos'u ve küçük kızını terk etmiş, Paris de Helena'ya duyduğu büyük aşk yüzünden sevgilisi Oinone'yi ve Oinone'den olan oğlunu bırakıp

gitmiştir. Bu aşkın iki mağduru vardır. Bunlardan biri Helena'nın kocası Menelaos, diğeri de Paris'in eski sevgilisi Oinone'dir. Doğrusunu söylemek gerekirse Paris ile Helena'nın aşkı, iki hainin aşkıdır. Çünkü her ikisi de eski sevdiklerine ihanet etmişlerdir. Üstelik bu iki hainin aşkı, Eskiçağın Birinci Dünya Savaşı olarak kabul edilen Troya Savaşlarına neden olmuştur. Bir yuva kurarken, iki yuvanın dağılmasına neden olan Paris-Helena aşkı, Troya Savaşlarına da neden olduğu için, gerçekte binlerce yuvanın yıkılmasına da zemin hazırlamıştır.

AİNEİAS İLE DİDO'NUN AŞKI

Lâtin mitosuna **Aeneas** şeklinde geçmiş olan **Aineias**, **Ankhises** ile **Afrodit'in** oğludur.

Priamos Troya'nın; **Ankhises** ise **Dardanie** denilen kardeş şehrin kralıdır. Priamos ile Ankhises aynı zamanda amca çocuklarıdır. Bu durumda **Aineias**, **Priamos'un** yeğenidir. Aineias, Priamos'un kızlarından **Kreusa** ile evlenmiş ve Troya Savaşı sırasında büyük yararlıklar göstermiş bir kahramandır. Bütün savaş boyunca annesi Afrodit onu korumuştur. Aineias, pek çok kimsenin öldüğü veya esir edildiği şehirden kaçarken ihtiyar babası Ankhises'i sırtına alarak kurtarmayı başarmıştır. Troya'dan kaçarken oğlunu ve **Athena'nın** kutsal heykeli **Pallodion'u** da yanında götürmüş olan Aineias, bu kadar yükün altında sağına soluna bakamaz hale gelince, karısı Kreusa'yı kaybetmiştir. Sonra geriye dönüp onu aradıysa da, bir daha bulamamıştır. Bir rivayete göre, Kreusa, kocasının ardından gelirken, Afrodit veya Frigyalı tanrıça **Kybele** tarafından, belki de Aineias serbest kalsın diye, kaçırılmıştır. Bir rivayete göre de esir edilip **Yunanistan'a** götürülmüştür. Aineias, Troya'dan kaçtıktan sonra, bir süre **İda dağında** saklanmış, daha sonra da tanrıların verdiği bir görevi yerine getirmek, **Roma** şehrini kurmak üzere bir sefere çıkmıştır. Bu sefer sırasında

gemileri fırtınaya yakalanmış ve **Kartaca** limanına sığınmak zorunda kalmışlardır. Burada anlatacağımız öykü, Aineias'ın Kartaca şehrinde yaşadığı maceranın öyküsü olacaktır.

Dido'nun öyküsü ise, bir **Fenike** şehri olan **Tyros'da** başlar. Tyros kralı **Mutto** öldüğü zaman, mirası, kızı **Elissa (Dido)** ile oğlu **Pygmalion'a** kalmıştır. Pygmalion henüz çocuk yaşta olduğu için, halk, krallığı çekip çevirmesi için, amcaları **Sicharbas'ı** kral naibi yapmış ve Elissa'yı da onunla evlendirmiştir. Elissa, bu yaşlı kocayı sevmiştir. Ancak Elissa'nın erkek kardeşi Pygmalion amcasının hazinelerine göz dikmiş ve onu öldürmüştür. Bu olay üzerine **Elissa**, kendisine bağlı bir miktar **Tyros'lu** asili yanına alarak ve amcasının hazinesini de gizlice gemiye yükleyerek şehirden ayrılmıştır. Öldürülen kocasının ruhuna sunmakta olduğunu söyleyerek, altın dolu torbaların yerine de, kum dolu torbaları denize atmıştır. Yolları üzerindeki **Kıbrıs'a** vardıklarında, tanrıların talimatı üzerine, bir **Zeus** rahibi ile sevişmiş, daha sonra da **Afrodite** tapınağından 24 genç kızı yanına alarak Kıbrıs'tan ayrılmıştır. Bu genç kızlar, Elissa'nın gemisine aldığı Tyros'lu asillerin karıları olmuştur. Yolları Kartaca kıyılarına varmış, halk onları iyi karşılamış ve kendilerine yerleşmeleri için öküz derisi büyüklüğünde bir yer vermişlerdir. Fakat Elissa, bu deriyi çok ince tabakalara ayırarak ve onları yan yana getirerek yerleşebilecekleri büyüklükte bir yer kazanmıştır. Oraya yerleşmişler ve bir şehir kurmuşlardır. **Aineias**, Elissa'yı bu şehre geldikten sonra görmüş ve beğenmiştir. Öykünün bundan sonrasını **Vergilius'un "Aeneias"** adlı destanından izleyeceğiz. Ancak bu destanda **Elissa** adı yerine **"Dido"** ismi kullanılmıştır.

Dido, **Aineias** ve adamlarını ülkesine kabul ederek, onlara çok iyi davranmıştır. Bu arada Aineias'ın başından geçenleri ve yaptığı kahramanlıkları öğrenmiş ve kızkardeşi **Anna'ya** da bu soylu kişinin maceralarını anlatmıştır. Bu yiğide karşı sıcak bir ilgi ve yakınlık duymaktadır. İlk kocasının ölümünden sonra bir daha

evlenmemeye karar vermemiş olsaydı, bu adamla çekinmeden aynı yatağı paylaşabilir ve onunla evlenebilirdi. Kızkardeşi Anna ona, gençliğini üzüntüler içerisinde geçirmemesi, çocuk doğurup analık duygusunu tatması gerektiğini söylemektedir. Ona, “**sevdiğin bu ülkeyi düşün**” demektedir. Pek çok kimseyi reddederek, bugüne kadar evlenmediğini, ama şimdi önüne bir fırsat çıkmış olduğunu hatırlatmaktadır. Anna’nın düşüncesine göre, aileden sorumlu tanrıça **Hera** getirmiştir İlion (Troya) gemilerini bu kıyılara. Tanrıçadan yardım dilemek, bu mutlu sona erişmeyi sağlayacaktır.

Yapılan dualar ve sunulan adaklar etkili olmuş, Hera bu iki insanı bir araya getirmek için bir düzen kurmuştur. Bir av partisi düzenleyecektir. **Aineias** ile **Dido**, Güneş gök yuvarlağını aydınlatmaya başladığı zaman, ikisi birlikte, adamlarını da yanlarına alarak ava çıkacaklardır. Hera, kara bulutlarla birlikte korkunç bir yağmur gönderecek, yıldırımlar düşecek, av partisine katılanlar ürküp sağa sola kaçışacak, kırlara dağılacaklardır. Dağlardan kopup gelen azgın sular, herkesin içine bir korku salacaktır. Tepelerde **nymphalar** ortalığı çığlıklarla inletecektir. Bütün bunlar, **Dido** ile **Aineias**’ın karanlık bir mağaraya sığınmasına sebep olacaktır. **Hera** da orada bulunacak, aileden sorumlu bir tanrıça olarak onları birbirine bağlayacaktır. **Afrodit** de bu plânı onaylamıştır ve **Eros**’un okları yerini bulmuştur. Dido ve Aineias, böylece bir mağarada birbirlerinin olmuşlardır. Ne var ki Dido, dedikodu tanrıçası **Fama**’nın gadrine uğrayacak, bu birleşme, Dido’nun yıkımının ilk nedeni olacaktır. Bundan böyle bir dedikodu yayılacaktır ortalığa. Yalanla gerçeğin birbirine karıştığı bu dedikodu, Dido’nun yakışıklı delikanlı Aineias’ı yatağına aldığı, onunla sarmaş dolaş yattığı, hattâ sorumluluklarını bile unuttuğu haberini her tarafa yayacaktır.

Dido’nun **Jarbas** adında bir talibi vardır. Mısır tanrısı **Amon** ile bir **nymphanın** oğlu olan bu kral, geniş ülkesinde **Zeus** (**Juppiter**) için yüz büyük tapınak yaptırmış, bir o kadar da sunak

inşa ettirmiştir. Zeus'a devamlı bir şekilde yanan yüz ocak adamıştır. Yeryüzünü, adadığı kurbanların kanlarıyla sulamıştır. Bu bakımdan Zeus'un indinde hatırı sayılır bir kişidir. Bir gün bu kral, sunakların önünde diz çökmüş, ellerini açarak yüce tanrı Zeus'a yeni âşıkları şikayet etmiştir. Zeus'un buyruklarını hiçe saydıklarını hatırlatmıştır ona. Bu sırada, **Aineias, Kartaca'da**, konutlarıyla ve surlarıyla yeni bir şehir kurmaktadır. Üzerinde, kıymetli taşlarla bezeli bir kılıç taşımakta, omuzlarında da Dido'nun elinden çıkmış, çözüğü altın işlemeli, parlak **Tyros** moru kumaştan dikilmiş bir pelerin bulunmaktadır. Zengin sevgilisi **Dido** armağan etmiştir bunu ona. Bu sırada, **Zeus'un** elçisi olarak gelmiş olan haberci tanrı Hermes, ona Zeus'un buyruğunu hatırlatmıştır. Hermes ona, bir kadının tutsağı olup esas görevini unuttuğunu söylemektedir. **Roma'ya** gidip, bütün dünyaya hakim olacak, ona unutulmaz bir şeref bahşedecek olan bir işi bulunduğunu hatırlatmış ve bir daha görünmez olmuştur. Bu durum karşısında **Aineias** korkmuş, saçları diken diken olmuştur; kendinden geçmiş, ulu tanrının gazabından korkmuş, sesi soluğu çıkmaz olmuştur. Yapabileceği tek bir şey kalmıştır ki, o da, verdiği sözü, yeminlerini unutup, kimseye haber vermeden, bu ülkeden kaçıp gitmektir.

Şafak Tanrıça **Eos**, sabahın seher vaktinde bütün karaları aydınlatmaya başlayınca, her şey ortaya çıkmıştır. Dido, günün ağarmaya başlamasıyla, kıyıda kürekçilerden ve gemicilerden hiç kimsenin kalmamış olduğunu görmüştür; donanma kıyıdan epeyce uzaklaşmıştır. Dido'nun sevdiği adam, kaçıp gitmektedir. Onun için çok acı bir andır bu. Artık beddua etmekten başka yapabileceği bir şey kalmamıştır. **"Şimdi başlamıştır kara günlerim"** diyerek, göğsünü dövmeye başlamıştır. Daha önceden yakmalıydım donanmasını, bütün soyunu sopunu ortadan kaldırdıktan sonra kendini de öldürmeliydim diyerek hayıflanmaktadır. Tanrılara, yeryüzü varlıklarını parlak ışıklarıyla aydınlatan Güneş'e, bütün acılarının şahidi

olan **Hera'ya**, ve bütün diğer tanrı ve tanrıçalara seslenmekte; mutsuz olduğunu söyleyerek, yakınmalarını dinlemeleri için yalvarmaktadır. Onu terk etmiş, ondan bu şekilde kaçmış olan sevgilisine, dilerim karşısına güçlü, azgın ve savaşçı bir ulus çıksın da kovulsun o ülkeden, yalvarsın yardım edin diye, görsün yok oluşunu arkadaşlarının, alçakça boyun eğip inlesin barış diye beddualar etmektedir. **"Hiçbir yetkisi kalmasın, sürünsün, gebersin gününden önce"**, gömülmeyip çürüsün, kokuşmuş cesedi kalsın ortalıkta, demektedir. **Dido'nun** bedduası bu kadarla da kalmamakta, daha sonra Fenikelilere seslenerek **"Bu adamın soyundan gelenleri, öfkeyle, hınçla izleyerek onlardan öç alın"** demektedir.

Dido, bütün bunları söyledikten sonra, aşkta hüsrana uğramış bir kimse olarak, artık kendisi için bir anlam taşımayan hayatına son vermek istemektedir. Kızkardeşi **Anna'nın** sunacağı adaklarla birlikte yanına gelmesini istemiştir. Süt ninesi **Barce'ye**, şakaklarına kadar inen kutsal başlığı başına geçirerek **Aineias'tan** geriye kalan ne kadar eşya varsa toplayıp yanına getirmesini emretmiştir. Kendisi de, yaklaşan ölümle solmuş olan yüzüyle konağın içerisine dalmış; geçmişini düşünerek **İlion** dokuması elbiselerine, düğün geceliğine bakarak, **Aineias'la** birlikte paylaştıkları yatağın üzerine yüz üstü kapanmıştır.

Kaderin ona bahşettiği şekilde yaşamış ve yolun sonuna gelmiştir. Tanrının ve kaderin imkân verdiği ölçüde, kendisine mutluluk vermiş olan bu hatıra eşyalara seslenerek, **"Alın benim canımı ve kurtarın beni acılarımdan"** demektedir. Güzel bir şehir kurmuştur, etrafını surlarla çevirtmiştir. Kocasının ölümüne sebep olan erkek kardeşinden öcünü almış ve onu cezalandırmıştır. **Dardanos'lu** gemiler **Kartaca** kıyılarına yanaşmamış, bu şehre gelmemiş olsalardı, burada mutlu bir hayat yaşayacaktı. **Dido**, bu ve benzeri sözleri söyleyerek, yüzünü yatağına gömmüş, sözlerine

devam ederek, “öleceğim, hem de intikam alamadan öleceğim. Evet, bu benim karanlık dünyaya gitmem için seçtiğim yol! **Kalpsiz Troyalı, uzaklardan görünecek alevlere bakarak, talihsizliğimin o meş’um işaretini uzaklara beraberinde taşıyacaktır**” demektedir. Kendisini yakacak ve küllerini vatandaşlarına adayacaktır. Kemiklerinden, öcünü alacak bir kahramanın çıkmasını ve Dardanos’lu köylülerin ardına düşmesini; Kartacalıların denizde ve karada, torunlarının torunlarına varıncaya kadar, bu adamlarla dövüşmelerini istemektedir.

Verdiği emir üzerine, Dido’yu yakmak için büyük bir odun yığını hazırlanmıştır. Orada hazır bulunanlar, Dido’nun kılıcı üzerine atlayarak intihar ettiğini ve kanlar içinde kaldığını görmüşlerdir. Olayı görenler, görmeyenlere anlatmış; kötü haber bütün ülkeye yayılmıştır. Her tarafta çığlıklar yükselmeye başlamış, sanki bütün **Kartaca** çökmüş, yanmış ve yıkılmışçasına inlemeye ve ağlamaya başlamıştır. Olayı duyan kızkardeşi **Anna** çılgına dönmüş, solgun yüzünü yırtmış, göğsünü yumruklamıştır. Birlikte ölmedikleri için, onu kaderine ortak etmediği için hayıflanmaktadır. Ona, “**Yıktın kendini, beni, ulusunu, Sidon’un öncülerini, kurduğun şehri**” demekte; yarasını temiz pınar sularıyla yıkamaya çalışmaktadır. **Dido’ya** sarılarak, hâlâ yarı canlı bir durumda olan kardeşini kucaklayıp ısıtmak istemektedir. Ne var ki Dido, üç defa doğrulmak istemiş, şaşkın gözlerle gökte bir ışık aramış ve derinden bir inleme ile gözlerini bir daha açmamak üzere kapamıştır. Bu sırada **Aineias**, kıyıdan iyice uzaklaşmış olan gemisinden, bu alevlerin neden böyle göklere yükselmiş olduğunu bilmeden, aydınlanmış olan Kartaca surlarına bakıyormuş. Kendi soyundan türeyecek olan **Romalıların** başına **Kartacalıların**, gelecek yüzyıllarda, nasıl bir çorap öreceğini de bilmiyormuş.

Vergilius’tan sonra **Ovidius** da **Aineias** ve **Dido** konusuyla ilgilenmiş, özellikle de Dido’nun olaya bakış açısını işlemeye çalış-

mıştır. Ovidius, “**Heroides**” adlı eserinin yedinci mektubunu, Dido’nun ağzından yazmıştır. Bu eserinde, çoğu kez iki sevgiliyi karşılıklı olarak konuşturan yazarımız, bu defa sadece Dido’nun duygularını dile getirmeye çalışmıştır.

Öyle anlaşıyor ki, Ovidius’a göre, bu olayda Aineias’ın söyleyebileceği bir şey kalmamıştır. Dido, yazdığı mektupta Aineias’ın kendisini hamile bırakıp terk ettiğini, kendisinden bir parçanın bedeninde bulunduğunu söylemektedir. Onu ikaz ederek, kendisini terk ettiği takdirde, sadece Dido’yu öldürmekle kalmayacağını, doğmamış çocuğunu da öldürmüş olacağını bildirmektedir.

Dido ve **Aineias** öyküsü, başta **Shakespeare** olmak üzere pek çok Batılı yazarı etkilemiştir. Shakespeare’in on ayrı piyesinde bu iki kahramandan bahsediyor olması, bu etkilenmenin yaygınlığına işaret etmektedir.

Dido ile Aineias’ın öyküsü opera bestecileri için de ilham kaynağı olmuş, Aineias Destanı’nda geçen olaylar plâstik sanatları da etkilemiştir.

Görülüyor ki, Dido ile Aineias arasında yaşanan aşk da daha önceki örneklerde görüldüğü gibi hüsrarla neticelenmiştir. Ancak bu olayda Aineias’ı suçlamak, bütün kabahati Troyalı bu kahramana yüklemek de pek doğru olmasa gerektir. Çünkü onu **Kartaca’yı** terk ederek **Roma** kentini kurmak üzere yola çıkaran ve dolayısıyla sevgilisi Dido’yu terk etmeye zorlayan güç, tanrıların gücüdür. Bu yüzden o, kaderinde olanları yaşamış ve istemeyerek de olsa Dido’yu terk etmek zorunda kalmıştır. Fakat her ne olursa olsun, bu aşkın mağduru yine kadındır. Erkek, tanrılar böyle istedi diye, alıp başını gitmiştir. Bu vesileyle bir gerçeği burada dile getirmek istiyoruz: “**Sevdikleri erkeklere sadık kalmış kadınları terk eden kocaların sonu pek hayra varmamıştır.**”

SONUÇ

Altı ana bölümden oluşan çalışmamızın da gösterdiği gibi, AŞK, insanoğlunun yaratıldığı günden beri hep vardır ve dünya döndükçe de insanlar arasındaki bu sevgi devam edecektir.

Gerek çivi yazılı kaynaklardan, gerek Klâsik Yunan müelliflerinden ve gerekse kutsal kitaplardan anlaşıldığına göre, önce erkek sonra da kadın yaratılmıştır. Ve asıl ilginç olan husus, kadının erkeğe “**arkadaş olsun**” diye yaratılmış olmasıdır. Tevrat’tan öğrenildiğine göre, kadın, adamın (Adem) kaburga kemiğinden yaratılmıştır. İşte bu yüzdendir ki, erkek, kendi etinden ve kemiğinden yaratıldığı için, anasını ve babasını unutup, karısına yapışmaktadır.

Fakat ne gariptir ki, erkeğe eş olsun diye yaratılan kadın, çok geçmeden cennetteki yasak meyveden yiyecek ve eşine de yedirecektir. Böylelikle ilk günahı işleyen kadın, hem kendisinin hem de eşinin cennetten kovulmasına neden olacaktır.

MÖ 7. yüzyılda yaşamış olan Yunan ozanı Hesiodos’un kadın hakkındaki düşünceleri ise kadınları kızdıracak türdendir. Çünkü,

adı geçen ozanın “**Theogonia**” adlı eserinden öğrenildiğine göre, baştanrı **Zeus** ve diğer tanrılar, **Pandora** adını verdikleri kadını, insanoğlunun başına belâ olsun diye yaratmışlardır. Yunan mitolojisinin Havva’sı rolündeki Pandora, erkek nesline verilmiş en büyük cezadır. **Prometheus’un**, tanrıların gizlediği ateşi çalarak, bir kamışın içerisinde insanoğluna getirmesi Zeus’u çok kızdırmış, o da, intikamını ateşi çalandan değil de, ateşi kullananadan almaya kalkışmış ve insanoğluna en büyük ceza olarak da kadını yaratmıştır.

Fakat ilginçtir ki, erkekler, kadının bir belâ olduğunu çoğu kez göremezler. Çünkü kadınlar öylesine çekici ve öylesine tatlı görünürler ki, erkeklerin akılları başlarından gider ve kadının dediği her şeyi kabul ederler. Günümüzden 2700 yıl önce yaşamış olan **Hesiodos**, aslında, erkekleri bu konuda uyarmıştır. Gerçekten Hesiodos, yukarıda sözünü ettiğimiz eserinde şunları söylüyor:

“Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
 Hep bolluktur onların özledikleri”
 “Bulutlarda gümbürdeyen Zeus
 Yarattı baş belâsı olarak
 Kadınlar soyunu ölümlü insanlara,
 O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri”
 “Her kim ki, sakınır evlenmekten
 Kadın derdi sarmamak için başına,
 Olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi
 Desteksiz kalır yaşlı günlerinde;
 Yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi,
 Ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür.
 Buna karşılık bahtında evlenme olan da
 Aklı başında iyi bir kadına düşse bile,
 İyi şeyler kadar kötü şeyler de gelir başına;
 Hele üstelik çılgının biriye karısı

**Ömrü boyunca kahr çekip canından bezer,
Devasız dertlere düşmüş gibi olur.”**

Görülüyor ki, Hesiodos'un kadınlar hakkındaki düşüncesi, kadınları rencide etmekte, onları aşağılamaktadır. Peki ama, kadınlar gerçekten bu kadar kötü mü? Doğrusunu söylemek gerekirse, biz bu konuda yorum yapmak istemiyoruz. Fakat bize öyle geliyor ki, ozanımız Hesiodos kadınlardan çok çekmişe benziyor. Kim bilir, belki de o, kötü bir evlilik yapmış ve karısında gördüğü tüm olumsuzlukları, diğer bütün kadınlara mal etmişti.

Hesiodos kadınları kötülese de, erkekler yine de kadınların peşinden koşmaya devam etmişlerdir. Fakat zaman zaman bazı kadınların da erkeklerin peşinden koştuğu olmuştur.

İster kadın erkeğin peşinden koşsun, isterse bunun tam tersi olsun, değişmeyen gerçek şudur ki, yaratıldıkları günden beri, kadın ve erkek bir arada yaşamakta, bazen birbirlerini çok sevmekte bazen de birbirlerinden nefret etmektedirler. Psikolojik tetkiler göstermektedir ki, insanlar genellikle çok sevdikleri kimselerden nefret ederler. Daha doğrusu, AŞK ve NEFRET arasında ince bir çizgi vardır. Bazı durumlarda AŞKlar NEFRETe dönüşürken, bazen de büyük NEFRETlerden ölümsüz AŞKlar doğmaktadır. Nitekim, çalışmamızda ele aldığımız aşk öykülerinde bu durumu görmek mümkündür. Kartaca kraliçesi **Dido'nun**, çok sevdiği **Troya prensi Aineias'tan**, kendisini terk ettiği için nefret etmesi, yine aynı şekilde **İda dağında** yaşayan güzel **Oinone'nin**, **Helena** uğruna kendisini terk eden Troya prensi **Paris'e** duyduğu öfke, aşkın nefrete dönüştüğü hayat hikâyelerinin en çarpıcı örnekleridir.

Bu aşk öykülerinden çıkan sonuç, nefret edenlerin, genellikle terk edilenler olmasıdır.

Eskiçağda yaşanmış büyük aşkları kendi arasında sınıflandırma yoluna gittik ve önce çok sevenler ve aşkına sadık kalanların hayat

hikâyelerinden bir demet sunmaya gayret ettik. Bu kategoriye giren aşkların en eskisi, **Yusuf** ile **Züleyha** arasında yaşanan aşktır. Gerek Tevrat'ta ve gerekse Kur'an-ı Kerim'de ele alınan bu öyküde, çok seven ve sevdiği insanı sabırla bekleyen bir kadının mutlu sona nasıl ulaştığı anlatılmaktadır.

Aka beylerinden **İthake** adasının kralı **Odyseus** ile karısı **Penelope** arasındaki aşk da, vefakâr bir kadının türlü zorluklara rağmen, kocasına olan sadakatini bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir.

Hitit kralı **III. Hattuşili** ile genç karısı **Puda-Hepa** arasındaki sevgi ve bağlılık da, insanlara örnek teşkil edecek türdendir.

Troyalı kahraman **Hektor** ile karısı **Andromakhe** arasındaki aşk ise her türlü takdirin üzerindedir. Çünkü, her ikisi de birbirlerini çok sevmekte ve birbirlerine saygı duymaktadırlar. Üstelik, annesini, babasını ve kardeşlerini Troya savaşında kaybeden Andromakhe için Hektor, sadece bir sevgili değil, vefakâr bir eş, candan bir arkadaş, bazen derdini paylaştığı bir kardeş, bazen de şefkatli bir babadır. Başka bir ifadeyle Hektor, Andromakhe'nin her şeyidir.

Eskiçağda yaşanmış büyük aşkların içinde aşkı uğruna ölenler de vardır. Bunun en çarpıcı örneğini, **Çanakkale Boğazı'nın** iki ayrı yakasında yaşayan **Hero** ile **Leandros'un** öyküsü teşkil eder. Hero isimli rahibeye tutulan ve onunla buluşabilmek için her akşam Çanakkale Boğazı'nı yüzerek karşı kıyıya geçen, sevgilisiyle buluştuktan sonra sabah gün ağarmadan tekrar yüzerek kendi şehrine dönen Leandros isimli delikanlının öyküsü, gerçekten çok dramatiktir. Adı geçen delikanlı, günlerden bir gün, sevgilisinin yaşadığı kıyıya doğru yüzerken fırtınaya tutulacak ve Boğaz'ın azgın suları arasında can verecektir. Onun cesedini gören güzel rahibe Hero da sevgilisini yalnız bırakmayacak, deniz fenerinin bulunduğu bir kuleden aşağıya atlayarak, sevgilisiyle aynı kaderi paylaşacaktır.

Ne yazık ki, günümüzde olduğu gibi, eskiçağda da aşkına ihanet edenler ve aşkta ihanete uğrayanlar olmuştur. MÖ. 11. yüzyılda yaşadığı anlaşılan İsraili **Samson** ile Filistinli **Dalila** arasında yaşanan aşkta, Samson, Filistinli güzel sevgilisinin ihanetine uğramış ve Filistinlilerin eline esir düşmüş, sonra da hayatını kaybetmiştir. Aslına bakılacak olursa, bu aşk öyküsünde İsraili kahraman Samson, bütün yüreğini sevdiği kadına açmanın, her sırrını onunla paylaşmanın cezasını çekmiştir.

Bir başka ihanet öyküsü de Troya prensi **Paris** ile İda dağının güzel çobanı **Oinone** arasında yaşanan aşktır. Paris, adını ağaçlara kazıyacak kadar çok sevdiği bu kadını, bir başka kadın uğruna terk edecek ve onu büyük bir acıyla baş başa bırakacaktır. Evli bir kadın olan **Helena** için terk edilmeye dayanamayan **Oinone**, Paris'ten nefret edecek, hekimlik becerisi olduğu halde, Troya savaşında yaralanan **Paris'in** yaralarını tedavi etmeyi reddedecek ve böylelikle onun ölümüne neden olacaktır.

Paris uğruna kocası **Menelaos'u** terk ederek **Troya'ya** kaçan **Helena** da, aşkına ihanet edenler zincirinin bir halkasını oluşturmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse, Paris ile Helena arasındaki aşk, iki büyük hainin aşkıdır. Çünkü her ikisi de eski sevdiklerini terk etmişler, yeni bir yuva kurarken, iki yuvanın da dağılmasına neden olmuşlardır.

Hemen belirtelim ki, bizim burada ele aldığımız aşk öyküleri, Eskiçağda yaşanmış aşkların küçük bir kesitini oluşturmaktadır. Önemli olan, bugünkü kuşakların, geçmişte yaşanmış bu aşk öykülerinden dersler çıkarabilmesidir. Eğer siz de, bu kitabı okuduktan sonra kendiniz için bir ders çıkarabildiyseniz, kazançlı sayılabilirsiniz.

BİBLİYOGRAFYA

- AFETİNAN, A., Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, T.T.K. Yayını, 2. Baskı, Ankara 1987.
- AKURGAL, Ekrem., Anadolu Kültür Tarihi, 9. Baskı, Tübitak Yayını, Ankara 2000.
- AKURGAL, Ekrem., Ancient Civilizations and Ruins of Turkey, 2. Baskı, Ankara 1970.
- ALP, Sedat., Hitit Çağında Anadolu, Tübitak Yayını, İstanbul 2001.
- ATLAN, Sabahat., Roma Tarihinin Ana Hatları, 1. Kısım, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, İstanbul 1970.
- BLANCK, Horst., Eski Yunan ve Roma'da Yaşam, Çeviren: İslâm Tanrıkut, Arion Yayınevi, İstanbul 1999.
- BOTTERO, Jean., Eski Yakındoğu, Yayına Hazırlayan: Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayını, Ankara 2005.
- BOTTERO, Jean., Gılgamış Destanı, Çeviren: Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

- BOTTERO, Jean., Kültürümüzün Şafağı Babil, Çeviren: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- BOTTERO, Jean-Steve., Marie-Joseph, Evvel Zaman İçinde Mezopotamya, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- BRANDAU, Birgit., Troia, Çeviren: Vedat Çorlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2002.
- BRANDAU, Birgit-Schickert., Hartmut, Hititler (Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu), Çeviren: Nazife Mertoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2003.
- CERAM, C.W., Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler (Arkeolojinin Romanı), Çev.: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi Yayını, İstanbul 1986.
- ÇAPAR, Ömer., “Homeros Destanlarında Anadolu Kavimleri”, IX. Türk Tarih Kongresi, TTK Basımevi, Ankara 1986, s. 333-348.
- ÇİĞ, Muazzez İlmiye., İbrahim Peygamber (Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre), Kaynak Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2004.
- ÇİĞ, Muazzez İlmiye., Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni, Kaynak Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2005.
- DARGA, A. Muhibbe., Eski Anadolu'da Kadın, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, 2. Baskı, İstanbul 1984.
- DARGA, A. Muhibbe., Hitit Sanatı, Akbank Yayını, İstanbul 1992.
- DEMİRCİOĞLU, Halil., Roma Tarihi, Cilt 1, TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara 1987.
- ERHAT, Azra., Homeros [Gül ile Söyleşi], Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.
- ERHAT, Azra., Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayını, İstanbul 1972.

- ERZEN, Afif., Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1984.
- ESTİN, Colette-Laporte., Helene, Yunan ve Roma Mitolojisi, Çeviren: Musa Eren, Tübitak Yayını, 2. Baskı, Ankara 2002.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki., Anadolu Uygarlığı, Der Yayınları, İstanbul 1981.
- FERGUSON, J., Among the Gods: An Archeological Exploration of Grek Religion, New York 1990.
- FREEMAN, Charles., Mısır, Yunan ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları), Dost Kitabevi Yayını, Ankara 2003.
- GRANT, M.-Hazel, J., Who is who in Classical Mythology, London 1993.
- GURNEY, O.R., Hititler, Çev.: Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara 2001.
- HALMAN, Tâlat S., Eski Mısır Şiiri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1972.
- HERODOTOS, Herodot Tarihi, Çeviren: Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- HESİODOS, Eseri ve Kaynakları, Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu-Azra Erhat, TTK Yayını, Ankara 1977.
- HOMEROS, İlyada, Çev.: Azra Erhat-A. Kadir, Sander Yayınları, İstanbul 1975.
- HOMEROS, Odysseia, Çev.: Azra Erhat-A. Kadir, Sander Yayınları, İstanbul 1973.
- HOOKE, S.H., Ortadoğu Mitolojisi, Çeviren: Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayını, 2. Baskı, Ankara 1993.
- HUXLEY, G.L., Achaeans and Hittites, Oxford 1960.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent., Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994.

- KAZANCI, A. Lütfi., Peygamberler Tarihi, Cilt 2, Zaman Gazetesi Yayını, İstanbul 1997.
- KINAL, Füzuran., Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi, A.Ü.D.T.C.F. Yayını, Ankara 1953.
- KINAL, Füzuran., Eski Anadolu Tarihi, 2. Baskı, T.T.K. Yayını, Ankara 1987.
- KINAL, Füzuran., Eski Mezopotamya Tarihi, A.Ü.D.T.C.F. Yayını, Ankara 1983.
- Kitabı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001.
- KÖROĞLU, Kemalettin., Eski Mezopotamya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- KRAMER, Samuel Noah., Sümerler, Çeviren: Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.
- KRAMER, Samuel Noah., Tarih Sümer'de Başlar, Çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, TTK Yayını, Ankara 1990.
- LATACZ, Joachim., "Homeros, İlyada ve Troia'nın Hikayesi", TROYA Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 32-45.
- MACQUENN, J.G., Hititler, ve Hitit Çağında Anadolu, Çev.: Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001.
- MAGİE, David., Roman Rule in Asia Minor (2 Cilt), Princeton University Pres, New Jersey 1950.
- MANSEL, Arif Müfid., Ege ve Yunan Tarihi, T.T.K. Yayını, Ankara, 1971.
- MEMİŞ Ekrem., "Anadolu'nun Eski Şark ve Eski Garp Dünyaları Arasındaki Yeri", S.A.M. Selçuk Dergisi, Sayı 1, Konya 1986, s. 59-64.

- MEMİŞ, Ekrem, Genel Tarih, Tablet Yayınları, 3. Baskı, Konya 2002.
- MEMİŞ, Ekrem., “Aka Medeniyetinin Doğuşu, Gelişmesi ve Çöküşü”, E.Ü.E.F. Tarih İncelemeleri Dergisi, X, İzmir 1995, s. 41-54.
- MEMİŞ, Ekrem., “Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü”, Belleten, Sayı 222, Ankara 1994, s. 279-293.
- MEMİŞ, Ekrem., Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi, 3. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2003.
- MEMİŞ, Ekrem., Eskiçağ Türkiye Tarihi, 6. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2005.
- MEMİŞ, Ekrem., Eskiçağda Türkler, Çizgi Kitabevi Yayını, 2. Baskı, Konya 2005.
- MEMİŞ, Ekrem., Filistinlilerin Kökeni ve Tarihi, S.Ü. Eğitim Fak. Yayını, Konya 1996.
- MEMİŞ, Ekrem., İskitlerin Tarihi, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2005.
- MEMİŞ, Ekrem., Kaynayan Kazan Ortadoğu, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2006.
- MEMİŞ, Ekrem., Tarih Metodolojisi, 4. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2005.
- MEMİŞ, Ekrem., Troya Savaşlarının Kronolojisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1980.
- MEMİŞ, Ekrem., Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk müdür?), Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2005.
- MEMİŞ, Ekrem., Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2006.
- MİEROOP, Marc Van De., Antik Yakındoğu’nun Tarihi, İngilizce’den çeviren: Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayını, Ankara 2006.

PAGE, Denys., History and the Homeric Iliad, Los Angeles 1959.

PALA, İskender., Kitâb-ı Aşk, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.

SENNETT, Richard., Ten ve Taş (Batı Uygarlığında Beden ve Şehir), Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2002.

TEKİN, Oğuz., Eski Yunan Tarihi, 2. Baskı, Cep Üniv. İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

TOSUN, Mebrure-Yalvaç., Kadriye, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, TTK Yayını, Ankara 1975.

UMAR, Bilge., İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılâp Kitabevi Yayını, İstanbul 1999.

VERCOUTTER, Jean., Unutulmuş Mısır'ın İzinde, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

YILDIRIM, Recep., Eskiçağda Anadolu, Meram Yayıncılık, İzmir 1996.

Yörükân, Turhan., Yunan Mitolojisinde Aşk, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2000.

DİZİN

KİŞİ, KAVİM VE TANRI ADLARI

A

Adem, 30, 36, 199

Adonis, 162

Afrodit, 37, 129, 161, 162, 163, 165,
167, 184, 185, 186, 187, 188,
189, 191

Agamemnon, 97, 153

Agelaos, 183

Ahhiyavalılar, 95, 96

Aiakos, 132

Aigina, 132

Aineias (Aeneas) 185, 187, 191, 192,
193, 194, 195, 196, 201

Aiskhylos, 166

Akalar, 87, 90, 92, 94, 95, 96, 98, 127,
151, 154, 157, 188

Akhaimenid, 14, 16

Akhaioslar, 92

Akhilleus, 151, 155, 156, 184, 189

Akkad(lar), 15, 44, 45, 46, 48, 76, 115

Aleksandros, 183

Alkmene, 130, 132

Allah, 27, 28, 29, 30

Amenemhet III, 61

Amenofis III, 15, 62

Amenofis IV 15, 62, 63

Amon, 63, 193

Amphion, 132

Amurrular, 45

An(Anu), 20

Andromakhe, 133, 151, 154, 155,
156, 157, 202

Anitta, 77

Ankhises, 185, 187, 191

Anna, 192, 193, 195, 196

Antikleia, 158

Antiope, 132

Aphrodite (Afrodit), 37

Apollodoros, 166, 190

Apollon, 166, 168, 184, 185, 188

Apollonios, 166

Ares, 166, 184, 185

Argos, 132, 153

Aristagoras, 99

Aristaios, 167

Arkadyalılar, 97, 153

Arkas, 132

Arma-Dattaş, 147

Artemis, 168, 188
 Aslı, 2
 Assurbanipal, 15
 Astyanaks, 154
 Asurlular, 14, 15, 46, 62, 64, 77, 99
 Asyalılar, 60
 Aşer, 133
 Athamas, 130
 Athena, 34, 35, 37, 38, 163, 184, 185,
 186, 188, 189, 191

Aton, 63
 Atreus, 187
 Auguste Rodin, 166
 Avgustus, 107, 113
 Azra Erhat, 127

B

Babil(liler), 14, 15, 48
 Benyamin, 133
 Bittel, 16
 Bonnet, 17
 Borchardt, 17
 Botta, 15
 Breasted, 17
 Büyük İskender, 6, 13, 78, 101

C-Ç-D

Caesar, 12
 Champollion, 16
 Charles de Montesquieu, 11
 Dagon, 181
 Dalila (Delila), 175, 180, 182
 Dan, 133
 Danae, 132
 Danaos, 168
 Dardanos, 132
 Dareios (Darius), 14
 Darga, 84

Demosthenes, 13
 Dido (Elisa), 192, 193, 194, 195, 196,
 197
 Diocletianus, 12, 107
 Dionysos, 130, 132, 167, 171, 185
 Dorlar, 90, 98
 Droysen, 13
 Dumuzi, 115, 116, 118, 119, 120, 121,
 122, 123, 124, 125, 126, 131

E-F

Eduard Meyer, 13, 14
 Edward Gibbon, 11
 Eetion, 154, 155
 Efrayim, 146
 Egelliler, 91
 Elektra, 132
 Elissa (Dido), 192
 Emin Bilgiç, 79
 Enki (Ea), 116, 117
 Enkidu, 20, 52
 Enkimdu, 116
 Enlil, 20, 116, 117
 Eos, 166, 194
 Epaphos, 130, 132
 Epimetheus, 38
 Ereşkigal, 116, 117
 Erinyes'ler, 168
 Eris, 184
 Erman, 17
 Eros, 2, 3, 164, 187, 193
 Esav, 133
 Etrüsk(ler), 7, 106, 107
 Euripides, 166
 Europa, 132
 Eurydike, 166, 167, 168, 169, 171,
 175
 Fama, 193
 Fenike(liler), 7

Ferat, 2
 Filistler (Filistiler), 176, 177, 178, 179, 181
 Filip II, 101
 Flandin, 15
 Frankfort, 17
 Fri(ler), 77, 98, 99
 Füzüzan Kınal, 80

G-H

Gad, 133
 Gaia, 128
 Galla'lar, 122, 123
 Gardiner, 17
 Gaşkalar, 96, 147
 Georg Barthold Niebuhr, 11
 Germen(ler), 108
 Geştinanna, 120, 121, 122, 123, 124
 Gilgamiş, 20, 52, 131
 Grotefend, 14
 Hades, 168
 Hammurabi, 16, 45
 Harmonia, 132
 Haştayar, 85
 Hattiler, 76
 Hattuşili I, 77, 85
 Hattuşili III, 132, 147, 148, 149
 Havva, 27, 30, 32, 200
 Hekabe, 183
 Hektor, 87, 127, 133, 151, 154, 155, 156, 157, 183, 189, 202
 Helena, 86, 87, 97, 132, 152, 158, 187, 188, 190, 201, 203
 Hellen(ler), 90
 Hephaistos, 34, 35, 37, 38, 39, 128, 184
 Hera, 104, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 168, 184, 185, 186, 188, 193, 195

Herakles, 130, 132
 Hermeias, 38
 Hermes, 132, 169, 184, 185, 186, 194
 Hero, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 202
 Herodotos, 8, 9, 49, 50, 56, 59, 60, 61, 66, 67, 100
 Herzfeld, 16
 Hesiodos, 27, 30, 32, 34, 36, 39, 126, 128, 199, 200, 201
 Hiksoslar, 61, 62
 Hitit(ler), 16, 46, 47, 62, 63, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 94, 95, 96, 98, 128, 148, 152
 Homeros, 86, 87, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 126, 127, 155, 158
 Horemhep, 63
 Hrozny, 15
 Hukkanaş, 84
 Hurriiler, 61, 76, 126
 Hyginus, 166
 Hymenaios, 167

I-İ-J-K

İapetos, 31, 32, 33, 34, 37
 İason, 132
 İblis, 25, 26
 İbrahim, 133
 İbraniler, 7
 İkarios, 158
 İksion, 168
 İnanna, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 126, 131, 147
 İno, 130
 İo, 130, 132
 İris, 87
 İshak, 133
 İskender Pala, 1, 2
 İskit(ler), 48

İsrail, 133
 İsrailoğulları, 175, 176
 İssakar, 133
 İştâr, 54, 55, 115
 Jarbas, 193
 John Joachim Winckelmann, 11, 13
 Julius Sezar, 107
 Kalaturra, 117
 Kallisto, 132
 Karlar, 91
 Kaslar, 46, 57
 Kassandra, 188
 Kefren, 60
 Kemal Balkan, 79
 Keops, 60
 Kerem, 2
 Kıtîr, 134
 Kimmer(ler), 48, 99
 Kiros, 78, 99
 Konon, 166
 Konstantinus, 107
 Korythos, 187
 Kramer, 24
 Kreusa, 191
 Kroisos, 78, 99
 Kronos, 126, 128
 Kserkses, 14
 Kurgarra, 117
 Kybele, 191

L-M-N

Laertes, 158
 Lakedaimon, 132
 Laodameia, 132
 Laodike, 87
 Latarak, 118
 Layard, 15
 Leandros, 161, 162, 163, 164, 165,
 174, 202

Leda, 132, 187
 Lelegler, 91
 Lepsius, 17
 Leto, 168
 Levi, 133
 Leyla, 2
 Libyalılar, 60
 Lidyalılar, 78
 Lukianos, 166
 Luwiler, 76
 Madduwattaş, 95
 Maia, 132
 Manapa-Dattaş, 85, 86
 Manetho, 59
 Manoah, 176, 182
 Marsyas, 166
 Maspero, 17
 Mecnun, 2
 Med(ler), 48
 Menelaos, 97, 152, 153, 187, 190, 191
 Menes, 59
 Merneptah, 64
 Michael Grant, 161, 174
 Mikerinos, 60
 Mineonlar, 87
 Minos, 132, 152
 Minşa, 146
 Mitanni(ler), 47, 57, 62, 77
 Momos, 185
 Morenz, 17
 Morgan, 15
 Muhammed, 24, 25
 Musa, 175
 Muşşili I, 77
 Muşşili II, 85, 147
 Mutto, 192
 Muvattali, 147, 148, 149
 Mykenler, 92, 94
 Naftali, 133

Nammu, 24
 Nereus, 184
 Neufeld, 80
 Niccola Macchiavelli, 11
 Niebuhr, 14
 Ninşubur, 116
 Ninus, 172
 Niobe, 132
 Nisa, 28
 Nubyalılar, 60, 64

O-Ö-P

Odysseus, 133, 157, 158, 159, 160
 Oinone, 186, 187, 189, 190, 201, 203
 Orpheus, 166, 167, 168, 169, 170, 171
 Osmanlılar, 78
 Ovidius, 161, 167, 174, 196, 197
 Önsümerler, 42
 Pandora, 32, 34, 38, 39, 200
 Paris, 97, 131, 152, 183, 184, 185,
 186, 187, 188, 189, 190, 201, 203
 Parrot, 16
 Particiler, 111
 Pausanias, 166
 Peitho, 38
 Pelasglar, 91
 Pelasgos, 132
 Peleus, 184
 Penelope, 133, 157, 158, 159, 160,
 161
 Pentipşarri, 148
 Pers(ler), 64, 78, 99, 100, 101
 Persephone, 168
 Perseus, 132
 Petrie, 17
 Pindaros, 166
 Pirrhos, 107
 Plebler, 107
 Pluto, 132

Poseidon, 165, 184, 185
 Potifar, 133, 134
 Presümerienler, 42
 Priamos, 86, 97, 151, 154, 156, 183,
 186, 188, 191
 Prometheus, 31, 32, 33, 34, 38, 200
 Protofiratlılar, 42
 Puda-Hepa, 133, 148, 150, 151
 Pygmalion, 192
 Pyramus, 172, 173, 174, 175

R-S-Ş

Ra, 63
 Rab, 22, 182
 Ramses II, 150
 Ramses III, 64
 Rawlinson, 14
 Rhadamanthys, 132
 Rhea, 126, 188
 Rienzo, 11
 Romalılar, 46, 101, 112, 196
 Ruben, 133
 Samiler, 61
 Samson (Şimşon), 175, 176, 177,
 178, 180, 181, 182, 183
 Sappho, 170
 Sargon, 44
 Sarpedon, 132
 Schaeffer, 16
 Schmidt, 16
 Semele, 132
 Semiramis, 172
 Sethe, 17
 Sezar, 6
 Sicharbas, 192
 Simonides, 166
 Sisypheos, 168
 Sororat, 84
 Spengler, 6

Strabon, 166
 Suppiluliuma, 1, 77, 82, 84, 146
 Sümerler, 15, 19, 23, 24, 26, 42, 43,
 44, 48, 49, 115, 118, 125
 Şara, 118
 Şimeon, 133
 Şirin, 2

T-U-Ü

Tammuz, 115
 Tantalos, 132
 Taygene, 132
 Teiressias, 130, 131
 Telemakhos, 158, 160
 Telepinuş, 77
 Teşup, 126
 Theodor Mommsen, 12
 Thetis, 184
 Thisbe, 172, 173, 174
 Titus Livius, 11, 12
 Tityos, 130, 168
 Trakya(lılar), 167, 169, 170, 171
 Troyalılar, 97, 98, 128, 151, 153, 154
 Tuthalya II, 95
 Tuthalya IV, 96, 151
 Tuthankamon, 63
 Türkler, 108

Tyndareos, 158
 Urartu(lar), 47, 77, 98
 Urhi-Teşub, 149
 Ur-Nammu, 49
 Urukagina, 49
 Utu, 118, 122, 123

V-W-Y-Z

Vergilius, 161, 167, 192, 196
 Vesta, 111
 Winckler, 15
 Woolley, 16
 Yahuda, 133
 Yahwe, 133
 Yakup, 133
 Yusuf, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
 138, 139, 140, 141, 142, 143,
 144, 145, 146, 202
 Zebulun, 133
 Zethos, 132
 Zeus, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
 39, 101, 104, 126, 127, 128, 129,
 130, 131, 132, 161, 168, 169,
 184, 185, 186, 187, 192, 193, 200
 Zidaş, 147
 Züleyha, 132, 133, 134, 135, 136, 37,
 138, 139, 140, 141, 142, 146, 202

ÜLKE, ŞEHİR, DAĞ, NEHİR, DENİZ VE GÖL İSİMLERİ VE DİĞER COĞRAFİ TERİMLER

A-B-C-Ç

Abydos, 162, 164
 Aden, 23, 30
 Afrika, 106
 Ahhiyava, 77, 95, 96
 Akdeniz, 5, 44, 45, 59, 64, 89, 94, 95, 96, 98, 106, 152
 Akhetathon, 63
 Alalakh, 152
 Amarna, 15, 47, 57, 62
 Anadolu, 7, 30, 41, 44, 45, 47, 62, 63, 64, 65, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 86, 87, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 107, 127, 152, 154, 157, 188
 Argos, 93, 97, 100, 132, 153
 Arzava, 85, 96
 Asur, 14, 15, 46, 47, 48, 62, 77, 82, 96, 99, 149
 Asya, 43, 75, 174, 186
 Aşağı Mısır, 59, 60, 61
 Aşkelon, 178
 Aşur (Asur), 47, 78
 Atina, 100, 103, 105, 106, 112
 Attika, 8, 170
 Avaris, 61
 Avernos vadisi, 169
 Avrupa, 13, 75, 92, 106, 161
 Babil, 14, 45, 46, 47, 48, 49, 57, 61, 62, 77, 82, 98, 149
 Babylonia, 15
 Badtibira, 118
 Balkanlar, 64
 Basra Körfezi, 45
 Batı Akdeniz, 107
 Batı Anadolu, 90, 95, 96, 97, 98, 99, 154

Berlin, 17
 Bizans, 78
 Boğazköy, 16, 150
 Büyük Sahra, 5
 Ceyhan, 6
 Çanakkale, 96, 97, 153, 154, 161, 202

D-E-F

Dardanie, 191
 Delta, 61
 Dicle, 6, 23, 41, 42, 46, 56
 Dimini, 91
 Doğu Akdeniz, 16, 94, 96, 107, 152, 174
 Doğu Anadolu, 47
 Dur Şarrukin, 15
 Efesos, 94
 Ege adaları, 90, 92, 98
 El Ubeyd, 42
 Elam, 15, 45
 Epirus, 107
 Ereğ (Uruk), 125
 Eretria, 100
 Eridu, 43, 116
 Eştaol, 176, 182
 Eytam kayası, 179
 Fayyum, 58
 Fenike, 61, 192
 Fırat, 6, 23, 41, 42, 56
 Filistin, 17, 61, 62, 63, 176

G-H-I-İ

Gargaros tepesi, 128
 Gaza, 175, 180, 181
 Gihon, 22

Girit, 60, 61, 92, 94, 95, 152, 176

Güney Mezopotamya, 42, 43, 45

Güneydoğu Anadolu, 47

Hakpişsa, 149

Hassuna, 42

Hattuş, 15, 149

Havila, 23

Hayaşa, 84

Hebron, 180

Hebros nehri, 170

Heliopolis, 60

Hellas, 10, 89, 90, 91

Hellespontos, 96

Hindistan, 5, 6, 101

Hurri memleketi, 148

İda dağı, 128, 129, 183, 184, 185,
189, 190, 191, 201, 203

İda dağı (Kaz dağı), 128, 185, 201

İlion, 193, 195

İolkus, 93

İran, 6, 7, 44

İskenderiye, 161

İspanya, 5, 6

İsrail, 47, 133, 175, 182

İstanbul, 1, 11, 108, 153

İtalya, 6, 10, 13, 106

İthake, 157, 158, 202

İyonya, 99, 100

J-K-L

Kadeş, 64, 77, 147, 148, 149

Kalah, 15

Kaniş (Kültepe), 47

Karadeniz, 96, 98, 99, 147, 153, 157

Kartaca, 107, 192, 194, 195, 196, 197,
201

Kaz dağı (İda dağı), 128, 129, 185

Kenan memleketi, 133

Kıbrıs, 49, 60, 96, 152, 162, 192

Kızıldeniz, 60

Kızılırmak, 6

Kilikya, 6, 174

Kiş, 43

Kizzuvatna, 148

Knossos, 94

Korsabad, 15, 46

Kuş, 23

Kuşşara, 77

Kuzey Mezopotamya, 42

Kuzey Suriye, 47, 63, 64, 77

Lagaş, 43, 49

Lakedaimonia, 162

Lavazantia, 148

Lesbos, 170

Libya, 64

Lidya, 78, 86, 99, 168

Likya, 97, 154

Louvre Müzesi, 170

M-N-O-Ö

Maionia, 86

Makedonya, 13, 78, 101, 107

Mari, 16

Medyan, 133

Mekone, 32

Memphis, 59

Merimde, 58

Mezopotamya, 6, 7, 16, 23, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 48, 50, 54, 56, 65

Mısır, 6, 7, 9, 10, 15, 16, 17, 41, 44,
45, 47, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
62, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 75, 77,
83, 94, 98, 107, 133, 134, 135,
136, 144, 145, 147, 148, 149,
150, 152, 161, 175, 193

Mikenai (Mykenai), 92, 93, 94, 97, 153

Miletos, 94, 97, 99, 154

Minos, 92, 94, 132, 152

Musul, 15

Müskebi, 94
 Mykale, 8
 Mysia, 154, 155
 Nairi, 47
 Nara Burnu, 162
 Nerik, 149
 Nil, 3, 6, 56, 57, 58, 60
 Nimrut, 15, 16, 46
 Ninive, 15, 42, 46
 Nippur, 16, 116
 Nubya, 63
 Okeanos, 128, 129
 Olympos, 38, 126, 128, 163
 Orchomenos, 93
 Orta Anadolu, 6, 15, 45, 77
 Orta Fırat, 16
 Ortadoğu, 16
 Önasya, 9, 10, 14, 15, 44, 45, 47, 57,
 61, 62, 64, 77, 80, 88, 95

P-R-S-Ş

Peloponez, 92, 93, 94, 96, 100
 Persepolis, 14, 16
 Pişon, 22
 Plakos dağı, 155
 Plataia, 8
 Propontis, 97, 154
 Pylos, 93
 Ras Şamra (ugarit), 16
 Ren, 5
 Rodos, 94, 96, 152
 Roma, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 46, 64, 78,
 89, 106, 107, 108, 109, 110, 111,
 112, 191, 194, 197
 Samarra, 42
 Sardes, 99
 Sesklo, 91
 Sestos, 161, 162
 Seyhan, 6

Sicilya, 106
 Sorek vadisi, 180
 Sparta, 93, 97, 100, 106, 152, 153,
 188, 190
 Styks ırmağı, 169
 Suriye, 45, 60, 61, 62, 63, 64, 107
 Susa, 14, 15, 16
 Şamuha, 147
 Şeha nehri memleketi, 85, 86
 Şubirila, 122, 123
 Şuruppak, 43

T-U-Ü-V-W-Y-Z

Tasa, 58
 Tel Halaf, 42
 Teselya, 91, 162, 184
 Thebai, 154
 Thebes (Teb), 62, 63, 93
 Timna, 177
 Trakya, 166, 169, 170, 171, 188
 Troad, 97, 154
 Troya, 86, 87, 94, 97, 98, 127, 128,
 131, 151, 152, 153, 154, 155,
 156, 157, 158, 159, 183, 188,
 189, 190, 191, 193, 201, 202, 203
 Tsora, 176, 182
 Tuna, 5
 Tyros, 192, 194
 Ugarit (Ras Şamra), 16, 152
 Umma, 43, 118
 Ur, 16, 43, 49
 Uruatri, 47
 Uruk, 16, 43, 118
 Yeşilirmak, 6
 Yukarı Dicle, 45
 Yukarı İtalya, 106
 Yukarı Mısır, 58, 59
 Yunanistan, 6, 30, 89, 90, 92, 93, 96,
 97, 99, 100, 106, 107, 127, 151,
 152, 153, 187, 188, 191

BAZI TERİMLER VE KAVRAMLAR

A-B-C-Ç

Abidos Kral Listesi, 59
 Akdeniz Medeniyetleri, 6
 Antik çağ (İlkçağ, Eskiçağ), 5
 Antropoloji, 9
 Areios pagos, 105
 Arkeoloji, 10
 Arz-ı Mev'ud, 176
 Assyroloji, 14
 Asur Ticaret Kolonileri Çağı, 77
 Attika-Delos Deniz Birliği, 8
 Basileus, 93
 Büyük Meşedi, 147
 Cambridge Ancient History, 13
 Coğrafya, 9, 11
 Conubium anlaşması, 110
 Çoban Krallar (Hiksoslar), 61
 Çömlekçi çarkı, 43

D-E-F-G

Deniz Kavimleri Göçü (Ege Göçleri), 98
 Doğu Roma, 78, 108
 Drahoma, 103
 Ege Göçleri (Deniz Kavimleri Göçü), 77, 98, 176
 Egiptoloji, 16, 17
 Eskiçağ (İlkçağ), 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 20, 26, 45, 78, 94, 100, 153
 Eski Tunç Devri, 76
 Filoloji, 10
 Gemiler Kataloğu, 97, 153

H-I-İ-J-K

Helkesipeplos, 86

Helladik, 92, 94
 Hellen, 9, 10, 13, 14, 90
 Hellenistik çağ, 6
 Hellenizm, 13, 101, 107
 Helotlar, 100
 Hierodul, 50
 Hieros gamos, 125, 128
 Hitit İmparatorluğu, 47, 85, 96, 98, 152
 Hümanizma, 10
 İlkçağ (Eski çağ), 5
 İlyada, 86, 87, 97, 127, 128, 151, 153, 154, 155, 156, 188
 İşler ve Günler, 27, 31, 37
 ivaru, 81
 Kalkolitik Devir, 42, 43, 58, 76
 Kikladik, 92
 Kosmogonia, 30
 Kral Barışı, 100
 Kronoloji, 7
 Kur'an-ı Kerim, 24, 26, 27, 133
 Kuşata, 81
 Kuşşara Krallığı, 77
 Kyrios, 103

L-M-N

Lapislazuli, 116
 Levirat, 80, 82
 Lükurgos yasaları, 106
 Mabet sosyalizmi (Teokratik sosyalizm), 43
 Mana (Mina), 49, 79
 Manus evliliği, 111
 Megaron, 91
 Minos, 92, 94, 132, 152
 Narthex kamışı, 31
 Neolitik devir, 58

Nevruz Bayramı, 126

Nom, 58

O-Ö-P-R

Ortaçağ, 5

Panteon, 116, 125, 126

Papirüs, 5, 59, 66

Parşömen, 5

Polis, 93

Predinastik devir, 58

Prehistorya, 91

Primus inter pares, 97

Roma İmparatorluğu, 6, 11, 78, 108

Rönesans, 10

S-Ş-T

Silindir mühür, 43

Tarihi coğrafya, 9, 11

Tavananna, 151

Tekvin, 22, 23, 27, 28, 30, 36, 37,
133, 144, 145

Teokratik sosyalizm (Mabit sosyaliz-
mi), 43

Tevrat, 14, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 36,
39, 82, 133, 134, 143, 175, 176,
199, 202

Thalassio, 112

Theogonia, 27, 30, 32, 34, 36, 37, 200

Torino papirüsü,

Tutulus, 112

U-Ü-V-W-Y-Z

Vanaks, 93

Yeniçağ, 5

Yüksek mabet, 43

Zeus Herkeios Kültü, 101

Aşk, hem önemli hem de son derece ciddi bir konudur. Eğer aşk, sıradan bir konu olsaydı, binlerce yıldan beri insanların kafasını bu kadar meşgul eder miydi?

Nedir aşk? Bilen var mı? Ya bilmeyen? Bugüne kadar binlerce kez tanımlı yapıldı aşkın. Aşkı anlatan binlerce kitap yazıldı. Ama yine de tanımlayamadılar aşkı. Anlatamadılar aşkın gerçekte ne olduğunu.

Biz de aldık kalemi elimize. Belki aşkı, ötekilerden daha iyi anlatabiliriz diye. Ama biz şimdiki aşkları değil, binlerce yıl önce yaşanmış ve dilden dile aktarılarak günümüze kadar ulaşmış olan ESKİÇAĞ'IN BÜYÜK AŞKLARINI anlatmaya çalıştık kitabımızda. Bu aşk demetinin içinde aşkı için her türlü belaya göğüs gerenler var. Sevdüğünü kaybedince, "onsuz yaşamaktansa ölüüm" diyenler var. Ama bütün bunların yanında aşkına ihanet edenler ve ne yazık ki aşkta ihanete uğrayanlar var.

Gerçek aşkın ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız, bu kitabı mutlaka okumalısınız. Aksi takdirde yaşamakta olduğunuz aşkın gerçek mi yoksa yalan mı olduğunu asla bilemeyeceksiniz.

EKİN YAYINEVİ

Altıparmak Cad. Burç Pasajı
No.27-29 Osmangazi/BURSA
Tel : (0224) 220 16 72
Tel/Fax: (0224) 223 04 37
e-mail: info@ekinyayinevi.com

www.ekinyayinevi.com

ISBN - 975-8768-92-1

9 789758 768929